

Llengua i dialectes: esperances per al català, el gallec i el basc

Emili Boix-Fuster
Maria-Pilar Perea (eds.)

UBe

Llengua i dialectes: esperances per al català, el gallec i el basc

Llengua i dialectes: esperances per al català, el gallec i el basc

Emili Boix-Fuster
Maria-Pilar Perea (eds.)

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

© Edicions de la Universitat de Barcelona

Adolf Florensa, s/n

08028 Barcelona

Tel.: 934 035 430

comercial.edicions@ub.edu

www.publicacions.ub.edu

© dels textos respectius: Gotzon Aurrekoetxea, Albert Bastardas i Boada, Emili Boix-Fuster, Pere Comellas Casanova, Joan Costa-Carreras, Ariane Ensunza, Lluís Gimeno Betí, Víctor M. Longa, Maria-Pilar Perea, Miquel Strubell, Lorea Unamuno

BECARIS COL·LABORADORS

Àlex Arnau i Canyelles, Roman Alonso i Fernàndez

ISBN

978-84-9168-613-2

És rigorosament prohibida la reproducció total o parcial d'aquesta obra. Cap part d'aquesta publicació, inclòs el disseny de la coberta, no pot ser reproduïda, emmagatzemada, transmesa o utilitzada per cap mitjà o sistema, sense l'autorització prèvia per escrit de l'editor.

Índex

Introducció	
<i>Emili Boix-Fuster, Maria-Pilar Perea</i>	9
Polítiques lingüístiques: possibilitats, límits i accions	
<i>Albert Bastardas i Boada (Universitat de Barcelona)</i>	13
Polítiques lingüístiques: per què tanta intolerància envers la diversitat?	
<i>Emili Boix-Fuster (CUSC – Universitat de Barcelona)</i>	25
Les polítiques lingüístiques i la diversitat: compatibles?	
<i>Pere Comellas Casanova (Universitat de Barcelona)</i>	45
L'abast, les possibilitats i els límits de la política lingüística	
<i>Miquel Strubell (Societat Catalana de Sociolingüística)</i>	61
La relació entre l'estàndard i els dialectes en català: una visió des de l'equitat	
<i>Joan Costa-Carreras (Universitat Pompeu Fabra)</i>	75
Renovació o empobriment? Llengua comuna i variació diatòpica	
<i>Lluís Gimeno Betí (Universitat Jaume I)</i>	103
Dialèctica de l'estàndard, dialèctica de les varietats dialectals	
<i>Maria-Pilar Perea (Universitat de Barcelona)</i>	107
O estándar e «o resto»: unha visión crítica sobre a noción de «galego de calidade»	
<i>Víctor M. Longa (Universidade de Santiago de Compostela)</i>	125
Dialectos y estándar vasco	
<i>Gotzon Aurrekoetxea, Lorea Unamuno, Ariane Ensunza</i> <i>(Universidad del País Vasco / Euskal Herriko Unibertsitatea)</i>	151

Introducció

Cada llengua és un marcador d'identitat paradigmàtic. Quan diem «soc jo» a través d'un intercomunicador, d'un telèfon o d'un mòbil, mostrem un tret únic de la nostra identitat, similar en part a la nostra cal·ligrafia o a les empremtes dactilars. Les nostres maneres individuals de parlar —els nostres idiolectes— ens singularitzen, doncs, d'una manera única i intransferible, tal com investiga la lingüística forense. Escoltant com parla algú, en descobrim la identitat geogràfica, la identitat de gènere, la identitat social, la identitat generacional, la identitat ètnica, la identitat religiosa...

Dues dates significatives. El 28 de juliol de 1983 Òscar Ribas, el cap del Govern d'Andorra, es dirigí en català a l'Assemblea General de les Nacions Unides el dia que el seu Principat passà a ser-ne l'estat membre número 184. El 27 de setembre de 2014 el primer ministre de l'Índia, Narendra Modi, es va adreçar a la mateixa assemblea plenària de l'ONU en hindi, mentre que en ocasions anteriors s'havia triat sempre l'anglès.

En ambdós comunicats aquests dignataris, més que comunicar, simbolitzaven, brandaven la seva llengua com una bandera, com un estendard, perquè, com afirmà Ribas, «cal aprofundir en les pròpies arrels». Quan Narendra Modi, president de l'Índia, per primer cop usà l'hindi en lloc de l'anglès, o quan l'Ajuntament de Cadaqués trià d'usar l'article salat en el seu butlletí municipal, o quan els ebrencs escrivien (i escriuen) a les seves pancartes «Salvem lo riu», feien una afirmació d'identitat.

Aquests trets identitaris (*indexical* en anglès) desperten, creen, faciliten molt sovint opinions i avaluacions. Inevitablement, valorem per a bé i per a mal les varietats lingüístiques: desgraciadament molt sovint en termes negatius i estigmatitzadors. Recordem el tristament famós adjectiu *patois*, emprat a França per denigrar les varietats que no fossin el presumptament «lògic», «racional» i supremacista francès del poder.

Hi ha, doncs, valoracions jerarquitzades de les llengües, de les seves varietats i dels seus accents, que arriben a ser assassines i tot. La idea funesta de puresa ha facilitat que moltes llengües (respecte a les llengües dominants) i moltes varietats (respecte a les varietats estàndard respectives) reculin i fins i tot desapareguin. L'encongiment i anivellament de les llengües i els dialectes del

planeta és constatable, tant o més que el canvi climàtic. El valor instrumental és la vara de mesurar predominant en un món on el capitalisme omnipresent ho transforma tot en mercaderia. Per què els humans tenim i reproduïm aquestes mentalitats lingüicides tan funestes? Per què excloem els diferents? Per què la diversitat és percebuda més com una amenaça, com una nosa, que com un atot positiu? Per què Babel per a molta gent sembla una maledicció? Per què discriminem quan tots, tots, som minoria en algun tret de la nostra identitat? Encara molts aspiren a societats compactes on no hi hagi espai per a la dissidència, per a maneres de viure i de parlar diferents.

Als països de llengua catalana, a més, la desintegració interna, la manca d'una concepció unitària de la llengua, són amenaces prou serioses per al nostre futur com a comunitat sociocultural diferenciada. La llengua catalana té esclatxes tant en el front institucional com en el front quotidià. En el front institucional, l'Advocacia de l'Estat (no pot ser altra cosa que l'espanyola) (*Ara*, 2/10/2019) impedia la intercomunicació entre les nostres tres zones principals: «El Govern espanyol considera que l'executiu valencià s'ha de comunicar en castellà amb el català i balear. L'Advocacia de l'Estat afirma que la unitat de la llengua només és un fet “acadèmic” que no té aplicació en la llei». En el front quotidià, una enquesta recent encarregada per la Plataforma per la Llengua (*El País*, 7/11/2019) assenyala que «el 51% dels catalans creuen que català, mallorquí i valencià no són la mateixa llengua». La desintegració afecta, per tant, molt més enllà dels particularistes tradicionals (*blaveros* i *gonellistes* de tota mena, per exemple) i és un fenomen estructural davant del qual els lingüistes fem sentir poc la nostra veu, probablement ja enrogallada de repetir el que per a nosaltres és una obvietat científica. Rudolf Ortega resumia bé aquest panorama desolador, precisament en un diari no gaire catalanista:

El problema que té avui la unitat de la llengua és que no és percebuda enlloc, ni es fa present de cap manera, ni arriba al parlant més enllà de les lliçons teòriques dels llibres de text sobre el domini lingüístic del català [un oxímoron?]. No hi ha cap política activa de conjunció entre les tres grans administracions catalanoparlants que arribi a l'usuari a través d'alguna plataforma pública, digue'n mitjans de comunicació, digue'n legislació compartida, digue'n qualsevol mena d'acció unitària que superi la territorialitat amb què s'encotilla la llengua a través de la Constitució [...] continuen faltant espais compartits en què la llengua s'expressi amb tota la varietat i sigui percebuda, alhora, com la mateixa entitat. (*El País*, 7/11/2019)

En el món capitalista del segle XXI, desigual i cruel, les masses compten. Amb el domini audiovisual, el pes de la llengua escrita (mai dominant, val a dir)

recula i la col·loquialització impera. En el cas del català, la presència (afortunada) de nous parlants planteja la qüestió de qui té autoritat en la seva evolució: els especialistes cooptats de les acadèmies de la llengua o els aprenents nous del català, els neoparlants que no en dominen ni els pronoms febles ni la nova ortografia.

A hores d'ara trobem arreu dues ideologies lingüístiques en competència. D'una banda, filla del romanticisme, trobem la ideologia de l'autenticitat, que prioritza el que és genuí, idiosincràtic d'un grup humà. I aquí cada llengua té molts trumfos per ser una ferma candidata a ser-ne una de les manifestacions més sobresortints. Moltes reformes lingüístiques des del segle XIX, tan romàntic, segueixen aquesta ideologia, i la reforma del català no n'és una excepció. D'altra banda, trobem la ideologia de l'anonimat, que prioritza les llengües de l'espai públic, les que són de tothom i de ningú. L'autenticitat assegura la lleialtat lingüística dels parlants de tota la vida, però en limita l'expansió als neoparlants. Una llengua necessita esdevenir llengua de l'àgora, comuna, anònima per a viure i no sols sobreviure.

La llengua no és governada, doncs, solament per l'autoritat de les elits. Per tant, les masses haurien d'arribar a tenir criteris propis pel que fa a les llengües, pel que fa a la dignitat igual de totes elles i de tots els seus parlants. La població ha de responsabilitzar-se del futur de les seves llengües i varietats. Com podem arribar a esmicolar tants prejudicis envers les llengües i varietats? Com podem evitar tantes substitucions lingüístiques i tantes desdialectalitzacions? Com podem esporgar tants prejudicis? Alguns filòlegs, reclosos en el seu món, no s'adonen que aquestes concepcions tenen arrels socials. El filologisme (la confiança excessiva en el poder transformador de la llengua) no ajuda a canviar aquestes actituds lingüístiques tan desgavellades i tan negatives. Cal polititzar la llengua. Cal una empatia envers el que és diferent, envers el que parla diferent. Hem d'assolir el que cercaven alguns romanistes alemanys i que en occità en deien *l'amor de lonh* (l'amor pel que està lluny).

Hem vist que les llengües i les seves varietats identifiquen perquè són codis d'allò més malleables. Les llengües, a més, tenen la peculiaritat que identifiquen, però alhora són acumulatives i no excloents. La hibridació i el canvi hi són molt més possibles i factibles que en la identificació nacional o religiosa, per exemple. També les llengües, amb permís dels puristes, permeten un marge molt gran d'hibridació (en diuen *translanguaging*, darrerament).

En aquest volum volem presentar breument idees per entendre millor la diversitat tant de les llengües (des de la sociolingüística) com dels seus dialectes (des de la dialectologia). La comparació entre tres llengües amenaçades —el català, el gal·lec i el basc— creiem que té un poder heurístic prou enriquidor.

La lluita i l'aspiració pel respecte de la diversitat interlingüística i intralingüística és una part de la lluita més global en defensa de tot tipus de diversitats, una lluita aferrissada per desfer-nos de l'esperit caïnita que encara té (o potser inevitablement té) la humanitat. El subtítol del volum («esperances per al català, el gallec i el basc») vol donar a entendre que creiem que hi ha viaranyes de sortida contra les intoleràncies lingüístiques, siguin quines siguin, que hi ha maneres de reconciliar la igualtat amb la diversitat.

EMILI BOIX-FUSTER
MARIA-PILAR PEREA

Polítiques lingüístiques: possibilitats, límits i accions¹

Albert Bastardas i Boada
Universitat de Barcelona

1. LES DIMENSIONS ESTATAL I EUROPEA

Rebre avui a Catalunya l'encàrrec de reflexionar sobre les polítiques lingüístiques i les seves possibilitats i els seus límits no té res de simple ni de fàcil. La situació sociolingüística de tota l'àrea catalanòfona és avui encara més complexa que abans, amb actituds més aviat hostils dels poders de l'Estat, amb més població d'orígens diferents, amb més impacte de les tecnologies mediàtiques que vehiculen produccions que no són en català, amb més control internacional de l'economia, amb índexs importants d'atur i amb una persistència encara alta de la preferència per l'ús del castellà en les relacions intergrupals. A això hem d'afegir les conseqüències —encara poc conegudes— que en el camp dels comportaments lingüístics hagin pogut tenir o tindran els esdeveniments polítics i jurídics relacionats amb l'intent d'arribar a la independència, que poden haver produït un augment dels fenòmens d'*identització* potser contraris al català. Malgrat, doncs, les polítiques favorables al català en el sistema educatiu —especialment l'educació primària— i en els usos oficials dependents del govern autònom, la situació sociolingüística té punts foscos i els usos socials no són tan optimistes com potser hom hauria pogut esperar.²

Pensar en les polítiques lingüístiques pot presentar encara més dificultats que dur a terme un estudi sociolingüístic, ja que no es tracta només de comprendre els factors i les dinàmiques de les situacions, sinó d'imaginar, dissenyar i valorar les accions legislatives i governamentals que caldria executar. I el marge d'error en aquest pla pot ser força alt, oimés en els complexos casos catalans. Aquesta contribució, doncs, no pretén pas ser exhaustiva, sinó només una aproximació a alguns aspectes parcials de la situació.

1 Text basat en la intervenció en la taula rodona «L'abast, les possibilitats i els límits de les polítiques lingüístiques», duta a terme dins del 25è Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona (CLUB 25), 17 de novembre de 2017. Escrit el març del 2019. L'article forma part del projecte «EVOGEN» (FFI 2015-64459P).

2 Veg. Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (2014).

Quins canvis s'haurien de produir en la política lingüística catalana en vista de les evolucions sociolingüístiques i dels canvis socials dels darrers anys?

Atès que, de moment, no sembla albirar-se a curt termini una possibilitat real d'independència, cal insistir amb fermesa en l'obtenció de més reconeixement oficial del català tant en l'àmbit espanyol com en l'europeu. No és acceptable de cap manera que una comunitat lingüística mitjana d'Europa com la catalana tingui menys reconeixement estatal i europeu que llengües amb una demografia menor o semblant —com el danès, el suec, el finès, el lituà, el letó, etc.— pel fet de no tenir un estat propi.³ Formar part d'un estat amb un altre grup lingüístic majoritari no hauria d'implacar perdre els reconeixements i les funcions que acompanyen l'oficialitat dels idiomes que disposen d'un estat plenament independent. S'han de promoure les reformes constitucionals pertinents i s'ha de reconèixer l'oficialitat del català en els òrgans oficials espanyols, amb la implantació de les facilitats i els serveis lingüístics corresponents a fi que els ciutadans i els representants catalans puguin usar sense traves el seu idioma en els òrgans comuns de l'Estat i en tots els serveis que aquest presta en el territori de cada nacionalitat. Altrament, el missatge és de menyspreu envers la comunitat lingüística catalana, que no és reconeguda ni acceptada com a igual pel que fa als drets en l'àmbit de govern i en els òrgans polítics i judicials compartits, com són els de l'Administració estatal comuna.⁴

També els òrgans de l'Estat compartit haurien de revisar les polítiques en l'àmbit dels *media*, ja que des de la introducció dels canals de televisió privats i de les plataformes digitals l'oferta en català ha disminuït comparativament d'una manera extrema, fet que caldria corregir aplicant l'article 20.3 de la Constitució espanyola, que fa referència al respecte a la diversitat lingüística en els mitjans de comunicació. L'oferta en català hauria d'augmentar considerablement i els canals haurien de tenir programacions especials per a les àrees catalanòfones, més enllà dels canals que depenen directament de les comunitats autònomes amb llengua pròpia. Idealment, la programació disponible en català no hauria de ser menor que les que reben les altres comunitats mitjanes europees. També des de les instàncies estatals compartides caldria intervenir en els programaris d'ordinadors i mòbils, i en els jocs i altres iniciatives en l'àmbit informàtic lúdic.

Igualment, la projecció internacional de la llengua i la cultura catalanes hauria de ser promoguda i sufragada pels organismes estatals responsables de

3 Veg. Bretxa i Vila (2018).

4 Veg. Bastardas i Boix (coords.) (1994 i 2004).

les accions exteriors, ja sia per pròpia iniciativa, ja sia facilitant al màxim la col·laboració amb els ens autonòmics que en tinguin la responsabilitat. L'Estat «central», en conjunt, ha d'assumir amb claredat la seva obligació de reconeixement i defensa del català, ja que les diferències en els volums demogràfics fan de la comunitat catalanòfona a Espanya políticament una minoria «estructural» o «perpètua». Mai les zones catalanoparlants podran tenir el control absolut de les Corts Generals, per la qual cosa la responsabilitat de les majories és crucial per a aquest reconeixement de la igualtat i equitat lingüístiques. Caldria aconseguir que l'Estat deixés de ser hostil al català i passés a ser, si més no, propici i favorable al seu desenvolupament. De models no en falten i els representants polítics no han de cessar de denunciar els fets i presentar les seves propostes, tot aprofitant les conjuntures que es puguin anar presentant.

El reconeixement de l'oficialitat del català en les institucions europees probablement podria aconseguir-se, sempre, és clar, que l'Estat espanyol ho sol·licités i hi donés suport. No té cap sentit un reconeixement de les altres llengües mitjaneres europees i fins i tot del maltès, i negar-lo al català pel fet de no tenir un estat independent. El fet que la població catalana pugui ser bilingüe o plurilingüe i sàpiga també el castellà no elimina el seu dret a ser reconeguda, igual com el fet que la població danesa o l'holandesa domini l'anglès no els el lleva. El fet del coneixement no treu el dret al reconeixement.

Aquesta dimensió europea del català, però, és encara poc coneguda per la població catalana mateixa. La idea prevalent és encara la d'una llengua petita, menor. Quan en una conferència, per exemple, expliques que el català té més parlants que moltes altres llengües europees amb estat propi, la majoria de l'auditori queda sorpresa. Crec que l'assoliment del reconeixement europeu és una de les batalles futures que cal guanyar. És legítima i plenament lògica, i potser podria ser, almenys, un fruit concret de les grans mobilitzacions dels darrers temps. Cal començar, però, fent prendre consciència d'aquesta realitat al conjunt de la població de les terres catalanòfones.

2. EL PLA LOCAL

Reduir la pressió del castellà a Catalunya per part de l'Estat no equival, però, a tenir la situació solucionada i a no haver de pensar més en política lingüística. Atesos els poders —relatius però reals— de l'Administració autonòmica en l'organització de força funcions comunicatives de tipus oficial en el país —govern, educació, sanitat, mitjans de comunicació de la seva dependència, universitats, etc.— i en vista de la pluralitat en la composició actual de la pobla-

ció, altres qüestions demanen l'atenció i són objecte de debat. Quins serien els principis que haurien de guiar l'organització lingüística d'una societat complexa com la catalana actual?

Com que una de les característiques presents és la barreja de les poblacions, alguns dels principis clàssics de l'organització de les societats multilingües —com ara el de territorialitat— són poc aplicables al cas català. Si, per contra, postulem el de la personalitat estricta —en què és sempre el ciutadà el que pot triar l'una o l'altra llengua en el marc d'un bilingüisme institucional i públic complet—, ens trobem aleshores que la característica de la comunitat catalana de viure políticament integrada en un estat en què és majoritari l'altre grup lingüístic amb qui conviu al seu territori, i de qui sap també el seu idioma, pot generar una bilingüització generalitzada del grup minoritari i, en canvi, molt menys intensa en el majoritari. L'organització lingüística de la societat catalana és, doncs, una de les qüestions més controvertides i que més debats pot generar.

Com podem conciliar el reconeixement de la pluralitat lingüística social i l'assegurament de la continuïtat i el desenvolupament de la llengua en situació de minorització? En el fons d'aquest problema hi ha la qüestió de quina fora la millor manera d'organitzar la coexistència del català i el castellà en dos àmbits distints que són interdependents. Així, vista la situació només des de Catalunya, en un model hi hauria dos grups lingüístics importants i, segons això, com en altres casos, podria no haver-hi interllengua declarada (el pont es faria a través dels bilingües de cada grup, com al Quebec o a Nova Brunsvic). En aquest model, totes les comunicacions oficials haurien de ser en totes dues llengües perquè no estaria assegurat que cada grup entengués la llengua de l'altre. A Catalunya i Espanya, però, i a diferència de Canadà, sí que hi ha clarament explicitada una interllengua en el marc general espanyol, el castellà, que ha de ser coneguda i dominada per tothom. És aleshores quan el model bilingüe igualitari *només* en el subestat pot no funcionar, ja que una de les llengües té *de iure* i *de facto* funcions d'àmbits superiors que no té l'altra i és demogràficament molt superior. A més, en el cas espanyol, el català i les altres llengües que no són el castellà no són pràcticament reconegudes en l'àmbit estatal comú ni són usades en les comunicacions habituals dels grans actors comunicatius.

Una de les possibles solucions a aquesta situació clarament dissimètrica entre la força del castellà i la del català és l'afavoriment del català en el màxim de funcions públiques a fi que, en conjunt, en pugui resultar un equilibri parcialment compensatori de les desigualtats de partida. Aquesta solució afavoreix el bilingüisme personal, ja que cada llengua té funcions (quasi) exclusives o prevalents que la fan necessària i apropiada, i així promou la integració de

les poblacions i dona utilitat pràctica al català per a tothom. Es tractaria, en aquest cas, d'aconseguir un equilibri basat en una igualtat de càrregues: les persones que tenen el català com a primera llengua aprenen castellà i l'usen en determinades funcions, preferentment extralocals, i, a l'inrevés, també el grup que té el castellà com a primera llengua aprèn català i l'usa en funcions específiques, habitualment intralocals. De fet, en conjunt, probablement el millor fora avançar amb solucions mixtes en cada àmbit que donessin resposta *ahora* al desig de reconeixement i presència i al de sostenibilitat de cada grup.

Cal anar amb compte en aquests debats perquè sempre hi ha una confusió de partida sobre el significat del terme «bilingüisme» o bé *oficial* i *institucional* o bé *individual* que convé aclarir: encara que sembli paradoxal, i simplificant molt i deixant ara de banda altres factors, a un *bilingüisme oficial* i *institucional* —plenament igualitari— tendeix a correspondre-hi un *monolingüisme individual* —car no cal que els individus dels diferents grups aprenguin i usin l'altre codi si ho poden fer tot només amb un, el seu de partida—. En canvi, a un *monolingüisme oficial* tendeix a correspondre-hi, en el cas del grup la llengua del qual no fa aquestes funcions, un *bilingüisme personal*, ja que, a més del seu, als membres d'aquest grup els interessarà dominar l'idioma oficial i institucional per poder funcionar sense problemes. La millor manera, doncs, de justificar el bilingüisme personal en el cas de Catalunya i donar utilitat pràctica al català, és que aquest idioma tingui funcions realment importants que puguin compensar les cabdals que té el castellà en el marc espanyol general i, de fet, la seva utilitat internacional cada vegada més alta.

Un dels principis que podria sostenir una organització d'aquest tipus —en el cas espanyol/català, de fet, una doble asimetria en dos diferents plans, una desigualtat mútuament compensatòria però suficientment equilibrada— és el que vaig anomenar «subsidiarietat lingüística».⁵ Vindria a dir, semblantment a com s'aplica en el pla politicoadministratiu europeu, que tot allò que puguin fer les llengües locals (i més febles), no ho han de fer les llengües més generals o globals. La clau, doncs, fora una distribució de funcions, de caràcter no jeràrquic, que afavorís els codis minoritzats a causa de la seva integració en espais polítics amb grups majoritaris de llengua diferent. D'aquesta manera podria ser possible la plurilingüïtzació dels individus, la intercomunicació i, alhora, la preservació de la diversitat lingüística. Aniríem més enllà de les polítiques basades en el concepte de drets per incloure-hi també una perspectiva ecosistèmica i dinàmica de l'evolució de les situacions.

5 Veg., per exemple, Bastardas i Boada (2004). També podeu consultar Bastardas i Boada (2007).

En el cas català això permetria la preservació d'unes funcions (quasi) exclusives o preferents per al català, que li donarien utilitat i funcionalitat en la seva pròpia societat i que li permetrien sobreviure en un marc en què el castellà hi fora també molt present a través de les funcions i dels missatges emesos per a la totalitat del perímetre estatal i, òbviament també, pel gran nombre dels seus parlants residents a l'àrea catalanòfona. Exemples de poliglotisme individual, distribució de funcions i manteniment lingüístic, en trobem, per exemple, a Luxemburg. Les possibilitats d'implantació del model hi foren sempre que s'arribés a uns consensos polítics bàsics, tant de la societat catalana com de l'espanyola en conjunt.

És clar que aquest model de prevalença pública del català a Catalunya —preservant la tria personal en les comunicacions de tipus privat— implica l'assoliment d'uns acords majoritaris de respecte mutu, convivència i solidaritat entre els distints sectors que configuren la societat catalana actual. Caldria introduir els canvis discursius i legals necessaris perquè tothom es trobi reconegut i alhora la comunitat catalanòfona d'origen se senti suficientment respectada i protegida. Cal reconèixer la diversitat i alhora la necessitat de sostenibilitat de la llengua més feble, en un marc de tanta pressió d'una llengua estatal i internacional tan forta com és el castellà. Cal obtenir la comprensió dels grups majoritaris si es vol organitzar la coexistència de les llengües en el món contemporani. Així com hi ha avenços en l'acceptació de polítiques públiques de defensa dels drets d'altres minories i també de la biodiversitat, no hauríem de descartar que n'hi hagués també en favor de les llengües mitjanes o menors sense estat propi.

De fet, és això el que ja vaig proposar el 2005 amb el concepte de «sostenibilitat lingüística»,⁶ que, inspirat en la visió complexa del pensament en *i*, més que no pas en l'o dicotòmic,⁷ permetés alhora el poliglotisme individual, la comunicació internacional i el ple manteniment i desenvolupament de la diversitat lingüística humana. Aquesta perspectiva pren com a base el paradigma sostenibilista que, sense renunciar a la millora del benestar de les societats humanes, alerta de la destrucció de les bases de la vida i postula un desenvolupament respectuós amb el medi i tecnològicament adequat a les característiques biològiques fonamentals que sostenen l'existència. Traslladant-la analògicament al pla de les llengües, podem postular la intercomunicació entre els diferents grups lingüístics però alhora preservant i desenvolupant els idiomes

6 Veg. Bastardas i Boada (2005).

7 Veg. Bastardas i Boada (2013 i 2014a). Es pot ampliar la perspectiva a Massip i Bastardas (eds.) (2014).

existents basant-se en una distribució adequada i no abusiva de les funcions de les llengües majoritàries. És una aplicació de la consciència ecològica a la linguodiversitat.

3. MICROPOLÍTIQUES

El pla dels grans principis, però, no ens ha de fer oblidar que la sort de les llengües es juga sobretot en els usos interpersonals i quotidians, que són certament influïts pels discursos i les polítiques oficials, però que presenten també dinàmiques pròpies que cal conèixer i que, sovint, poden reduir els impactes que hom podria esperar de les influències dels factors més institucionals. L'organització dels comportaments lingüístics interpersonals no és determinada directament per les disposicions polítiques, sinó que emergeix de manera autoorganitzada a través de les predisposicions individuals, de les interaccions i de les interpretacions sociosignificatives que els parlants atorguen a les formes lingüístiques que senten i usen en els seus contextos.⁸ Les formes lingüístiques que utilitzen els mestres, per exemple, no cal que siguin adoptades de manera automàtica pels alumnes en les seves interaccions personals amb els seus companys, o amb altres individus amb qui es puguin trobar. Les determinacions poden ser més complexes i han de ser compreses per tal de poder intervenir-hi, si cal.

De fet, és en aquest pla on el context demosociolingüístic dels individus determina en gran part el grau de bilingüïtzació efectiva de les noves generacions dels dos grans grups lingüístics residents avui a Catalunya. Els individus de llengua inicial no-catalana que visquin en entorns on el contacte amb el català per via interpersonal és més fàcil i sovintejat, tindran més oportunitats de desenvolupar-ne la col·loquialització i se sentiran més còmodes i propensos a parlar-lo. Per contra, els que tinguin menys contacte amb persones de llengua inicial catalana pel fet de viure en els grans barris de predomini castellanoparlant, tindran més dificultats per fer-se seu el català, encara que rebin els impactes —limitats— del sistema educatiu. Moltes d'aquestes persones poden tendir a sentir-se insegures en el domini del català oral i preferir usar el castellà en les interaccions intergrupals, fet que estirarà l'adaptació de l'altre interlocutor cap al castellà. Probablement aquest és un dels problemes actuals més importants per al català, el de la insuficient col·loquialització que aconsegueix el sistema educatiu en els espais on el català és menys present de manera interpersonal

8 Veg. Bastardas i Boada (2016).

habitual. Atesa la competència en castellà que assoleixen els individus de llengua inicial catalana en els nuclis urbans grans i mitjans, les converses intergrupals poden encara estar-se produint més en castellà que no pas en català, tot i disposar d'un sistema educatiu on el català, si més no en teoria, és l'idioma vehicular prevalent —més, però, a primària que a secundària.

Aquest fet és molt rellevant perquè un dels impactes destacats de les grans migracions del segle xx més les noves del XXI ha estat la minorització en termes numèrics a Catalunya de la població de llengua inicial catalana exclusiva. En aquest context, el sistema educatiu pren una importància extraordinària si es vol reeixir a suplir el context demolingüístic pel que fa a les potencialitats de desenvolupar les competències necessàries per sentir-se còmode i fluent en el domini d'un idioma. Així, l'ús del català com a llengua vehicular preferent ha d'anar acompanyat d'estratègies de colloquialització que ja fa temps que haurien d'haver estat imaginades i experimentades i que han de disposar dels mitjans materials i humans necessaris per a la seva implantació. Més hores de català com a llengua vehicular sempre anirien bé, però les influències d'aquesta funció poden ser insuficients per al desenvolupament de les competències comunicatives orals, en especial les informals. La qüestió necessita recerca i assaig a fi d'invertir els recursos com més eficaçment millor i, molt probablement i sobretot, la formació de dinamitzadors lingüístics especialitzats en el món infantil i juvenil, que puguin ajudar els centres educatius en la gran tasca del desenvolupament oral informal. Aquestes «micropolítiques» són fonamentals i haurien de ser una prioritat bàsica per a la Conselleria d'Educació i per a tot el Govern.⁹ Les universitats també hi hauríem de col·laborar de manera estreta, aportant-hi els coneixements teòrics i d'altres casos de què disposem, i imaginant creativament les estratègies més adequades i factibles, en col·laboració amb els responsables governamentals. La recerca-acció serà segurament el mètode més convenient, ja que tampoc no tenim gaires precedents que ens puguin ajudar. De fet, s'haurien de recollir les experiències que ja hi pugui haver dins de l'àrea catalana per verificar-les i millorar-les, si cal, i estendre-les al conjunt del territori, en especial en aquells llocs on la problemàtica sigui més urgent.

L'estudi de les experiències existents —aquí i a la Catalunya del Nord—,¹⁰ l'experimentació de noves estratègies conversacionals, la realització de programes de ràdio i/o televisió escolars, teatre, tota mena d'activitats esportives i lú-

9 Veg. Bastardas i Boada (2018). Veg. també Bretxa, Comajoan-Colomé i Vila (2018).

10 Veg. Le Bihan (2018).

diques en català, la formació del personal adequat i els recursos econòmics necessaris, són peremptoris. També l'augment de la consciència de la importància de l'ús interpersonal del català per a la continuïtat viva de la llengua ha d'esperonar els individus de llengua inicial catalana exclusiva a usar-la habitualment, sobretot amb les persones més joves, que ja l'hauran desenvolupat en el sistema educatiu, però a moltes de les quals potser els faltaran ocasions de pràctica.

En el nivell discursiu, entre els adolescents i joves caldrà difondre convençudament idees favorables al respecte de la diversitat lingüística humana i a la solidaritat amb les llengües en situació d'instabilitat, ja sigui per les condicions polítiques en què viuen, ja sigui per les condicions demolingüístiques a què la història les ha portat. La intercomprensió de les raons i els desigs de cadascú, i el respecte i el debat democràtic, han de presidir tothora els diàlegs intergrupals que cal i caldrà tenir per tal d'aconseguir un alt nivell de convivència i integració en el conjunt del país. El pla emotiu pren aquí una importància extraordinària i el professorat ha de ser format en aquest aspecte, cercant la conciliació de les posicions basant-se en arguments ètics i universals. Aquí també calen equips que treballin amb rigor i imaginació i que han de tenir el clar suport de l'Administració catalana. Les polítiques lingüístiques han de ser una prioritat governamental i s'han de dur a terme els assaigs i estudis aprofundits necessaris.

4. LÍMITS

Si parlem dels límits, és cert que la comunitat lingüística catalana, tot i el seu volum no gaire diferent de força altres grups europeus independents, viu en una situació més complicada per l'heterogeneïtat de les poblacions del seu territori i per la seva integració, ara com ara, en un estat poc propici al reconeixement del català com a llengua amb igual rang que l'idioma majoritari, el castellà. La llengua catalana és, doncs, una llengua mitjana en el pla europeu, però amb trets importants de minorització, ja que actualment ja no és majoritària a Catalunya ni, en general, en el conjunt del seu territori històric, i, a més, no té el rang d'idioma d'estat. Tant un factor com l'altre són difícils de canviar, cosa, però, que no vol dir que no hi pugui haver evolucions positives si les coses es fan amb intel·ligència i la societat en conjunt avança més cap a la integració que cap a la separació.

Hi ha també els (auto)límits, és a dir, els límits que provenen del fet de perdre possibilitats que ja es tenen i que, més ben aprofitades, podrien donar probablement més fruits positius per a l'ús del català. Tenint en compte les

dificultats contextuais de la nostra comunitat, la responsabilitat dels governants i dirigents és immensa en l'encert de les polítiques i accions, en l'assignació dels recursos necessaris i, sobretot, en l'avaluació rigorosa dels resultats i la (re)imaginació creativa de les actuacions.

Un dels elements febles potser del conjunt de la política lingüística catalana ha estat el poc grau d'atenció dedicat a l'avaluació crítica de les seves pròpies actuacions a fi de valorar-ne els efectes —volguts i no volguts— i d'introduir-hi els canvis adaptatius necessaris. N'hi ha hagut més en uns camps que en d'altres, però sovint no s'ha aprofitat prou la col·laboració amb les universitats i altres centres de recerca, els quals, des d'una mirada més *externa*, podrien haver contribuït a aportar crítiques constructives i a dissenyar noves estratègies d'intervenció que haurien pogut ser experimentades. Des del punt de vista de la recerca en polítiques lingüístiques, s'hi han dedicat pocs instruments i els existents han estat força menors, per exemple, que els que hi esmerçaren les institucions quebequeses en el seu moment.

El camp de les polítiques lingüístiques a Catalunya i a la resta del territori històric és enormement complex, i més si es tenen en compte factors diferents dels clàssics, com ara el procés de globalització, les migracions extraeuropees i les transformacions tecnològiques i econòmiques. Com combinar i conciliar alhora la promoció efectiva de l'ús del català en tots els nivells i funcions, el grau de reconeixement necessari de les altres llengües presents a Catalunya —i, en especial, del castellà—, la poliglòtització de les poblacions en llengües internacionals, i l'acollida i integració de les noves migracions, no és pas cap tasca ni planera ni senzilla. La reflexió i la creativitat, juntament amb la coordinació i l'optimització intel·ligent dels efectius, és una obligació ineludible i urgent.

REFERÈNCIES

- BASTARDAS I BOADA, Albert (2004). «Subsidiarietat lingüística i funcions exclusives per al català». *Avui*, 25-12-2004.
- (2005). *Cap a una sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis / Angle.
- (2007). *Les polítiques de la llengua i la identitat a l'era 'glocal'*. Barcelona: Institut d'Estudis Autònoms.
- (2013). «Complexitat i fenomen (socio)lingüístic». *LSC. Llengua, Societat i Comunicació*, 11. Disponible en línia a: <http://revistes.ub.edu/index.php/LSC/article/view/5798>.

- (2014). «Cap a la 'complèxica' com a transdisciplina». A: MARTÍ, M. Antònia; TAULÉ, Mariona (coords.) (2014). *Homenatge a Sebastià Serrano*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 63-77.
- (2016). «Famílies lingüísticament mixtes a Catalunya: competències, usos i autoorganització evolutiva». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 26, 285-308. Disponible en línia a: <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000238/00000094.pdf>.
- (2018). «Una llengua mitjana europea per als joves: les 'micropolítiques' imprescindibles per al català». A: BASTARDAS I BOADA, Albert; BOIX-FUSTER, Emili; TORRENS GUERRINI, Rosa M. (coords.) (2018). *El català, llengua mitjana d'Europa. Multilingüisme, globalització i sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Octaedro, 267-295.
- (2019). «El català: llengua minoritària o llengua mitjana?». A: *Apunts de Sociolingüística i Política Lingüística* (CUSC), 8 (abril, 2019). Disponible en línia a: <https://cuscub.files.wordpress.com/2019/04/apunts-cusc-num-8-abril-2019-catala-llengua-mitjana.pdf>.
- BASTARDAS, Albert; BOIX, Emili (coords.) (1994). *¿Un estado, una lengua? La organización política de la diversidad lingüística*. Barcelona: Octaedro.
- (2004). «25 anys de la Constitució espanyola. Un model lingüístic per avaluar». *Llengua, Societat i Comunicació*, 2. Disponible en línia a: <http://revistes.ub.edu/index.php/LSC/issue/view/265>.
- BRETXA I RIERA, Vanessa; VILA I MORENO, F. Xavier (2018). «Lliçons de les llengües mitjanes per a la política lingüística catalana». A: BASTARDAS I BOADA, Albert; BOIX-FUSTER, Emili; TORRENS GUERRINI, Rosa M. (coords.) (2018). *El català, llengua mitjana d'Europa. Multilingüisme, globalització i sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Octaedro, 25-60.
- BRETXA, Vanessa; COMAJOAN-COLOMÉ, Llorenç; VILA, F. Xavier (2018). «L'ús i la promoció del català a secundària: opinions del professorat». A: VILA, F. Xavier; BOIX-FUSTER, Emili (eds.) (2018). *La promoció de l'ús de la llengua des del sistema educatiu: realitats i possibilitats*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 109-131.
- CONSELL SUPERIOR D'AVALUACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU (2014). *Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de 4t d'ESO de Catalunya. 2013*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament. Disponible en línia a: http://csda.gencat.cat/web/.content/home/consell_superior_d_avalua/pdf_i_altres/static_file/informes-19.pdf.
- LE BIHAN, Pere (2018). «Es pot expandir l'experiència de La Bressola?». A: VILA, F. Xavier; BOIX-FUSTER, Emili (eds.) (2018). *La promoció de l'ús de la llengua des del sistema educatiu: realitats i possibilitats*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 103-108.
- MASSIP, Àngels; BASTARDAS, Albert (eds.). (2014). *Complèxica. Cervell, societat i llengua des de la transdisciplinarietat*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.

Polítiques lingüístiques: per què tanta intolerància envers la diversitat?¹

Emili Boix-Fuster
(CUSC – Universitat de Barcelona)

La pureza es la madre de todos los vicios.

JUAN GOYTISOLO

1. ELS PUNTS DE PARTIDA

Han passat ja força anys des de l'arribada de la democràcia a Espanya. Una democràcia limitada, perquè és fruit d'una transició a mitges i encara no aclarida del tot, però que permet, si més no, airejar en públic temes com el que aquí plantegem: els assoliments i els límits de les polítiques lingüístiques. Intentaré presentar-los amb el màxim d'honestedat, sense ambages.

Prèviament, citaré una definició clàssica de planificació lingüística de Cooper (1989: 45). Aquest gran acadèmic israelo-nord-americà preferia usar el terme «planificació», però nosaltres ens estimem més emprar el de «política lingüística», menys dirigista i menys estatalista:

La planificació lingüística fa referència als esforços deliberats per influir en el comportament d'altri pel que fa a l'adquisició, l'estructura o les funcions dels seus codis lingüístics.

Aquí sols afegiríem a aquesta definició tan sintètica les ideologies, o mentalitats, o consciències lingüístiques. Aquests «esforços deliberats» poden ser duts a terme per qualsevol agent social, tant organismes estatals com qualsevulla organització de base. Els quebequesos, que han inspirat bona part de la política lingüística catalana, han posat l'èmfasi en la participació popular en aquesta política lingüística (Daoust i Maurais 1987: 11) i hi engloben:

¹ Capítol escrit en el marc del projecte FFI2015-64459P del Ministeri d'Economia i Competitivitat del Govern espanyol.

[...] els esforços a mitjà i llarg termini per aprofitar un recurs col·lectiu, l'idioma o els idiomes, en funció de les necessitats i els interessos de la nació, d'acord amb un pla flexible que orienti l'evolució de la societat sense tractar-la bruscament, sinó, ben al contrari, maldant per aconseguir la seva adhesió i participació.

Rubin (1971) en presentà quatre fases, comunes a qualsevol anàlisi de les polítiques públiques: *fact-finding*, *planning*, *implementation* i *evaluation*. Analitzarem la darrera més endavant.

2. FITES EN LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA: LA SEURETAT LINGÜÍSTICA ÉS ABASTABLE?

En la política lingüística als països de llengua catalana, jo aspiraria (uso conscientment el condicional) a arribar a dues fites.

D'una banda, anhelaria assolir una certa *seguretat lingüística*, és a dir, unes competències, uns usos i unes mentalitats lingüístiques que no fessin patir sovint pel futur de la llengua catalana arreu dels territoris on és llengua històrica, de tal manera que els catalanoparlants o catalanòfons lleials a la llengua, tal com proposà el clàssic Weinreich ja el 1953,² poguessin deixar de sentir dolor de llengua (Larreula 2003). En paraules més «ecològiques», aquesta seguretat és anomenada «sostenibilitat» (Bastardas 2015). Réaume (1991: 46, citat a Branchadell 2005a: 55) ens en proporciona una definició més detallada (la traducció és meua):

El punt cabdal dels drets lingüístics és que aquests proporcionin als parlants un entorn segur en què puguin triar sobre els usos lingüístics i en què la identificació ètnica pugui tenir un valor positiu [...]. En un sentit ple, tenir seguretat lingüística vol dir tenir l'oportunitat, sense seriosos impediments que ho impedeixin, de viure una vida plena en una comunitat de gent amb qui es comparteix la llengua.

2 Per a ell, *language loyalty* (lleialtat lingüística) era «el principi —de contingut específic variable segons el cas— en nom del qual els individus s'encoratgen ells mateixos i encoratgen els companys de parla conscientment i explícitament per tal de resistir-se als canvis tant en les funcions (com a resultat d'una substitució lingüística) com en l'estructura o el vocabulari de la seua llengua (com a conseqüència de les interferències [...]). La lleialtat lingüística, com el nacionalisme, designaria l'estat mental en què la llengua (com la mentalitat), en tant que ens intangible, i en contrast amb altres llengües, assumeix una posició elevada en una escala de valors, posició que necessita ser defensada» (1953; edició en català: 1996, 222).

Als parlants de llengües hegemòniques, «segures», com el castellà a Madrid, l'alemany a Berlín o el francès a París, els és difícil arribar a entendre el patiment per la llengua dels parlants de llengües amenaçades com el català, als quals els han arribat sovint temporals i huracans contra la seva identitat, prohibicions i menyspreus contra la seva llengua al seu país (vegeu-ne un cas exemplar a Batista 2019). Per a aquests parlants «segurs», la seva llengua és tan omnipresent en la vida quotidiana que ni la perceben, com l'aire que respiren. Per als qui saludem amb un «bon dia», en canvi, la llengua és viscuda com una ferida, com una malura, com escrivia Joan Fuster (1962) amb tocs hiperbòlics:

Una llengua no és tota la societat: és, però, la seva clau de volta. Dipòsit de segles, patrimoni de convivència, bastiment de cultura, l'idioma és eix i continuïtat per a la vida d'un poble, en tant que poble. Escindida, bastardejada o perduda la llengua, la societat es trenca, es corromp o veu esborrar-se els seus contorns diferenciats. Les comunitats que mai no han patit una crisi idiomàtica forta rarament s'adonen d'això: ningú té consciència de la salut, diuen, sinó el malalt.

Aquesta seguretat lingüística i *mutatis mutandis* sociocultural, hauria de permetre intercanviar i negociar amb altres cultures des d'una base sòlida. Perquè hi hagi finestres, cal que hi hagi cases. Ho escrivia fa poc Esquirol (2018: 93):

Un mínim de possessió, un mínim de posició: un mínim de recer que permeti mantenir-se dret. Un recer que deixi crear, que deixi generar. No cal més. De la mateixa manera que es necessita un lloc arrecerat i amb sostre per poder ser hospitalari. S'ha de poder obrir alguna porta, encara que sigui immaterial.

És inevitable sentir emoció,³ mobilització per la llengua, si se'n vol assegurar la continuïtat. Fa poc, per exemple, vaig sentir aquesta emoció lingüística. Quan escric aquestes ratlles, m'he dirigit al bar de la cantonada del passeig de Mallorca de Palma i, quan he demanat un tallat, el cambrer m'ha replicat àiradament: «Si no me lo dice en español...». Encara ara, febrer del 2019, hi ha molts intolerants lingüístics a Espanya. El creixement de la ultradreta a Espanya no fa més altra cosa que (ex)posar més a la llum un assimilacionisme

3 «El sentir és la base de la racionalitat i, per això, qui no sent serà “insensat”, és a dir no raonable. Tampoc és pas casual que saber vingui d'assaborir (*sapere*), i que el savi sigui l'home de bon gust, capaç de gaudir de la bellesa. Així doncs, no és que estiguin fora de lloc les apel·lacions a la intel·ligència emocional, sinó que sovint o bé pressuposen que és un tipus d'intel·ligència, o bé que la part emocional és com un complement a la intel·ligència quan la situació és una altra [...]. Aquí cal deixar definitivament enrere el binomi intel·lectualisme – emotivisme [...]» (Esquirol 1918: 46). Afegiré que, en castellà, d'una menja dessaborida, se'n diu «que sabe mal».

castellà secular, el de l'Espanya castellana o castellanitzada (Gaziel 2016, or. de 1934), un veritable separatisme contrari a qualsevol veritable, profunda i seriosa harmonia hispànica, basada en un pluralisme i una empatia francs. Encara ara hi ha moltíssims senyals interrelacionats de *desintegració*, de *disso-lució*, de *divisió*, de *desaparició*, de *devaluació*, de *manca de domini* i de *desmobi-lització* (Branchadell 2005b; Boix 2012: 71-82) en la comunitat lingüística catalana, la nostra llarga mediterrània catalana, tal com l'anomenà elegantment el geògraf Pierre Deffontaines (1975).

Repassem uns instants aquests senyals. La *desintegració* es refereix a usos i mentalitats lingüístics centrífugs, que posarien escletxes, clivelles, contra el sentiment de pertinença a una mateixa comunitat lingüística.⁴ Els particularismes i secessionismes en serien la manifestació més sobresortint (vegeu Canyelles 2018 per al cas de les Balears; desgraciadament, per al de les terres valencianes la llista de textos és molt més profusa...). La *dissolució* fa referència a la pèrdua de trets de l'estructura lingüística d'una llengua. En són mostres els casos abundants d'interferències de tot tipus (fonètiques, morfosintàctiques, lèxiques i discursives), gairebé sempre en una direcció convergent cap a la llengua dominant. La *divisió* fa referència a l'establiment de límits etnolingüístics (*ethnolinguistic boundaries*) a l'interior de la comunitat lingüística. *De facto* ja n'hi ha en terres valencianes, on es van implantar línies lingüístiques en el sistema educatiu. Així mateix, en els censos s'ha evitat expressament interrogar sobre la llengua primera de la població per impedir de fixar-ne una fotografia susceptible d'ésser utilitzada o manipulada políticament. També en la mateixa línia, a Catalunya el creixement important d'un partit anticatalanista com Ciutadans polaritza la població en clau lingüística i cultural. Per acabar-ho d'adobar, el principal partit conservador espanyol, el Partit Popular, intenta atiar tant com pot aquestes escissions (*cleavages*) internes tant intragrupalment dins de cada zona del domini lingüístic com intergrupamentalment entre les diferents àrees del domini (?) lingüístic. En són una mostra les declaracions recents del flamant nou president de la Junta d'Andalusia, de visita a Catalunya, en una reunió amb la Federación de Entidades Culturales Andaluzas i en una participació a Terrassa en el dia de Convivencia Andaluza (sic):

Por mucho que haya un Govern claramente independentista, que quiere marginar a esos catalanes de origen andaluz, el Gobierno de Andalucía va a ser dique

4 Per això és força paradoxal anomenar «comunitat» els territoris de llengua catalana. És també paradoxal en política internacional referir-se a la comunitat internacional, que recorda la *Gemeinschaft* de Tönnies, ja que, de fet, és un conglomerat malgirbat de simples interessos.

de contención y contrapeso. Vamos a venir y exigir que respeten los derechos de los andaluces y se respeten sus tradiciones y su cultura. (*La Vanguardia*, 4/3/2019)

La implicació és clara: els catalans d'origen andalus estarien marginats i els drets serien conculcats. Les velles consignes del tardofranquisme i les declaracions de partits catalanistes adreçades als «altres catalans» (el títol del llibre ja clàssic de Paco Candel sobre la immigració a Catalunya), de part de l'Església i d'esquerres, que diuen que «és català tot aquell que viu i treballa a Catalunya» o «som un sol poble», han quedat en paper mullat? Val a dir que la divisió interna de la societat catalana és, em sembla, ben general. Si a la França tan unitària i republicana es planyen d'haver esdevingut un arxipèlag d'identitats desarticulades (Fourquet 2019), què deu haver succeït als nostres països? Pel que fa a la divisió instigada entre territoris (un exponent clar d'interposició deliberada), n'és una mostra flagrant i recent la declaració de l'advocacia de l'Estat (*Ara*, 2/10/2019) que «El govern espanyol considera que l'executiu valencià s'ha de comunicar en castellà amb el català i el balear», argumentant que la unitat de la llengua només és un fet «acadèmic», que no té aplicació en la llei. La *desaparició* indica l'abandó d'una llengua en la transmissió lingüística intergeneracional, capteniment seguit massivament sobretot a les ciutats valencianes (Montoya i Mas 2011), aclaparadorament a la Catalunya del Nord, però també a Catalunya, on la castellanització endògena ha estat molt poc estudiada (Boix i Moran 2014). Caldria, finalment, no oblidar el *domini*, el poder. Quins capteniments lingüístics tenen les elits, les classes corporatives? En sabem massa poc, probablement per l'opacitat d'aquestes classes dirigents (Vinton 2017; McDonogh 1986). La *devaluació* assenyala una absència d'ús en determinats àmbits socials. El cas més conegut de devaluació és la diglòssia, ço és, l'ús jerarquitzat i molt estable entre funcions altes, escrites o de prestigi (normalment per al castellà), d'una banda, i funcions baixes, en la col·loquialitat oral (normalment per al català), de l'altra. Durant segles, fins a la reacció a la frontissa entre els segles XIX i XX, aquesta diglòssia dugué a un arraconament del català fora de les funcions cultes arreu dels països de llengua catalana, tal com ha demostrat repetidament fins a l'esgotament Marfany (2012). El cas paradigmàtic d'aquesta diglòssia era la franja aragonesa, on, com que és una zona de poca immigració, el català havia conservat de manera majoritària el domini en els àmbits orals de la quotidianitat, mentre que el castellà tenia l'exclusivitat en els usos elevats, escrits, oficials. Darrerament aquesta estabilitat s'està esquerdant en favor del castellà. S'ha esbotzat la inèrcia dels murs dels dics de la vella compartimentació de funcions (Sorolla (coord.) 2018). A la Catalunya espanyola, la nacionalitat governada en el seu govern regional per forces catalanistes, s'ha aprofitat al màxim la legalitat

per donar un ús preferent al català, fins al punt que el Tribunal Constitucional espanyol refusà (2010) l'articulat de la proposta d'Estatut del 2006, que equiparava el català amb el castellà declarant-lo, com aquest, no sols un dret, sinó un deure. Al Principat, malgrat que el català ha recuperat molt les seves funcions de prestigi, força catalanòfons conserven hàbits diglòssics. De les darreres setmanes, puc esmentar tres exemples de tria lingüística de tres interlocutors que s'han comunicat amb mi oralment en un català fluid: un dentista, un lampista i un metge. Tots tres, presumiblement catalanòfons,⁵ m'han escrit els seus textos (dues factures i un informe mèdic) en castellà. ¿No en saben o bé tenen el costum arrelat de sols escriure en aquesta llengua? La *desmobilització* és un tret de caire diferent perquè es refereix a una manca de reacció respecte als trets que acabem de caracteritzar: es refereix al fet que davant els altres trets la població no reaccioni, des de la simple preocupació per la genuïtat de la llengua oral i escrita fins a la inscripció i acció des d'una entitat catalanitzadora, passant per la preocupació per no adaptar-se (convergir) sistemàticament davant d'un interlocutor castellanoparlant als països de llengua catalana.

Somaria poder debatre i discutir el futur del meu país sense actituds intemperants, la d'aquells que tenen una *visió compacta*, excessivament unitària de les polítiques desitjables. Dit en altres paraules, propugno un catalanisme transversal, comú a diferents orientacions socials. No debades, la ideologia de l'estat nació, sigui d'on sigui, tendeix a voler defensar una unitat davant l'exterior, que al capdavant no és sinó una simplificació, una deformació de la realitat, una expulsió d'allò que és diferent. Ja fa molts anys, el 1993, ja me'n vaig plànyer. Una lectura del clàssic conte «Els morts» dins de *Dublinesos* de James Joyce (trad. catalana del 2006) permet retratar aquest sentiment de tancament, d'agorafòbia. En el fons, el que es planteja és, com conclou Branchadell (2005a: 248) en les dues darreres línies de la seva recerca sobre la legitimitat de les polítiques lingüístiques, «la tensió [...] entre el principi (democràtic) de la majoria i l'afirmació (liberal) de l'autonomia individual». Subirats (2002), expert en polítiques públiques, exaltava la bondat del pluralisme en contra de les pulsions homogeneïtzadores:

Una democràcia és més potent, al contrari del que a vegades es diu, no com més consens té, sinó segons la quantitat de conflicte que és capaç de contenir, comptant amb mitjans per fer front a aquests conflictes, reconduint-los al marc comú de convivència.

5 Catalanòfon (Fabà 2005: 56) seria el parlant d'identitat lingüística catalana. Evidentment, aquesta identificació és una gradació, no pas una dicotomia.

Kymlicka (2007; la traducció és meva) reblava el clau brandant una llança en pro de la hibridació com a valor que cal defensar:

És la hibridació cultural i no la puresa cultural el que és normal en els afers humans, i les fantasies de puresa cultural solament es poden atènyer mantenint separats artificialment els grups respecte a la interacció amb el món més ampli i instigant una por xenòfoba envers els altres.

Aquest rebuig tant de la intolerància com de la compacticitat esdevé difícil o improbable en moments de tensió social, com la de l'enfrontament del moviment sobiranista a la reacció terriblement agressiva i homogeneïtzadora de l'espanyolisme, tant de l'Estat com dels espanyols nacionalistes. No ens trobem en un moment en què dominin els matisos, sinó el traç gruixut, maniqueu, intolerant. Com es pot negociar, transaccionar, dialogar, quan alguns dels actors principals d'aquesta negociació es troben en presó o a l'exili, condemnats a penes de gairebé cent anys? És possible «estimar» una nació que reprimeix amb la violència d'estat, sentir-se'n part solidària?

3. EL MARC PREVI: LA SITUACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA RECENT ALS TERRITORIS DE LLENGUA CATALANA

Recordem uns instants el marc complex en què es mou el conflicte lingüístic als països de llengua catalana. En podem destacar tres factors clau, gairebé sempre entrellaçats: la subordinació política, el desplaçament demogràfic i la globalització en tots els seus vessants.

3.1. La subordinació política

En primer lloc, fem memòria, ja que la situació actual conserva moltíssims trets d'una subordinació secular heretada. Podem recordar que des de fa segles, sobretot des de començaments del segle XVIII, una profunda diglòssia, que impedia ja l'ús oficial de la llengua, ha arrelat en les mentalitats de molta població autòctona. L'absència d'usos oficials i administratius (sovint per pur *orden y mando* dictatorial) i la consegüent manca d'adquisició del català en els seus registres escrits i cultes, han comportat que molts (probablement la majoria) usin sols la llengua dominant per escriure: el castellà sobretot, però també el francès i l'italià. Aquesta diglòssia que relega el català a una posició secun-

dària, tant en els usos com en l'escala de valors, durant anys ha estat immòbil, congelada. La distribució de funcions situava el català en una posició de segona, però li conservava uns usos informals en el món privat. Sobretot des del segle XIX i començaments del segle XX, la descatalanització ha fet forat verticalment, massivament en ciutats valencianes (Montoya i Mas 2011) i a la Catalunya del Nord, i en menor grau a Mallorca i a la Catalunya espanyola (Boix i Moran 2014) —a la francesa, l'abandó de la llengua ha estat abassegador.

3.2. El desplaçament

Aquesta diglòssia ja no explica la situació actual. Ara, als vells i nous condicionants d'un estat i d'un mercat adversos s'afegeix gairebé arreu dels territoris de llengua catalana (TLC) un desplaçament de població de grans dimensions i a un ritme trepidant que fa sonar totes les alarmes. A tota la Mediterrània catalana l'afluència d'immigracions ha estat massiva pel fet d'ésser una zona industrial (ara sobretot de serveis) i turística que ha necessitat mà d'obra, primer de la resta d'Espanya —de la resta de França i d'Itàlia, a terres nord-catalanes i a l'Alguer— i després de tot el planeta. La pel·lícula *La piel quemada*, de Josep Maria Forn (1967), n'és un retrat gairebé digne del neorealisme italià. Arreu, a les ciutats de les àrees metropolitanes de Barcelona i Tarragona, a Alacant, a València, a Palma, a Perpinyà i fins i tot als llogarrets més recòndits del Pirineu, han arribat poblacions allòctones. Amb el pas dels anys, el castellà, i encara més el francès i l'italià a les seves zones, s'han legitimat socialment com a llengua del territori. Les llengües dominants arrenen profundament.

3.3. La globalització

S'han interrelacionat amb la subordinació secular (a les pressions de l'Estat i del mercat) i amb els desplaçaments demogràfics, la globalització i la creixent mobilitat de persones, de missatges i de mercaderies. Ara, per exemple, molts llibres en català s'editen a Taiwan, un nombre creixent d'estudiants xinesos assisteixen a facultats catalanes i professors estrangers imparteixen classes a les nostres universitats. Les xarxes socials faciliten una castellanització i una anglicització creixents.

El resultat entrelligat d'aquests factors suara esmentats ha comportat: 1) la col·loquialització profunda de les llengües hegemòniques (un exemple recent i significatiu: els encausats pel recent procés sobiranista mostraren un castellà

prou fluid...), fins al punt que hi ha un risc de dissolució, un risc de pèrdua dels trets genuïns de la llengua catalana, que s'esmicola, es dilueix; 2) la nativització de les llengües hegemòniques en el territori: funcionen socialment no només com si fossin llengües del país, sinó com a llengües pivot cap on va la integració del nouvingut. La llengua pivot, a l'àrea barcelonina, per exemple, és el castellà. És la que adopten majoritàriament els allòctons. Les impressionants dimensions de les onades successives de nova població han fet impossible que la població local pugui assimilar els nouvinguts. Els nouvinguts de llengua castellana, per tant, arriben a nativitzar, a naturalitzar, la llengua castellana. A Catalunya, per exemple, l'adquisició i l'ús del català oral no és indispensable per viure-hi còmodament: sols cal entendre'l. Si no és una prioritat en la vida dels nouvinguts, no cal escarrassar-s'hi ni esforçar-s'hi gaire.

Els nivells de seguretat lingüística als diferents territoris de llengua catalana són molt diferents (Vila i Flors 2017). A la Catalunya interior, per exemple, el català es viu com la llengua per defecte. No debades, a Catalunya un bon gruix de les classes mitjanes i populars han conservat el català i aquest capteniment proporciona un prestigi a la llengua: és, posem per cas, llengua urbana i de sectors socials exemplaritzants (Woolard 1989).

El català guanya parlants exògens que passen a tenir el català com a llengua d'identificació només a Andorra i a Catalunya, si bé aquests nous parlants no arriben a compensar el domini demogràfic més puixant de la llengua dominant. Si no és així, si no «es contraataca» com en el futbol, el retrocés social és ineluctable. I fins ara els intents de revernacularització (Montoya i Mas 2011; Le Bihan 2018) tenen efectes molt tímids, gotes en mars de castellanització o francesització.

Recapitem. El català és secundari a l'Estat i en el mercat. L'*estat*, en primer lloc, l'eina de poder polític més puixant, majoritàriament no sol ser ni propi ni propici; el *mercat*, en segon lloc, amb tots els efectes de la globalització omnipresent, i el *desplaçament poblacional* de grans dimensions, en tercer lloc, són, de manera interrelacionada, els factors explicatius de la situació actual. En aquest context determinat per aquests tres grans factors entrellaçats creix un cosmolitisme instrumental que fa molt improbable l'adquisició de la llengua local i molt probables graus diversos d'hibridació. Com escrivia Nussbaum (1996):

La majoria de la humanitat té i probablement tindrà unes arrels clares, però també és ben segur que creixeran els patriotes cosmopolites. Hi haurà persones que acceptaran la responsabilitat ciutadana de vetllar per la cultura i la política al lloc on viuen. Sens dubte molts decidiran passar la vida allà on s'han criat, i aquesta és una de les raons per les quals es conserven les pràctiques culturals locals. Però

d'altres se n'anirien i això significa que les pràctiques culturals viatjarien també (com, d'altra banda, sempre han fet). El resultat seria un món en què cadascuna de les formes locals de la vida humana seria el resultat de processos d'hibridació cultural persistent a llarg termini. (Nussbaum 1996)

Les narratives que ressegueixen l'aculturació d'immigrants mostren clarament els efectes de la hibridació lingüística. Aquest és el cas d'Eva Hoffman, una immigrant polonesa a Vancouver (1989: 273; la traducció és meva):

Cada llengua modifica l'altra, s'hi entrecreu, la fertilitza. Cada llengua fa que l'altra sembli més relativa. Com tothom, jo soc la suma de les meves llengües —la llengua de la meva família i de la meva infantesa, de l'amistat i de l'amor, i de tot el món més gran, sempre canviant—. Tal vegada soc més conscient que la majoria de la gent de les fractures entre aquestes llengües i dels maons que les formen.

Aquests factors (cognitius, socials, econòmics, polítics, demogràfics) es coadjuven com les notacions d'un immens pentagrama musical i poden esdevenir letals per als països de llengua catalana, que corren el risc d'esdevenir un arxipèlag de zones de llengua catalana, ben envoltat de territoris assimilats a la llengua dominant, el castellà o el francès.

4. CAP A ON ASPIREM A ANAR

Fins aquí el punt de partida, arriscat i amb perspectives no gaire galdoses. Però cap a on hem d'anar? Bastardas ha repetit manta vegada els objectius d'una política lingüística sostenible (Bastardas 2016 i en aquest volum): una llengua local que s'usi subsidiàriament, d'acord amb una distribució de funcions no jeràrquica, i alhora llengües intergrupals que s'usin per facilitar la comunicació planetària, com actualment fa l'anglès.

Als països de llengua catalana partim d'un subjecte col·lectiu que ni es coneix a si mateix, que pràcticament es manté amb dificultat sols per la llengua. Pons (2005) plantejava la situació ben dramàticament:

La nostra nació és avui, no hem d'amagar-ho, una absoluta ruïna. Només resta en peu la paret mestra de l'idioma: una paret amenaçada, plena d'esquerdes, en perill imminent d'ensorrar-se per sempre. Una paret, tanmateix, encara dreta, encara susceptible de consolidació, encara apta perquè puguem restaurar, a partir d'ella i al seu voltant, el vast edifici que ens hauria d'aixoplugar a tots.

Examinar conjuntament les set zones dels països de llengua catalana (les tres més importants, Catalunya, País Valencià i illes Balears, i les més petites, Catalunya del Nord, Andorra, la Franja aragonesa i l'Alguer) és gairebé impossible. El seu desenvolupament sociolingüístic i sobretot les mesures que s'han pres o s'han deixat de prendre per a intervenir-hi són molt diferents. Les set zones es troben en estadis de substitució i/o recuperació lingüística ben diferent: en cadascuna d'aquestes zones el triangle amb els tres vèrtexs de les competències, els usos i les ideologies lingüístiques és ben heterogeni, encara més en els territoris amb marcs estatals distints (Espanya, França, Andorra i Itàlia). Val a dir, tanmateix, potser fent de la necessitat virtut, que aquests ritmes ben diferents permeten la comparació de l'eficàcia de les polítiques lingüístiques. Així, per exemple, tant Andorra (estat minúscul, però al capdavant sobirà) com Catalunya, malgrat la cotilla restrictiva espanyola i el marge reduït de maniobra de què disposa, han prioritzat la llengua catalana, ja que són zones governades per partits o coalicions andorranistes (té sentit el sufix *-istes*, quan ja es gaudeix de certa sobirania?) o catalanistes. Per contra, les illes Balears i sobretot les terres valencianes han estat dirigides, gairebé esquizofrènicament, per executius conservadors espanyols o per socialdemòcrates en coalició amb grups locals.

5. ENTREBANCS EN LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES

Presentaré, una mica *pêle-mêle*, alguns factors heterogenis que dificulten o entrebanquen les polítiques lingüístiques.

1. Un primer obstacle per a les polítiques lingüístiques és el *descrèdit profund* de la política i, per tant, també de la política lingüística (vegeu-ne una valoració a Comellas, en aquest volum). La formació política és, doncs, escassa i més d'un pot creure ingènuament, per exemple, que el liberalisme, el *laissez faire* o *laissez passer* és una forma més de política. I, tanmateix, cal fer-ne sempre, de política, però des del (re)coneixement de les tendències de canvi social. El planificador lingüístic ha de percebre tan aviat com sigui possible, talment com un surfista hàbil endevina l'onada que s'eleva per enfilars-s'hi, aquestes tendències per empeltar-hi la innovació sociolingüística. Com tota política, la política lingüística no pot allunyar-se de les normes i els costums socials. El dirigent no pot actuar com un cap de corda que avanci tant que ningú no el pugui seguir. Com deien al Quebec, probablement el país més avançat del planeta en la reflexió i l'actuació sobre les llengües (Blanchard 1984: 67):

L'estat com a màxim pot proporcionar balises com la Llei 101, però mai no podrà omplir l'espai entre aquestes balises: no pot obligar la gent a parlar, obligar els escriptors a escriure, ni els cantants a compondre..., i encara menys fer que la gent tingui ganes de tenir fills.

2. En segon lloc, la *compacticitat*, que he esmentat més amunt. Aquesta pulsio a la uniformitat, més que aplegar forces, les minva perquè exclou els qui no volen o no poden afegir-se al carro dominant. Per què hi ha pulsions tan profundes contra la diversitat de tot tipus? Per què arriba a haver-hi *xenoglossophobia* (por de les llengües estrangeres), neologisme anglès recent (*Washington Post*, 6/10/2019)?

3. En tercer lloc, l'*absència d'avaluació*. Les polítiques lingüístiques són polítiques públiques, on s'inverteixen recursos públics. D'una banda, caldria avaluar si les normatives catalanitzadores s'apliquen o són només declaracions simbòliques *per a la galeria*. Per exemple, el reglament d'usos lingüístics del principal ajuntament del domini lingüístic, el de Barcelona (Ajuntament de Barcelona 2009), atorga preferència clara al català en aquesta administració local. S'aplica realment? D'altra banda, caldria avaluar i valorar l'eficàcia de les campanyes de política lingüística (Strubell i Boix 2011). Les campanyes repetides per modificar les normes d'ús en les tries de llengua, per exemple, fins a quin punt han triomfat o han caigut en un sac foradat? Certament, en alguns casos s'ha investigat la implantació de propostes d'intervenció en la terminologia (Vila 2007). Diacrònicament s'ha examinat la difusió de la reforma fabriana i la reestandardització més recent (Costa 2019), seguint les propostes de Gazdola (2014). Ara caldria avaluar si les noves propostes de l'Institut d'Estudis Catalans o, si escau, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, arriben als usuaris, si aquests les fan seves.

4. En quart lloc, caldria incidir en les *ideologies lingüístiques* (vegeu-ne una antologia a Ortega 2016). En primer lloc, no n'hi ha prou amb percebre el català com a llengua autèntica, dels «catalans de sempre», «dels d'aquí». La manifestació més destacada d'aquesta lleialtat lingüística, d'arrel romàntica i prou arrejada, fou l'al·locució de Joan Solà davant el Parlament de Catalunya (*Escola Catalana*, 460, octubre 2009):

La llengua, senyors diputats, per a les persones que la tenim com a patrimoni, és tan inseparable de nosaltres mateixos com ho és la sang, com ho és qualsevol aspecte de la nostra personalitat, el nom que portem o el color de la pell.

El català hauria de ser vist com a llengua de l'espai comú, públic, anònim, en la nomenclatura de Woolard (2016). Actualment, però, l'espai públic està ocupat pel castellà, sobretot a les terres valencianes. Reformulat en la dicotomia ja clàssica de Lambert (1967), el català hauria ser guanyat tant per raons *instrumentals* com *integratives*. Per a molts no-catalanoparlants, aprendre català no és una prioritat: com que tothom els entén en castellà i com que la immensa majoria d'interlocutors els parlen en aquesta llengua, no cal escarrassar-se a aprendre i practicar el català, no cal arriscar-se a ensopegar amb els maldecaps, els riscos de fer el ridícul, d'un aprenent lingüístic. Entenent el català oral, per captar una conversa en aquesta llengua, n'hi ha prou. Caldria examinar, d'altra banda, els impermeables, els refractaris a ni entendre el català, els quals, per tant, imposen una altra llengua en l'espai públic.

Als anys seixanta i setanta del segle XX s'estengué (no sabem fins a quin punt, val a dir: fou un miratge?) una ideologia unitària que volia evitar fos com fos una divisió cultural, etnicolingüística, de la població, particularment a Catalunya. Sectors de l'oposició franquista, des de comunistes fins a veus dins de l'Església catòlica de base, predicaven que «tots som un sol poble», que «és català tot el qui viu i treballa a Catalunya». Hi havia, doncs, un intent (repeteix: no en sabem el ressò) d'evitar la consolidació social en organitzacions, en partits, en barris, de límits etnolingüístics («ethnolinguistic boundaries», Barth 1969). Ara, amb la presència d'un partit (Ciutadans, el més votat a Catalunya en les eleccions del 21 de desembre de 2018) que propugna la divisió interna del país, el Principat es dirigeix cap a la confrontació interna. Les abraçades unitaristes del passat aguantaran? Anirem cap a un país més segmentat, a la manera belga? Un simple i senzill recompte de la distribució de les banderes unionistes i sobiranistes pels barris de Barcelona (les primeres més freqüents en barris de classe alta d'origen castellà o castellanitzada —Sant Gervasi— i alhora en barris populars d'origen immigratori —el Carmel, Nou Barris—; les segones dominants en barris de classe mitjana —Gràcia, Guinardó—) du a la hipòtesi que hi ha una divisió etnicolingüística de la qual ignorem l'abast. La política lingüística pot contribuir a aturar aquesta tendència?

En aquest sentit, caldria contrapesar les campanyes d'ideologia castellanitzadora provinents de la Fundación para el Análisis y los Estudios Sociales (FAES) (Pericay 2007), que propugnen el castellà com a «lengua común» i són replicades i ressonades per molts opinadors per terra, mar i aire. Per descomptat, cal-

dria respondre a la pura demagògia, la pura mentida, que desinforma sobre la situació sociolingüística dels nostres territoris. Per exemple, en tancar aquest article vam ensopegar amb un article en un prestigiós diari parisenc, tan fals que arriba a afirmar que el cinema a Barcelona es distribueix en castellà (sic), que el castellà no es pot usar a les universitats catalanes (sic) o que els catalans ens entossudim a pensar que Cervantes era català, entre altres perles (una altra vegada sic) (Jaigu 2019).

El problema rau en el perill innegable que aquestes desinformacions no són una flor d'estiu, sinó una pràctica reiterada. Cal defensar-se'n. Noam Chomsky, en la seva vessant política, ens proporcionava un consell contundent (Baillargeon 2006: 9; la traducció és meva):

La primera cosa que heu de fer és tenir cura del vostre cervell. La segona és des-empallegar-vos de tot sistema d'adoctrinament i llavors arriba un moment que acabeu tenint el reflex, en llegir el diari, de comptar les mentides i les distorsions, un reflex de reemplaçar tot això per una mena de quadre racional. Per tal d'arribar-hi, encara heu de reconèixer que l'estat, les corporacions, els mitjans de comunicació, etc., us consideren un enemic: per tant, heu d'aprendre a defensar-vos-en. Si tinguéssim un veritable sistema d'educació, hom hi ensenyaria cursos d'autodefensa intel·lectual.

Caldria, a més, reduir l'efecte de les campanyes secessionistes, particularment potents i arrelades en terres valencianes i, en menor grau, a les illes Balears (Canyelles 2018). Quina seria la millor estratègia per facilitar una visió composicional i igualitària de la llengua? L'ús indiscriminat de denominacions com Països Catalans és favorable o contraproductiu (Boix 2012)? Encastellar-se en una posició afavoreix el castellà?

Caldria fer un *zoom* en els sectors d'intersecció, és a dir, els sectors que viuen a cavall de les dues llengües i cultures. En són un bon exemple les famílies lingüísticament mixtes. Cap a quina llengua s'orienten? Quina llengua trien amb els fills? Quin tipus de llengua usen? Tendeixen a l'alternança o a la barreja de codis?

6. CONCLUSIONS

Davant de les falsedats, davant dels obstacles, cal respondre amb resiliència, amb claredat intel·lectual, amb ideologies renovades. Per exemple, l'enyorat Carles Capdevila (2012), director i fundador del diari *Ara*, resumia molt bé cap a on hauria de dirigir-se una ideologia catalanitzadora:

Desconfiaré sempre de qui no respecti la meua llengua, perquè, en fer-ho, demostra que no em respecta a mi, i alhora que no respecta un bé cultural essencial. Desconfiaré sempre de qui no trobi normal el seu ús institucional i simbòlic, perquè no troba normal la meua realitat cultural i perquè a sobre es pensa que té dret a decidir què és la normalitat i curiosament la normalitat és ell i no jo. Desconfiaré sempre de qui digui que el meu problema no és real perquè em menysté a mi i perquè es creu amb el poder de decidir què és real, i casualment també ho és ell i no jo. Desconfiaré sempre de qui digui que les llengües són per entendre'ns i no per crear problemes i faci servir aquest argument per crear problemes amb les llengües. Desconfiaré sempre de qui manipuli realitats deliberadament i gosi acusar llengües perseguides de ser les perseguidores. Desconfiaré sempre de qui vegi com a despesa innecessària la promoció de la meua llengua, i com a inversió imprescindible la promoció de la seva. Desconfiaré sempre de qui vulgui acomplexar-me perquè parlo amb naturalitat la llengua dels meus pares. Desconfiaré sempre de qui em negui la llengua, perquè em sento compromès amb els que l'han salvat perquè jo la pugui ensenyar als meus fills. I procuraré enfadar-me poc, només el que jo trobi normal i davant d'amenaques que jo consideri reals. I sempre, però sempre, plantaré cara.

Passant a un nivell més teòric, cal desemascarar, desentrellar el terrible mite babèlic segons el qual la diversitat lingüística (i, per tant, les llengües no dominants) seria una maledicció. Caldria vehicular a la població interessada raonaments favorables a la diversitat lingüística. Des del centre Unesco (Catalunya), Fèlix Martí (2003) ens hi dona un cop de mà amb un decàleg suggeridor, de visió planetària:

- (1) Les llengües són a la vegada sistemes d'interpretació de la realitat i mitjans de comunicació.
- (2) Les llengües evolucionen en funció de l'adaptació de les comunitats lingüístiques a circumstàncies noves.
- (3) La diversitat lingüística és un fet positiu.
- (4) Els contactes lingüístics s'han d'inscriure en el marc d'una ètica de les relacions lingüístiques.
- (5) Totes les llengües són iguals en dignitat.
- (6) L'educació multilingüe i l'autoestima lingüística són complementàries.
- (7) Cada una de les llengües és patrimoni de la humanitat.
- (8) El respecte per la diversitat lingüística contribueix al progrés de la democràcia.
- (9) La seguretat lingüística és un factor de pau.
- (10) Un bon futur per a les llengües està associat a un bon futur per al món.

Aquesta visió global és complementada per la ideologia lingüística proposada per a la situació espinosa del català a València per part de l'heterodox i també malaguanyat Josep-Vicent Marquès (*Levante*, 9-6-1987). Per a Marquès, la llengua dels valencians hauria de ser defensada tenint en compte els principis següents:

- (1) La connexió de la recuperació de la llengua i la defensa ecologista del territori.
- (2) L'afirmació de la capacitat cultural creativa.
- (3) El lligam amb la pau.
- (4) La utilitat per a mil i una activitats socials que no tracten precisament de llengua.

En totes aquestes accions, en aquestes intervencions visades sobre les competències, els usos i les ideologies lingüístiques, cal recordar que s'ha d'incidir en els contextos lingüístics on s'imbrica la llengua, en els diferents nivells del pentagrama de la complexa realitat social. Cal evitar el filologisme, és a dir, la creença, característica tant de treballadors de la llengua com de gent normal i corrent, que la modificació de la llengua per si sola modifica decisivament la realitat.

Finalment, volem fer una remarca global. La lluita per la diversitat lingüística forma part de la lluita global per la diversitat i la igualtat humanes. El decàleg següent, fruit dels ajuntaments d'Ontario, al Canadà, dona molts suggeriments, gens envitricollats, de cap a on hauríem d'anar:

Principis interculturals dels ajuntaments d'Ontario

1. No pensis en ningú com en els altres.
2. Imagina altres cultures mitjançant la poesia i la literatura.
3. Observa com funcionen els mecanismes de poder i privilegi.
4. Lliga't a poques necessitats.
5. Aprèn la història dels pobles i redefineix què entens per progrés.
6. Coneix la geografia física, humana i política.
7. Gaudeix dels jocs d'altres cultures i mira pel·lícules amb subtítols.
8. Coneix la teva pròpia tradició i respecta les de tothom.
9. Llegeix la Declaració Universal dels Drets Humans.
10. Descobreix com treballa els diners el teu banc.
11. Mai no et pensis que tens drets als recursos de tothom.
12. Qüestiona les connexions entre les empreses i els militars.
13. Jutja la governança tenint en compte si satisfà les necessitats de la gent.

14. Prioritza la curiositat per damunt de la certesa.
15. Jura lleialtat a la Terra i posa en dubte qualsevol nacionalisme.
16. Ningú és silenciós, però molts no són escoltats. Treballa per canviar-ho.

En un temps d'extrema sobreacceleració, de triomf de la provisionalitat, en què es dissol el món donat per garantit, en què la memòria s'atrofia (Duch 2007), cal esforçar-se per transmetre intergeneracionalment els processos d'identificació, un dels quals és la lleialtat lingüística. Els esforços de política lingüística, després de fer un balanç tranquil i assenyat de tots els seus límits i assoliments, haurien d'orientar-se en aquest sentit.

REFERÈNCIES

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2009). *Reglament d'usos de la llengua catalana de l'Ajuntament de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Disponible en línia.
- BATISTA, Antoni (2019). «Les ulleres de Jordi Carbonell: tortura contra la llengua». *Ara*, 8-12-2019.
- BAILLARGEON, N. (2006). *Petit cours d'autodéfense intellectuelle*. Quebec: Lux.
- BARTH, Fredrik (1969). *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Londres: Allen and Unwin. Edició en castellà: *Los grupos étnicos y sus fronteras: la organización social de las diferencias culturales*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1976.
- BOIX-FUSTER, Emili (2012). *Civisme contra cinisme. Llengües per viure i conviure*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família.
- BOIX, Emili; MORAN, Josep (2014). «La castellanització de la població autòctona a Catalunya». *Llengua, Societat i Comunicació* (Universitat de Barcelona, Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació), 11.
- BRANCHADELL, Albert (2005a). *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberal democràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2005b). «Algunes propostes de promoció del català. El cas de les institucions de l'Estat i el sector privat». *Idees*, 18, 32-45.
- CANYELLES, Xavier (2018). *Gonellisme. Particularisme i secessionisme lingüístic a les Illes Balears*. Palma: Documenta Balear.
- COOPER, Robert L. (1989). *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press. Traducció al castellà: 1997.
- COSTA, Joan (2019). «L'avaluació de la reestandardització del català». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 29, 155-169.

- DAOUST, D.; MAURAI, J. (1987). «L'aménagement linguistique». A: MAURAI, J. (ed.). *Politique et aménagement linguistiques*. Québec: Conseil de la Langue Française.
- DEFFONTAINES, Pierre (1975). *La Méditerranée catalane*. París: PUF.
- DUCH, Lluís (2007). *La crisi de la transmissió de la fe*. Barcelona: Cruïlla / Fundació Joan Maragall.
- FABÀ, Albert (2005). «Llengua inicial i llengua d'identificació». A: TORRES, Joaquim (coord.). *Estadística sobre els usos lingüístics a Catalunya 2003*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- FOURQUET, Jérôme (2019). *L'archipel français. Naissance d'une nation multiple et divisée*. París: Seuil.
- FUSTER, Joan (1962). «Introducció a la poesia de Salvador Espriu». A: ESPRIU, Salvador (1962). *Obra poètica*. Barcelona: Santiago Albertí.
- GAZIEL [Agustí Calvet] (2016). *Tot s'ha perdut. El catalanisme polític entre 1922 i 1934*. Barcelona: RBA.
- GAZZOLA, Michele (2014). *The Evaluation of Language Regimes. Theory and application to multilingual patent organisations*. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- JAIGU, Charles (2019). «Pourquoi la Catalogne est devenue folle». *Le Figaro*, 21-2-2018, 13.
- JOYCE, James (2006). *Dublinesos*. Traducció al català de Joaquim Mallafrè. Barcelona: Proa.
- KYMLICKA, Will (2007). *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.
- LAMBERT, Wallace E. (1967). «A Social Psychology of Bilingualism». A: *Sociolinguistics. Selected Readings*. A cura de J. B. Pride i J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 336-349.
- LARREULA, Enric (2003) *Dolor de llengua*. València: Tres i Quatre.
- LE BIHAN, Pere (2018). «Es pot expandir l'experiència de la Bressola?». Dins: VILA, F. Xavier; BOIX-FUSTER, Emili (eds.). *La promoció de l'ús de la llengua des del sistema educatiu: realitats i possibilitats*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 103-108.
- MCDONOGH, Gary (1986). *Good Families of Barcelona: a social history of power in the industrial era*. Princeton: Princeton University Press. Traducció al castellà: 1989.
- MARTÍ, Fèlix (2003). «10 tesis per a un futur plausible de les llengües i de les cultures». A: PERERA, Joan (ed.). *Bilingüisme i educació: els reptes del segle XXI*. Barcelona: ICE / Universitat de Barcelona.
- MONTOYA, Brauli; MAS, Antoni (2011). *La transmissió familiar del valencià*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- RUBIN, Joan (1971). «Evaluation and Language Planning». A: RUBIN, Joan; JERNUDD, Björn (eds.). *Can Language be Planned?* Honolulu: The University Press of Hawaii.
- SOROLLA, Natxo (coord.) (2018). *Llengua i societat a la Franja. Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics (2004-2014)*. Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

- SUBIRATS, Joan (2002). «Ciutadania, ciutadania, identitat». *El País (Quadern)*, 5-12-2002.
- STRUBELL, Miquel; BOIX-FUSTER, Emili (eds.) (2011). *Democratic Policies for Language Revitalisation: the Case of Catalan*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- VILA, F. Xavier (dir.). *La implantació terminològica. Una aproximació en l'àmbit dels esports*. Barcelona: Termcat.
- VINTON, Roger (2017). *La gran teranyina: els secrets del poder a Catalunya*. Sant Llorenç d'Hortons: Edicions del Periscopi.
- WEINREICH, Uriel (1996). *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera. Edició original en anglès: 1953.
- WOOLARD, Kathryn A. (2016). *Singular and plural. Ideologies of Linguistic Authority in 21st Century Catalonia*. Oxford: Oxford University Press.

Les polítiques lingüístiques i la diversitat: compatibles?

Pere Comellas Casanova
Universitat de Barcelona

1. CANVIAR ELS USOS I LES IDEES

Segons Bernard Spolsky (2008: 181), la planificació lingüística és «un intent d'alguna persona o organisme, que té o pretén tenir autoritat, de modificar les pràctiques o creences lingüístiques d'un grup de parlants».¹ Aquesta voluntat de modificar pràctiques o creences lingüístiques d'un grup necessita, com tot acte de poder, una legitimació. Amb quin dret —i amb quin objectiu— pot algú pretendre canviar la conducta i les idees dels altres pel que fa, en aquest cas, a la manera com fa ús del llenguatge? Spolsky afirma que es tracta d'«un acte polític, sorgit de la creença que les pràctiques o creences presents són insuficients o indesitjables i necessiten modificacions».² Per tant, darrere d'una política lingüística hi ha un determinat projecte, un discurs que condemna certes conductes i idees lingüístiques i en valora d'altres. Però això bé deu haver d'estar contextualitzat en una manera de veure la societat: si jo no parlo com cal i he de canviar, és perquè hi ha una manera com cal de parlar, que té —segons el qui té el poder de definir aquesta manera «com cal»— una raó de ser en el marc de les relacions socials.

Des d'aquest punt de vista, la planificació lingüística és conseqüència d'una política general —d'uns objectius polítics que van molt més enllà de la llengua— aplicada a aquest àmbit. Com a mínim del Renaixement ençà, a Europa s'ha atorgat a les llengües un pes polític considerable. Per més que hi ha força consens a subratllar la importància de la il·lustració i del romanticisme en la identificació de llengua i comunitat política (nació), el cas és que hi ha nombrosos testimonis anteriors de la preocupació d'intel·lectuals i de governs pel que fa a com parla la gent, els súbdits. De fet, ja Dant es planteja al segle XIV

1 «An attempt by some person or body with or claiming authority to modify the language practices or beliefs of a group of speakers.»

2 «A political act, arising out of the belief that the present practices or beliefs are inadequate or undesirable and need modification.»

la pertinença de substituir el llatí per una varietat romànica itàlica i discuteix quina de les moltes disponibles seria més adient. L'anomenada «questione della lingua» s'allarga durant segles a la península Itàlica. I a la Ibèrica, Nebrija publica l'any 1492 la famosa *Gramática de la lengua castellana*, que inclou una declaració d'intencions polítiques ben explícita. No gaire posterior és l'edict de Villers-Cotterêts, del rei Francesc I de França, segons el qual tots els actes de justícia s'havien de fer en francès. I la instrucció de Felip V als corregidors d'introduir el castellà de manera dissimulada «para que se consiga el efecto, sin que se note el cuidado» és de 1712. El Segle de les Llums tot just acaba de començar.

Certament, la Revolució Francesa, amb el triomf de la tendència jacobina, és una fita essencial en la política lingüística europea. El famós *Rapport* de l'abat Grégoire exposa amb cruesa quin és el projecte lingüístic de la República, quines són les seves representacions lingüístiques i, per tant, d'on treu la legitimitat per intensificar unes polítiques monolingüistes i lingüicides: la nació ha de tenir una sola llengua, la diversitat lingüística amenaça la cohesió i és un símptoma de deslleialtat. En paraules de Grégoire:

És sobretot a les nostres fronteres que els dialectes, comuns als pobles de l'altra banda dels límits, estableixen amb els nostres enemics relacions perilloses, mentre que dins l'extensió de la república tants argots suposen tantes barreres que obstaculitzen els moviments del comerç i atenuen les relacions socials. Per la influència respectiva dels costums sobre la llengua, de la llengua sobre els costums, impedeixen l'amalgama política i d'un sol poble en fan trenta.³ (Grégoire 1794: 6)

El marc mental d'aquesta filosofia és si més no curiós. Dalby (2002: 145) l'explica immillorablement:

França ens ha proporcionat un excellent exemple de com el nacionalisme lingüístic s'enfronta a la realitat. La seva filosofia subjacent pot ser, en paraules, ja citades, de Geoffrey Nunberg, «Un grup que parla la mateixa llengua es considera una nació, i una nació hauria de constituir un estat». Però la pràctica és: «un estat que prèviament hem definit com a nació hauria de fer parlar la mateixa llengua»;

3 «C'est surtout vers nos frontières que les dialectes, communs aux peuples des limites opposées, établissent avec nos ennemis des relations dangereuses, tandis que dans l'étendue de la République tant de jargons font autant de barrières qui gênent les mouvements du commerce, & atténuent les relations sociales. Par l'influence respective des mœurs sur le langage, du langage sur les mœurs, ils empêchent l'amalgame politique, & d'un seul peuple en font trente.»

i una vegada que la població ha estat convençuda de la moralitat d'aquest enfocament —cosa esfereïdorament fàcil—, ja està preparada per plantejar-ho així de contundentment, si més no la que ja parla la llengua nacional.⁴

D'aleshores ençà, es pot dir que bona part de les polítiques lingüístiques europees s'han inspirat en aquests mateixos principis i han estat, doncs, fonamentalment lingüicides. És difícil trobar exemples de polítiques que no pretenguin substituir, sinó afegir, és a dir, que aquesta modificació de pràctiques i creences s'orienti cap a la incorporació i la legitimació de més diversitat, i no de menys.

2. L'EFFECTIVITAT DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES

Han tingut èxit, les polítiques lingüístiques? Em sembla que la resposta més honrada —des d'una perspectiva favorable a la preservació de la diversitat lingüística— és que n'han tingut massa, però no tant com a vegades els mateixos que les han impulsat ens han volgut fer veure. Modificar les pràctiques i les creences lingüístiques no és gens fàcil. La gran quantitat de mesures jurídiques que s'hi solen dedicar són fins a cert punt una condició necessària, si més no en les societats contemporànies, però no pas suficient ni de bon tros. En tenim un exemple en el cas de la minorització del català. Tant a França com a Espanya les normes jurídiques de totes les categories que s'han promulgat per imposar el francès i el castellà i/o prohibir altres llengües conformen un corpus molt considerable (Ferrer Gironès 1985; e-Butlletí 2006), amb una tradició que es remunta, com vèiem, a segles enrere. Tanmateix, la substitució massiva del català a la zona d'administració francesa es produeix cap a mitjan segle XX (i, per sort, encara no s'ha completat) i a la zona d'administració espanyola es donen contrastos enormes: des de les comarques de la Franja de Ponent, on hi ha indicis de substitució molt recents, fins a zones del sud del País Valencià, on la substitució està molt avançada, passant per zones del nord o del Principat on la transmissió lingüística intergeneracional és la norma.

4 «France provided us with an excellent example of how linguistic nationalism confronts reality. The underlying philosophy may be, as already quoted in Geoffrey Nunberg's words, "A group speaking the same language is known as a nation, and a nation ought to constitute a state". But the practice is, "a state that we have previously defined as a nation ought to be made to speak the same language"; and once people have been convinced of the morality of this approach —which is frighteningly easy— they are quite prepared to put it as bluntly as that, at least, if they are the ones who already speak the national language.»

Però el català no és un cas únic ni de bon tros. A l'Amèrica ocupada per la monarquia espanyola es poden trobar igualment situacions lingüístiques ben diferents, encara que, certament, amb un denominador comú: totes les llengües precolombines hi tenen un grau més o menys elevat d'amenaça, potser tret del guaraní del Paraguai, i encara amb moltes reserves. És a dir, malgrat les grans diferències, la política lingüística d'imposició del castellà hi ha tingut èxit, però en graus molt diferents. Si sense moure'ns d'Amèrica sortim de l'àmbit del castellà com a llengua dominant, podem trobar situacions semblants. Al Brasil, per exemple, cap a mitjan segle XVIII es promulga també el conegut «Diretório que se deve observar nas povoações dos índios do Pará e Maranhão» (1757), en què es prohibeix l'ús de l'anomenada *língua geral*, una varietat estandarditzada del tupí que sembla que era la llengua comuna més enllà dels cercles administratius portuguesos. Diu el directori:

Serà un dels principals objectius dels directors establir en les respectives poblacions l'ús de la llengua portuguesa i no consentiran de cap manera que els nens, les nenes que pertanyen a les escoles, i tots aquells indis que estan capacitats per a la instrucció en aquesta matèria, facin ús de la llengua pròpia de les seves nacions, o de l'anomenada general, sinó únicament de la portuguesa en el sentit que sa majestat ha recomanat en repetides ordres, que fins ara no s'han obeït, amb la total ruïna espiritual i temporal de l'estat. (Faraco 2016: 99)⁵

Doncs bé, segons els especialistes, aquesta instrucció va tenir uns efectes immediats molt modestos (Freire 2004, cap. 4-5; Faraco 2016: 103). Van ser esdeveniments posteriors, no necessàriament lligats a la legislació, el que va acabar arraconant la *língua geral* a l'extrem més oriental de l'Amazònia.⁶ Entre aquests esdeveniments hi ha la repressió ferotge de l'anomenada revolta de la *Cabanagem*, amb milers de morts (1840) i, abans d'això, paradoxalment, el desplaçament massiu de treballadors del nord-est cap a la zona central durant el segle XVIII per fer-los treballar a les mines. Paradoxalment, perquè molts

5 «[S]erá um dos principais cuidados dos diretores estabelecer nas suas respetivas povoações o uso da língua portuguesa, não consentindo por modo algum que os meninos, as meninas que pertencerem às escolas, e todas aqueles índios que forem capazes de instrução nesta matéria usem da língua própria das suas nações, ou da chamada geral, mas unicamente da portuguesa na forma que sua majestade tem recomendado em repetidas ordens, que até agora se não observaram com total ruina espiritual e temporal do estado.»

6 Avui aquesta *língua geral* del nord (sembla que prou diferenciada de la del sud, que s'hauria conservat només al Paraguai) és oficial al municipi brasiler de São Gabriel de Cachoeira, juntament amb el portuguès, el baniwa i el tukano, i s'anomena nheengatú.

eren esclaus d'origen africà que havien après un portuguès popular i que no coneixien la llengua tupí, de manera que esdevenen un agent de lusificació les mateixes víctimes principals d'una aculturació criminal com és l'esclavatge.

Així doncs, fins i tot territoris exposats a legislacions idèntiques o molt semblants segueixen dinàmiques lingüístiques que poden ser molt diferents. Aquestes dinàmiques són provocades per factors complexos que van molt més enllà de la voluntat legisladora i sovint fins i tot de la planificació executiva, com és el cas esmentat dels esclaus brasilers, que no van ser desplaçats com una mesura de política lingüística però, en canvi, van aconseguir un efecte que moltes vegades aquesta no assolia: desplaçar una llengua entre les classes populars.

Però si la legislació no és suficient, quina mena de mesures es revelen més efectives en la implementació d'una política lingüística destinada a modificar els usos i les representacions? Hem esmentat el desplaçament poblacional, que funciona tant en el sentit de moure parlants de la llengua dominant cap a comunitats de llengua minoritzada com en el sentit de treure aquestes comunitats del seu territori històric, com demostren tràgicament les deportacions massives de Stalin o les de pobles indígenes nord-americans. Les primeres converteixen les varietats minoritzades en efectivament minoritàries, llevat que la població desplaçada adopti la llengua local, cosa que només passa en condicions especialment favorables.⁷ Les segones desestructuren la vida comunitària, destrueixen l'economia tradicional i fàcilment generen aculturació, fins i tot quan persisteix un cert aïllament (molt més encara quan es dissolen en comunitats lingüístiques diferents).⁸

El poder polític disposa, òbviament, d'altres recursos, a més del desplaçament poblacional. Especialment els estats moderns, ja que dominen o influeixen àmbits de la vida que són ineludibles: la relació amb les administracions públiques, l'ensenyament (a tots els nivells), els mitjans de comunicació, l'activitat econòmica (no només com a creadors de llocs de treball, sinó també com a agents del sector públic), etc. Li és relativament fàcil obstruir l'accés

7 I ben poc habituals, fins al punt que podríem dividir les llengües minoritzades en dos grups: les que tenen únicament parlants indígenes, com la majoria de les llengües d'Amèrica, i les que tenen parlants aHoglots, com el guaraní o el català, i no és casualitat que el grau d'amenaça d'aquestes dues sigui comparativament molt menor que el de la majoria de les anteriors.

8 És molt interessant i conegut el cas de la comunitat tewa d'Arizona, que fa tres segles va fugir del sud i es va instal·lar entre la comunitat hopi, sense perdre la pròpia llengua pel fet d'adquirir el hopi (Dorian 2004: 452), la qual cosa seria un símptoma que la pèrdua de la llengua per desplaçament no és una fatalitat, sinó el fruit d'una determinada gestió de la llengua en societat. No parlem, és clar, d'una situació de colonització: els hopis no parlen tewa; la llengua comuna és (o potser cal dir era: l'anglès sí que és substituïdor) el hopi.

d'una varietat lingüística, per exemple, a l'Administració pública i, d'aquesta manera, d'una banda, impedir l'adaptació d'aquesta varietat a certs usos i, de l'altra, crear un element de discriminació: només els competents en la llengua dominant poden accedir a certs llocs de treball. I, de passada, així divideixen la comunitat minoritzada entre una elit parlant de la llengua dominant —els assimilats del món colonial— i la resta. Si la minorització d'una llengua comença per la bilingüització forçada i asimètrica, després es divideix en dues direccions: primer té lloc l'expulsió de certes funcions i després, la interrupció de la transmissió, de manera que la llengua serveix, d'una banda, per a menys àmbits i, de l'altra, per a menys persones.

Evidentment, un àmbit en què la política lingüística té un paper molt important és el de l'educació. Hi intervenen molt clarament les dues direccions apuntades: la llengua minoritzada s'expulsa d'unes funcions prestigioses i molt útils per accedir a llocs de treball ben remunerats com són les del coneixement formal; i s'imposa la competència lingüística de la llengua dominant entre els infants i joves. Si aquest darrer recurs no és gaire eficient, tant se val: en principi no cal bilingüitzar tota la població, n'hi ha prou amb les elits. La qüestió és crear una jerarquia entre els parlants en funció de com parlen.

I justament en l'àmbit de l'educació és on s'han practicat algunes de les polítiques lingüístiques més dures després de les que directament han suposat exterminis o deportacions forçoses. El comissionat per a Afers Indis J. D. Atkins considerava l'any 1868 que «La instrucció dels indis en la llengua vernacle no només és inútil per a ells, sinó també perjudicial per a la causa de la seva educació i civilització, i no es permetrà cap escola a la reserva en què no s'ensenyi exclusivament en llengua anglesa»⁹ (Dalby 2004: 159-160). Si aquest era el projecte a les escoles de les reserves, no cal ni parlar de les Residential Schools o Boarding Schools, els tristament famosos internats en què es confinaven les criatures indígenes per aculturar-les millor.

Aquesta mena d'escoles van existir als Estats Units com a mínim fins a finals dels anys cinquanta, i a Austràlia fins més recentment. Segons Michael Krauss (1998: 16), «aquesta generació va patir àmpliament el que avui es consideraria un abús infantil brutal: càstigs físics i psicològics per dir una paraula en la seva llengua a l'escola»,¹⁰ per la qual cosa no és gens estrany que molts

9 «The instruction of the Indians in the vernacular is not only of no use to them, but a detrimental to the cause of their education and civilization, and no school will be permitted on the reservation in which the English language is not exclusively taught.»

10 «That generation widely underwent what today would be considered brutal child abuse —physical and psychological punishment for speaking a word of their language at school.»

decidissin interrompre la transmissió de la pròpia llengua encara que en fossin competents: «no volien que [els seus descendents] ho passessin malament a l'escola»¹¹ (Dalby 2002: 161).

És interessant observar que cap dels governs que van aplicar aquesta mena de polítiques no tenia una oficina de política lingüística. La política i la planificació lingüístiques eren completament transversals, formaven part de tota l'acció política, eren holístiques i no gaire discretes (llevat dels casos en què qui manava creia que podia generar reaccions adverses: «Sin que se note el cuidado»). Perquè si volen aconseguir modificar les pràctiques, han de ser capaces de modificar les creences, l'altre eix, segons Spolsky, de la planificació.

Així doncs, tradicionalment les polítiques lingüístiques més reeixides ho han estat perquè han aconseguit modificar substancialment l'entorn polític i socioeconòmic d'una comunitat lingüística i, estretament vinculat amb això, n'han modificat les representacions, les idees, la manera de veure la qüestió lingüística. És difícil dir què és primer i què és més important: si alterar les condicions materials o subvertir la mentalitat. Probablement són indestruïbles: perquè siguin efectives, les polítiques lingüístiques no en tenen prou amb prohibir, també han de subordinar mentalment.

3. LA MORALITAT DE LES POLÍTIQUES LINGÜÍSTIQUES

És lícit preguntar-se per què s'han dut a terme aquesta mena de brutalitats: per més que els objectius es consideressin legítims, sembla evident que els mètodes, el sofriment evident que provocaven, o la injustícia que promovien, havien de ser clars per a tothom. Aquesta és una de les raons per les quals és tan important aconseguir fixar unes determinades representacions, tant en la població minoritzada com en la dominant. És imprescindible dibuixar un marc en què quedi clar que tots els sacrificis que s'exigeixen a la població minoritzada són per al seu bé. Es tracta de redimir-la, d'alliberar-la d'un pes històric com és una llengua deficient, lligada a una vida endarrerida, a unes idees superades, a la pobresa i a la ignorància.¹² Un mínim exercici d'empatia posa en evidència la immoralitat de totes aquestes pràctiques, tant les més violentes i òbvies com les més subtils i dissimulades: costa d'imaginar-se un francòfon o un anglòfon

11 «They did not want them [els seus descendents] to have a hard time in school.»

12 Veient la trajectòria política d'Henri Grégoire, no és difícil considerar la possibilitat que actués amb una certa bona fe: realment es devia creure que liquidar les llengües de França contribuiria a l'alliberament i el progrés dels seus ciutadans.

assumint les representacions lingüístiques de moltes de les víctimes de la minorització, que sovint interioritzen la inferioritat cultural que se'ls atribueix. Però són aquestes les úniques polítiques lingüístiques possibles? És en si mateixa contrària a l'ètica, la planificació? És possible dissenyar unes polítiques que contribueixin a canviar les pràctiques i les creences d'un grup de parlants sense causar-los perjudicis físics o morals?

4. BONES PER ARRASAR, DOLENTES PER REPLANTAR?

Dèiem que la majoria de polítiques lingüístiques al món occidental (i probablement també a altres àmbits) del Renaixement ençà han estat encaminades a l'homogeneïtzació lingüística dels estats, i la implementació no ha estat precisament respectuosa amb els drets humans. Que aquestes polítiques no hagin estat completament reeixides (és a dir, que moltes de les comunitats que es pretenia assimilar encara conservin la llengua) no vol dir que no hagin fet progressos enormes. De fet, segons Sasse (1992: p. 7), «en els darrers cinc-cents anys, han desaparegut gairebé la meitat de les llengües conegudes del món».¹³ I moltes de les que queden estan greument amenaçades.

Reprenem la pregunta: és possible una política lingüística que en comptes de canviar els usos i les representacions, els garanteixi una mínima continuïtat, és a dir, una política lingüística preservadora i no substituïdora? Diversòfila i no diversòfoba? Que afegeixi i no que sostregui?

D'entrada, la diversitat és inherent al llenguatge humà, de manera que, en contra del que solen voler transmetre les polítiques lingüístiques homogeneïtzadores, el que costa molts esforços i recursos és justament arrasar llengües, aconseguir l'estranya i extremament artificial situació que desenes de milions de persones —centenars en uns pocs casos— considerin que parlen la mateixa varietat. És a dir, en absència de polítiques lingüístiques agressives i planificades centralitzadament, la diversitat s'imposa. I una certa continuïtat en aquesta diversitat també: si no pateixen pressions fortes, els grups humans transmeten als seus descendents la seva manera de parlar, amb petits canvis constants però sense grans canvis bruscos. Sense gaires traumes, vaja, llevat de la clàssica incomoditat de la gent més sensible a fixar-se —en termes lingüístics— en el *com*, que veuen amb recança com desapareixen certes formes i en sorgeixen

13 «In the last five hundred years about half the known languages of the world have disappeared.»

de noves.¹⁴ Per tant, es podria dir que un dels grans enemics de la diversitat lingüística el conformen justament les polítiques i la planificació. La pregunta era, però, si aquestes mateixes polítiques es poden aplicar en sentit contrari, no per disminuir, sinó per revertir els processos homogeneïtzadors.

Aquesta és justament la intenció dels processos de revitalització. En alguns casos, les circumstàncies canvien (canvia la correlació de forces o, directament, canvien els agents amb poder, o les idees de la gent) i, en conseqüència, també ho fa la direcció de les polítiques lingüístiques. És el cas, per exemple, dels territoris lingüístics sota una administració al·loglota que esdevenen nous estats. Per cenyir-nos a Europa, són casos com els d'Irlanda, Polònia, Txèquia, Eslovàquia, Noruega, Estònia, Lituània, Islàndia, Letònia, etc. O també —en una altra mesura— els territoris en què l'estat de què depenen canvia, ja sigui per descentralització politicoadministrativa (com els territoris de parla catalana sota administració espanyola), ja sigui per una certa desjacobinització (com el País de Galles o la Frísia occidental). En altres casos, les polítiques de revitalització depenen exclusivament d'iniciatives populars sense suport institucional.

Evidentment, la legitimació de les polítiques de revitalització és fonamentalment històrica: una determinada comunitat conserva el record col·lectiu d'una varietat lingüística que gaudia d'un grau d'hegemonia superior a l'actual (en usos i/o en proporció de parlants) i que ha perdut, en general, per l'acció de polítiques lingüístiques homogeneïtzadores respecte de la demarcació política a què pertanyen. La revitalització és un intent de recuperació. El cas català és prou clar: la llengua ha perdut certs àmbits d'ús i proporció de parlants, fruit —entre altres factors— d'una política lingüística agressivament castellanitzadora i francesitzadora, i pretén restaurar-los en bona part perquè considera il·legítima la política anterior. És típic de la gran majoria de processos de revitalització que no van acompanyats de la creació d'un nou estat, pretendre restaurar usos sense qüestionar l'hegemonia de la llengua dominant, és a dir, posar-se com a objectiu situar la llengua minoritzada al mateix nivell, i no pas substituir-la (en la majoria de casos, el «bilingüisme» és l'aspiració màxima, gairebé sempre inassolible de manera general: els únics monolingües de la comunitat continuen sent els parlants de la llengua majoritzada). És a dir, són models de polítiques que afegeixen, no pas que sostreuen.

Quina mena de polítiques lingüístiques apliquen els processos de revitalització amb suport institucional? En la mesura que poden, evidentment són sem-

14 No parlem en aquest cas de llengües amenaçades per una superposició o un contacte intensos, sinó fins i tot de llengües amb una àmplia hegemonia: hi ha anglòfons o hispanòfons molt preocupats per la «qualitat» i la «degeneració» de la seva llengua.

blants a les tradicionalment substituïdores: es tracta de conquerir àmbits d'ús i parlants a través de la influència dels mecanismes controlats per les institucions, és a dir, mesures legislatives i executives com ara l'obligació legal d'usar i/o conèixer la varietat en certs casos, l'ús efectiu d'aquesta varietat dins de l'activitat pròpia d'aquestes institucions, la promoció de les representacions favorables a aquests usos, etc. I això inclou, és clar, com una peça fonamental (perquè suposadament és l'eina per garantir un element essencial en la promoció d'usos com és la competència) l'ensenyament.

Ara bé, la impressió general és que aquestes mesures, en processos de revitalització, són molt poc efectives, molt menys que les mateixes en processos d'imposició. Andrew Dalby, per exemple, constata que «els professors han estat prou poderosos per matar llengües indígenes: no en són prou per ressuscitar-les»¹⁵ (Dalby 2002: 163). Sembla que aquesta mateixa impressió —naturalment, no tothom hi està d'acord— la tenen algunes persones respecte de la situació catalana. M. Carme Junyent (1998: 180) afirma que «l'escola s'ha mostrat com un mitjà molt eficaç a l'hora de difondre les llengües dominants», però «aquesta mateixa eficàcia no s'ha mostrat pas a l'hora de preservar les llengües recessives»:

Jo crec que ens vam equivocar molt des del començament posant tant de pes a l'escola. [...] fa anys i panys que diuen que tot va fantàstic, que la immersió és un èxit, i tots sabem que això no és cert. Per què ens continuem enganyant? (Junyent i Zaballa 2018)

La mateixa impressió expressa Michael Krauss (1998: 17) pel que fa als processos de revitalització de les llengües d'Alaska:

Pot semblar irònic que diverses llengües d'Alaska que el 1972, quan la legislació bilingüe d'Alaska es va aprovar, encara tenien nens parlants en alguns poblets aïllats, actualment ja no en tenen. Amb l'inici de l'educació bilingüe semblava que s'eliminava la principal amenaça per al manteniment de la llengua nativa, que la nostra victòria legislativa havia arribat just a temps per salvar-les.¹⁶

15 «Teachers were powerful enough to kill the indigenous languages: they are not powerful enough to bring them back to life.»

16 «It might seem ironic that several Alaska languages that still had children speakers in some small isolated villages in 1972 when the Alaska bilingual education legislation was passed are now no longer spoken by children. With the beginning of bilingual education, it appeared that the main threat to Native language maintenance was removed, that our legislative victory had come just in time to save them.»

Per què? Molt probablement un element clau és que les polítiques revitalitzadores gairebé sempre presenten una diferència fonamental respecte de les substituïdores: no pretenen denigrar, menystenir o subordinar en termes ideològics l'altra varietat, la que ha estat imposada. La política lingüística catalana no inclou missatges com que el castellà o el francès són llengües deficientes, antimodernes o inaptes per al coneixement, l'economia o l'oci. És a dir, l'èxit de les polítiques lingüístiques lingüicides necessita destruir l'autoestima dels parlants. Però aquest objectiu està descartat d'entrada en qualsevol projecte mínimament ètic, i els revitalitzadors generalment pretenen ser-ho.

Sigui com sigui, el cas és que per desgràcia hi ha molt pocs casos de revitalització reeixida que generin consens entre els especialistes. Fishman (1991: 287) parlava de tres «exemples d'èxit»: el francès al Quebec, l'hebreu a Israel i el català a Espanya. Més recentment s'han esmentat els casos del hawaià i del maori. Èxits perquè es comparen amb un panorama general desolador. A banda, cal comptar els casos de territoris que s'han independitzat de l'estat que els imposava una llengua al·loglota i s'han constituït ells mateixos en estat. Bernat Joan (1996) n'estudia uns quants casos europeus i conclou que «Com a norma general, doncs, la independència de la CL [comunitat lingüística] en vies de normalització constitueix una condició necessària per a la NL [normalització lingüística], però no suficient. [...] Una llengua minoritzada, com a norma general, es recupera quan no s'aplica un bilingüisme oficial, sinó que s'opta pel monolingüisme» (Joan 1996: 210). Si això és així, no és possible una política lingüística no substituïdora: per revitalitzar no hi ha més remei que monolingüitzar.

5. TANTS ESTATS COM LLENGÜES, NOMÉS?

Al marge que es pugui discutir quin és el grau de minorització a partir del qual un estat propi ni tan sols aconsegueix revitalitzar una llengua (com en el cas d'Irlanda), la conclusió de Joan ens aboca a una dicotomia dramàtica. El que afirma aquest autor és que una política lingüística restauradora (terme que fan servir autors com Albert Bastardas) o replantadora (M. Carme Junyent) necessita com a mínim dues condicions: que la comunitat lingüística tingui un estat propi i que apliqui una política lingüística monolingüista. Això implica que les polítiques revertidores han de partir (sovint hi parteixen, com mostren els exemples de Bernat Joan) de pressupòsits molt semblants a les polítiques substituïdores. La idea principal és que només es pot preservar una llengua si se la vincula a un estat nació i, per tant, cal fer polítiques d'estat nació.

La dicotomia dramàtica és, doncs: o som capaços de construir un estat nació i dur a terme les polítiques lingüístiques típiques dels estats nació, o no en som capaços i podem donar la nostra varietat lingüística per perduda. Crec que és una dicotomia dramàtica almenys per dues raons:

- a) La immensa majoria de comunitats lingüístiques del món no poden aspirar a un estat nació propi ni ho podran fer mai, i, per tant, segons aquest marc, estan destinades a desaparèixer. Fins i tot en casos com el català, que té (fins a cert punt i no sabem quan durarà) una quota de poder polític molt per sobre del que mai podran tenir la majoria de comunitats lingüístiques minoritzades, no és gens clar que se'n surti. Perquè té un poder legislatiu relatiu, però en té poc d'executiu real. S'ha dit sovint que, entre el fort i el feble, la llibertat afavoreix el fort i la llei, el feble (ho recorda Miquel Strubell en l'article d'aquesta mateixa publicació). Jo crec més aviat que la llei sol ser la llibertat del fort i l'opressió del feble. I ja hem vist que, a més, amb la llei no n'hi ha prou ni tan sols quan la dicta el fort.
- b) Les polítiques lingüístiques dels estats nació només són efectives si es té prou poder per aplicar-les a llarg termini i són prou contundents, és a dir, si practiquen la minorització intensiva de tot ús lingüístic que s'allunyi del model triat; si convencen els parlants que la seva varietat no serveix, o és deslleial. Potser no cal que s'arribin a segrestar criatures o a deportar poblacions. És interessant fixar-se en l'exemple de França i els mètodes que ha utilitzat per reeixir a pràcticament aniquilar (que diria Grégoire) les varietats lingüístiques històriques del seu territori. I, amb tot, encara hi ha comunitat lingüística catalana, basca, corsa, bretona, alsaciana, etc., per bé que extremament minoritzades i en alguns casos en clar perill d'extinció. És a dir: si vols garantir la pervivència d'una llengua minoritzada, no pots fer una política lingüística basada en principis ètics i democràtics: exactament igual que si vols garantir l'hegemonia d'una llengua sobre les altres.

6. UNA ALTRA POLÍTICA LINGÜÍSTICA ÉS POSSIBLE?

Hi ha alternativa? No copiar el model de l'estat nació. Moltes de les idees de Fishman (1991) pel que fa a la revitalització anaven en aquesta línia. Què vol dir això, per exemple?

- a) Fer polítiques lingüístiques pensades globalment i aplicades localment. Això vol dir que la idea orientadora de tota política hauria de ser la preservació de la diversitat global, i que caldria adaptar aquest objectiu general a cada entorn concret, fins i tot concretíssim.
- b) No desresponsabilitzar els parlants de la preservació lingüística. La preservació ha de ser una responsabilitat de tota la comunitat, sense delegacions. La institucionalització de la preocupació per la preservació afavoreix la delegació total en els poders públics, que fins i tot en bones condicions no són tan eficients com ens volen fer creure. Igual que en les qüestions de preservació del medi ambient, és més important generar consciència que no pas legislar.
- c) Qüestionar la ideologia de l'estàndard o, si més no, d'algunes de les seves expressions més extremes. La identificació de l'estàndard amb «la» llengua i l'estigmatització de la variació generen inseguretat lingüística, cosa que va en detriment de l'ús i l'apropiació de la llengua. Que hi hagi gent gran que digui que no sap català, quan en realitat és gairebé l'únic que saben, és molt preocupant.
- d) Impulsar, des de totes les instàncies polítiques, una cultura de la diversitat amb l'objectiu d'implicar en la preservació justament també els parlants de llengües majoritàries. Igual que el dret a la identitat sexual és cosa de tothom i no només dels col·lectius discriminats, la preservació cultural i lingüística és cosa de tothom. A més, la llengua té característiques que la fan una gran candidata, des del punt de vista ètic, a ser un tret identitari:

El valor de la llengua com a signe d'identitat té l'avantatge de ser un tret tangible, la presència del qual garanteix un element diferenciador que no és excloent, en la mesura que, com ja he dit, és transmissible i acumulable. La història proporciona nombrosos exemples de comunitats que, en perdre la llengua, han establert una dinàmica de nosaltres vs. els altres amb la confrontació com a eix fonamental, perquè la preservació de la identitat sense un símbol tangible porta sovint a la recerca d'un espai propi, la delimitació del qual és difícil d'establir quan s'han perdut els signes d'identitat tradicionals. (Junyent 1998: 110)

Si els humans necessitem generar identitats col·lectives —i sembla que és així—, les llengües són molt més interessants que el color de la pell, el lloc de naixement, l'entitat política que ens administra o la religió, tot trets que o bé no podem triar, com les característiques genètiques, o bé no admeten

dualitats, com la religió (o la majoria de les religions: no es pot ser cristià i musulmà alhora). I entre les religions, en el sentit identitari, s'hi pot incloure el nacionalisme: les pàtries solen ser geloses i no admeten estimacions múltiples. Especialment quan estan dotades d'un estat.

7. CONCLUSIÓ

Tots aquests plantejaments poden ser tan ingenus com es vulgui. No veurem mai els estats nació nacionalistes, com l'espanyol o el francès, assumir i aplicar principis com aquest en les seves institucions. Al meu parer, aquesta és una raó poderosa per esmicolar-los i crear noves entitats polítiques que transcendeixen la vella ideologia de l'estat nació, històricament tan nefasta. Perquè, com diu Julià de Jòdar (2019):

Si contra un poder imposat s'utilitza un altre poder del mateix gènere, el cercle de la dominació perdura i, alhora, el cercle de la violència [...]. Enfront del poder imposat, hi ha una altra forma de poder: el que no s'imposa a la voluntat de l'altre, sinó que ex-posa la pròpia. Entre dues parts en conflicte, la que ex-posa la pròpia voluntat no pretén dominar l'altra, sinó evitar que la dominin.

Necessitem un canvi de mentalitat, sobretot dels parlants de llengües hegemòniques, i encara més dels parlants de la llengua que s'ha intentat imposar en un determinat espai on se'n parlen altres. En el cas català: sense la complicitat dels castellanoparlants de llengua inicial, el català i l'aranès tenen poques opcions de futur. I la llengua de signes catalana encara menys, no cal dir-ho, amb l'actual desconeixement gairebé general, i fins i tot el rebuig d'amplis sectors professionals de la medicina i l'ensenyament. Les llengües de signes, doblement minoritzades, necessiten també la complicitat de tothom.

Necessitem complicitat, però no pas per commiseració envers el feble, o per una estranya generositat, sinó per consciència que només la diversitat és inclusiva i permet equilibrar valors comunitaris i individuals. Cal entendre que parlar diferent no és necessàriament disgregador, com tampoc no ho hauria de ser menjar diferent, cardar diferent o resar diferent. La diversitat interessa a tothom, perquè no hi ha «diversos» i «no diversos». La diferència ens fa iguals, perquè és incommensurable, mentre que la uniformització ens fa desiguals, perquè ens situa en una escala de mesura.

Sigui com sigui, des d'una perspectiva general no hi tenim gaire res a perdre. Potser sí que unes polítiques lingüístiques diversòfiles i respectuoses seran

poc efectives i acabarem per desaparèixer, però és que la via clàssica de polítiques lingüístiques autoritàries i substituïdores ens aboca o bé a desaparèixer igualment perquè som febles o bé a replicar allò que ens ha oprimint i contra el que ens revoltam.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- DALBY, Andrew (2002). *Language in Danger*. Londres: Penguin Books.
- DORIAN, Nancy (2004). «Minority and Endangered Languages». A: BHATIA, T. K.; RITCHIE, N. C. (eds.). *The Handbook of Bilingualism*. Malden: Blackwell, 437-459.
- E-BUTLLETÍ (2006). «Llistat de normes de repressió de la llengua catalana». *e-Butlletí: Comissió de Llengua Catalana Consell dels Il·lustres Col·legis d'Advocats de Catalunya*, 73. Disponible en línia a: <http://web.archive.org/web/20080509075008/http://www.cicac.org/sl/butlletins/2006/e73.htm> [consulta: 18 de setembre de 2018].
- FARACO, C.A. (2016). *História sociopolítica da língua portuguesa*. São Paulo: Parábola.
- FERRER GIRONÈS, Francesc (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- FISHMAN, Joshua (1991). *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- FREIRE, J.R.R. (2004). *Rio Babel: a história das línguas na Amazônia*. Rio de Janeiro: Atlântica/EdUERJ.
- GRÉGOIRE, Henri (1794). *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois, et d'universaliser l'usage de la langue française*. París: Convention Nationale. Disponible en línia a: <http://occitanica.eu/omeka/items/show/5129> [consulta: 18 de setembre de 2018].
- JOAN, Bernat (1996). *Les normalitzacions reeixides: aproximació a l'estudi de la construcció de llengües nacionals a l'Europa del segle XX*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- JÒDAR, Julià de (2019). «Judicis polítics i contrapoder». *Vilaweb*, 14 de gener. Disponible en línia a: www.vilaweb.cat/noticies/judicis-politics-julia-de-jodar-mail-obert/ [consulta: 15 de gener de 2019].
- JUNYENT, M. Carme (1998). *Contra la planificació: una proposta ecolingüística*. Barcelona: Empúries.
- JUNYENT, M. Carme; ZABALLA, Bel (2018). «Carme Junyent: "Ningú no té el valor de dir que hem fracassat amb la immersió"». *Vilaweb*, 30 d'octubre. Disponible en línia a: www.vilaweb.cat/noticies/carme-junyent-ningu-te-el-valor-de-dir-que-hem-fracassat-amb-la-immersio/ [consulta: 12 de novembre de 2018].
- KRAUSS, Michael (1998). «The Condition of Native North American Languages». *International Journal of the Sociology of Language*, 132, 9-21.
- SPOLSKY, Bernard (2009). *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.

L'abast, les possibilitats i els límits de la política lingüística

Miquel Strubell

Societat Catalana de Sociolingüística

L'abast de la temàtica és enorme i, tanmateix, és probable que alguns de nosaltres ens repetim. És tan enorme com un oceà. I, amb l'esperit de la pel·lícula de 2001 *Ocean's eleven*, en la meua intervenció voldria exposar succintament onze qüestions: deu obvietats que crec que generen un consens entre sociolingüistes i una onzena consideració de collita pròpia (però no pas nova).

1. La política lingüística pot ser *explícita* (en forma de lleis, decrets, resolucions...) o bé *implícita* (fruit del nacionalisme banal, per exemple). És coneguda la frase del pare francès Henri Lacordaire: «Entre le fort et le faible, entre le riche et le pauvre, entre le maître et le serviteur, c'est la liberté qui opprime et la loi qui affranchit».¹ La cito sovint per il·lustrar dos fets obvis: a) que la llibertat, sense límits (legals o morals), perjudica els febles, incloses les llengües febles, i això justifica la necessitat de legislar (encara que sovint és el poderós qui finalment aplica la llei al seu aire, és clar); i b) que els que s'oposen a la o les polítiques de promoció del català s'obliden totalment (conscientment o no: aquesta disjuntiva forma part d'aquest mateix apartat!) de l'existència de múltiples lleis i decrets —i costums aparentment intocables— que imposen el castellà. El seu discurs a favor de la llibertat lingüística (que —ep!— no s'ha pas d'ignorar) només l'apliquen a una de les llengües, la que els incomoda en el seu discurs uniformitzador/castellanitzador: justament la més feble.

2. La política lingüística pot existir tant en un règim *democràtic* com en un règim *dictatorial*. Com sabem els catalans dels dos costats del Pirineu, una política lingüística la pot dissenyar i aplicar tant un règim democràtic com un règim

¹ «Entre el fort i el feble, entre el ric i el pobre, entre l'amo i el servent, és la llibertat la que oprimeix i la llei la que allibera.»

autocràtic o dictatorial. No tot es resoldrà amb la democràcia. Ningú no negarà que França és en molts sentits una democràcia avançada. No pas perfecta; recordem les paraules de Churchill:

No one pretends that democracy is perfect or all-wise. Indeed it has been said that democracy is the worst form of Government except for all those other forms that have been tried from time to time [...]. (Churchill 1947)

I la imperfecció en el cas de França —vista des del punt de vista dels drets individuals— ha estat la política de marginació de les altres llengües tan autòctones com el francès, i la denigració i humiliació dels seus parlants, amb efectes demolingüísticament devastadors sobretot al segle xx.

I sense cap aparença de democràcia, el règim de Franco va tenir una política implacable envers les llengües altres que el castellà.

Per tant, des del poder —autocràtic o democràtic (amb majories dominants en els parlaments)—, la capacitat d'oprimir és, si no la mateixa, pel cap baix comparable.

3. Una política determinada necessita un marc legal i uns recursos (humans i econòmics) per portar-la a la pràctica. Situant-nos ara en el camp de les polítiques de promoció d'una llengua territorial, decidides per vies democràtiques i respectuoses —com ha de ser— amb les minories, no tenen *a priori* requisits diferents dels de qualsevol altra política social (i potser general): el Govern ha d'executar les decisions del Parlament (derivades, és clar, de la voluntat majoritària de l'electorat), respectant sempre els drets humans consagrats en els tractats i convenis internacionals.

Però perquè una declaració política o un compromís electoral tingui efectivitat, segurament caldran tres coses —i si en falla una, aquella efectivitat no hi podrà ser—: un marc legal o normatiu que defineixi la política; uns recursos econòmics, normalment a través dels pressupostos, per executar (o de vegades, si la norma només canvia procediments administratius, per exemple, només per comprovar la bona execució de la política), i uns recursos humans, és a dir, tècnics ben formats per dur a terme la política anunciada.

Quantes vegades hem vist una política lingüística que ha quedat coixa, o s'ha neutralitzat, només privant-la dels recursos? L'exemple de la política lingüística de la Generalitat Valenciana sobresurt perquè durant molts anys el partit que hi havia en el poder no va canviar el marc legal, simplement el va ignorar i no va dotar de recursos una política lingüística de promoció de la llengua.

Més aviat va subvencionar entitats contràries a la llengua normativa, va impugnar estatuts universitaris, no va exigir competència lingüística als mestres per poder treballar a les escoles públiques on era necessària...

4. Qualsevol política pública pot regular deures i drets. La política lingüística no n'és cap excepció. El que no pot fer és prohibir: prohibir un rètol en una llengua determinada seria contrari a un dret fonamental, la llibertat d'expressió.

Cal tenir sempre present que el dret de l'un obliga l'altre a respectar-lo o a facilitar-ne l'exercici. Encara que no sigui en el terreny lingüístic, en tenim un bon exemple en el Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics (signat a Nova York el 1966). Se'n cita molt el primer paràgraf de l'article 1:

Article 1

1. Tots els pobles tenen dret a l'autodeterminació. En virtut d'aquest dret determinen lliurement el seu estatut polític i procuren també el seu desenvolupament, econòmic, social i cultural.

Però als efectes que ens ocupen, el tercer paràgraf il·lustra molt bé que un dret comporta una obligació per part d'un altre:

3. Els estats part en aquest Pacte, incloent-hi els que tenen responsabilitat d'administrar territoris no autònoms i territoris en fideïcomís, han de promoure l'exercici del dret a l'autodeterminació i han de respectar aquest dret d'acord amb les disposicions de la Carta de les Nacions Unides.²

En aquest context, també, cal tenir present que la ideologia dominant tendeix sempre a menysprear els intents per part d'altres de defensar o superar la seva feblesa. A la vegada, minimitza la càrrega ideològica dels seus propis actes, i de la seva ideologia: el que en Michael Billig en va dir «Banal Nationalism» (2006). La Carta des de la presó de Birmingham,³ de Martin Luther King, ho descriu amb precisió. I sovint cito una frase del clergue francès Henri-Dominique Lacordaire en una de les seves «Conférences de Notre-Dame de Paris» :

Entre le fort et le faible, entre le riche et le pauvre, entre le maître et le serviteur, c'est la liberté qui opprime, et la loi qui affranchit.

² <https://irla.cat/wp-content/uploads/2015/11/TP5-dretshumans.pdf>.

³ <http://estudiscatalans.blogspot.com/2018/09/martinlutherking.html>.

Deixem de banda el fet que, pel context, queda clar que parla de la llei de Déu. Trobo que la frase és extensible a qualsevol situació de dominador/dominat: el segon aspira a una cobertura legal, una defensa davant de qualsevol acte per part del dominador. El cínic contestarà que feta la llei, feta la trampa, i és cert.

5. La llei pot establir deures i/o obligacions a les administracions. Veiem, primer de tot, com els grans defensors de la «llibertat lingüística» són insensibles al gran nombre de lleis, decrets i ordres que imposen l'ús del castellà. Un estudi (Plataforma per la Llengua, 2016) fa una llista de cent una normes estatals (espanyoles) que obliguen a fer servir el castellà... només durant l'any 2015.

Molts es posen les mans al cap quan una llei (com el Codi de consum) estableix drets i l'obligació de l'Administració (de la Generalitat, principalment) de complir-les i fer-les complir. Això comporta, naturalment, la possibilitat d'imposar sancions. Aquesta qüestió en concret, que és una mostra de poder, treu més de polleguera els que consideren, potser, que la mera existència de la llengua catalana com a llengua viva enterboleix el seu somni d'una Espanya (neo)imperial.

6. Una política lingüística pot afavorir l'ús i/o l'aprenentatge d'una o més llengües. Sempre que una mesura s'adopta per «defensar» una llengua, surten veus que reclamen una mesura equivalent per defensar una altra llengua. Tot sovint —i no vull generalitzar-ho— es tracta d'una mesura per reequilibrar un ús descompensat d'aquestes mateixes dues llengües, i no per defensar-se davant una tercera llengua (com seria el cas de la llei francesa, anomenada Llei Toubon (la *Loi no. 94-665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française*).⁴ La presa de mesures per augmentar el miserable percentatge d'ús del català als tribunals de justícia naturalment faria disminuir l'ús del castellà.

És lògic, doncs, que la legislació pugui assegurar l'exercici dels drets lingüístics dels ciutadans i la no discriminació respecte de diferents llengües (i, dins el camp dels drets humans, l'ús també de llengües no oficials). Aquests drets en molt poques ocasions fan referència a drets dels parlants d'una o una altra llengua oficial: potser l'únic cas seria en el camp del primer ensenyament:⁵

4 www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005616341&dateTexte=vig.

5 Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació. Disponible en línia a: http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=480169.

Article 11

El català, llengua vehicular i d'aprenentatge

4. En el curs escolar en què els alumnes iniciïn el primer ensenyament, les mares, els pares o els tutors dels alumnes la llengua habitual dels quals sigui el castellà poden instar, en el moment de la matrícula i d'acord amb el procediment que estableixi el Departament, que llurs fills hi rebin atenció lingüística individualitzada en aquesta llengua.

En general, la legislació atorga els mateixos drets als parlants de cadascuna de les llengües oficials (i, de fet, de tota la població): tinc tant dret a fer servir el castellà a la comissaria com un castellanoparlant a fer-hi servir el català.

Però sempre és convenient tenir present que *a)* hi ha parlants d'altres llengües, en el nostre cas vinguts d'altres cultures, i *b)* una política lingüística pot i potser ha de considerar l'aprenentatge d'una o més llengües de difusió més àmplia. Ens ho recorda un apartat del preàmbul de la llei que acabo de citar:

Aquesta llei vol reforçar la importància del català i el seu aprenentatge com a llengua pròpia de Catalunya i factor d'inclusió social, i vol fer una aposta per la potenciació del plurilingüisme a les escoles assegurant, com a mínim, un bon nivell d'aprenentatge d'una tercera llengua, d'acord amb el que estableix l'article 44.2 de l'Estatut.

I en el seu article 12 diu:

Llengües estrangeres

1. Els currículums aprovats pel Govern han d'incloure l'ensenyament de, com a mínim, una llengua estrangera, amb l'objectiu que els alumnes adquireixin les competències d'escoltar, llegir, conversar, parlar i escriure, d'acord amb el Marc europeu comú de referència per a l'aprenentatge, l'ensenyament i l'avaluació de les llengües.

2. El projecte lingüístic ha de determinar, d'acord amb les prescripcions del Departament, quina llengua estrangera s'imparteix com a primera llengua estrangera i quina, o quines, com a segona.

Finalment, parlem d'una política lingüística, però, és clar, no només l'Estat i altres administracions poden tenir, a Catalunya, polítiques diferents (i fins i tot en sentit contrari), sinó que en poden tenir multitud d'empreses i altres institucions presents en el territori: en diguin política o no. N'és un excel·lent exemple la Unió Europea (UE), on els drets dels catalanoparlants es veuen seriosament minvats (Plataforma per la Llengua s/d) malgrat uns acords bilate-

als que ha signat, però no compleix, Espanya amb diferents institucions de la UE: Consell, Comissió, Ombudsman, etc.

7. Els límits dels avenços els solen posar les resistències al canvi en els hàbits i les conductes de persones físiques i/o jurídiques. Una lectura ingènua de qualsevol nova legislació pot induir a pensar que les novetats s'apliquen de manera automàtica. Pensem primer que com a persones hem estat programats (en molts casos, simplement per imitació de la generació anterior) per seguir unes normes socials de tria lingüística, i que multitud de campanyes institucionals ens feien reflexionar per utilitzar el català amb llibertat on fins ara acostumàvem a cedir lingüísticament sense cap necessitat objectiva. Com recorda en una citació Burgess (2017: 216):

Simply declaring a language as official does not guarantee that the policy will be implemented successfully. (Spolsky 2004)

Ha de ser fàcil de preveure que els canvis en el si d'una institució, motivats per modificacions reglamentàries o legislatives, no necessàriament s'executaran de seguida, oi més si incomoden d'alguna manera els executors. Cal, doncs, una vigilància estreta per assegurar l'efectivitat dels progressos, perquè no quedin en el camp teòric. I això, si no ens trobem amb el que abans s'ha esmentat «feta la llei, feta la trampa», és clar.

En definitiva, una política lingüística com a potenciador del canvi no ha de deixar de pensar en la gestió i la superació de les resistències personals, professionals, institucionals, davant de qualsevol canvi, fins que es generin i s'estabilitzin noves conductes, nous hàbits. Per desgràcia, aquest tema sovint s'oblida, temo. En aquest context pot ser útil l'aportació de la psicologia social.⁶

8. Hi ha límits pel que fa a la llibertat dels ciutadans, definits als grans instruments de drets humans internacionals, i els drets fonamentals reconeguts. Mirem-ne un exemple. Kymlicka (1999) parla del dret d'una minoria a ser tractat... com la majoria (dones, negres) o de manera diferenciada (minories nacionals, persones discapacitades). Un grup pot voler continuar essent visible —en el tracte que se li dispensa— i un altre grup, no. L'immigrant (de qualsevol lloc) segurament voldrà evitar ser discriminat, voldrà ser tractat com els

⁶ Vegeu, per exemple, Strubell (2003).

altres: i, per tant, fins a un cert punt s'hi haurà d'acomodar (per exemple, aprenent la llengua del nou país). Però Kymlicka, en el seu llibre, que recomana vivament, diu que el fet de pertànyer a una minoria (per exemple, una tribu nord-americana) ni és obligatori —un membre ha de ser lliure de sortir-ne— ni ha de comportar violacions de drets humans fonamentals (per exemple, en les tradicions del grup, o amb sancions al membre que en vol sortir).

9. Hi ha fenòmens de gran impacte (socio)lingüístic que no són tractables per una política lingüística: el despoblament per la inundació d'una vall per culpa d'un embassament, l'emigració en massa, la baixa natalitat, la immigració no controlada, amb guetització urbana... De vegades faig servir la metàfora d'una escala mecànica: hi anem pujant, contra direcció; si ens hi aturarem, baixem; i si s'accelera d'escala, també.

Dit d'una altra manera: les causes dels problemes d'una llengua i els seus parlants sovint no són lingüístiques. Per tant, les solucions poden no ser lingüístiques (o només lingüístiques) i, tot sovint, l'òrgan responsable de la política lingüística no té un paper directe en la solució..., si és que n'hi ha.

Des de fa anys, la Generalitat de Catalunya té establerts mecanismes que permeten detectar, en les propostes de llei o de decret de caràcter sectorial, allò que podria perjudicar —o millorar— la realitat sociolingüística. Però moltes mesures no depenen de la Generalitat, sinó —encara— d'un govern estatal poc sensible a les necessitats dels Països Catalans en el seu conjunt. I també de la Unió Europea (per exemple, la llibertat de moviment dels ciutadans de la Unió). I encara hi ha fenòmens d'abast mundial (com ara la mundialització —valgui la redundància— i tot el que comporta la revolució digital), ben explicats a la ponència marc⁷ de l'actual Congrés Participatiu Catalunya i Futur.

En definitiva, de vegades la institució responsable de la política lingüística pot aspirar a mitigar alguns dels efectes esmentats, i una bona coordinació amb els departaments responsables d'altres polítiques sectorials pot contribuir-hi.

10. Una política lingüística democràtica és un complex entramat a diferents nivells i amb diferents agents. Pensem sovint només en l'aspecte legislatiu o executiu: el disseny de la política al Parlament i la seva execució per part del Govern en qüestió. Per això m'agrada molt:

7 www.futurcat.cat/wp-content/uploads/ponencia/catalunya_i_futur_ponencia.pdf.

Fuga a tres veus (Jean Claude Corbeil)

El quebequès Jean-Claude Corbeil (1988), en una memorable ponència professada en el I Simposi Catalunya-Quebec, a Barcelona, deia que la política lingüística és una fuga perpètua a tres veus, on ara hi predomina una, ara una altra: *la veu social*, *la veu legislativa* i *la veu jurídica*. Destacava tant l'estreta interrelació (cap veu només es pot entendre en funció de les altres dues) —i d'aquí la metàfora de la fuga— com la corresponent necessitat de posar tota la cura possible a l'hora de dissenyar la veu legislativa, és a dir la formulació pròpiament política de la política lingüística. (Strubell 1992)⁸

Corbeil ens diu, i seguim sempre el treball esmentat, que una política lingüística és com una fuga musical on hi ha una interacció de tres veus: *la social*, *la legislativa* i *la jurídica*. La veu social, diu, és la que «assoleix un to major ja que, en definitiva, és la que determina les altres dues». En donar aquesta importància a la veu social i en insistir en altres treballs posteriors sobre la importància del món socioeconòmic, creiem que el professor donava un seriós toc d'atenció a la política lingüística de la Generalitat. Certament, en els últims anys ha calgut enfocar més la nostra atenció en aquests àmbits, i actualment som, doncs, en aquest procés (Reniu 1994).⁹

- La veu social vota. És influïda per persones i mitjans influents, i determina, a grans trets, la política (parlamentària) en conjunt.
- La veu legislativa i normativa només pot legislar dins dels límits de legislació superiors, en funció —en principi— de la voluntat popular, i conscient de l'impacte (electoral) que pot tenir en la veu social.
- La veu jurídica interpreta les lleis. És influïda per persones i mitjans potents, que poden ser diferents depenent de l'àmbit territorial del tribunal en cada cas, on creen marcs mentals, estats d'opinió, dels quals els jutges són receptors. (Per exemple, arriben a imposar un 25% de les classes en castellà, només si una sola família de tota la classe ho reclama, en contra de l'opinió de la resta!)

11. La política lingüística com a facilitadora o inhibidora de processos socials més o menys naturals.

⁸ <http://estudiscatalans.blogspot.com/2017/08/uce2017.html>.

⁹ *Ibidem*.

Els límits de la política lingüística venen marcats, també, per la teoria de la tria racional, que significa que els individus actuen d'acord amb el creuen que els convé. En la mesura que l'individu percep que avança, que canvia, la societat, ajustarà les seves intencions i, potser, conductes, a aquests canvis previstos o percebuts. Però si una política intenta fer creure o veure coses manifestament irreal, aleshores fracassarà. Els límits de l'enginyeria social, en una societat que volen fer creure que consisteix en ciutadans informats, instruïts i que actuen racionalment, els marca la credibilitat.

Segons les motivacions de la persona (integració social, avantatges laborals, avantatges econòmics o de consum...), podem dissenyar models que ajudin a perfilar polítiques que actuïn amb més intensitat sobre les conductes (a través de les percepcions, les motivacions i les oportunitats) per facilitar processos socials més o menys naturals. El meu model de canvi sociolingüístic, de la «Catherine Wheel» (o roda de focs artificials), presentat en diferents treballs (Strubell 1996, 1998, 1999, 2001a, 2001b, 2006, 2011), ha gaudit d'una certa difusió com a eina a través de la qual es poden investigar processos concrets de canvi sociolingüístic.

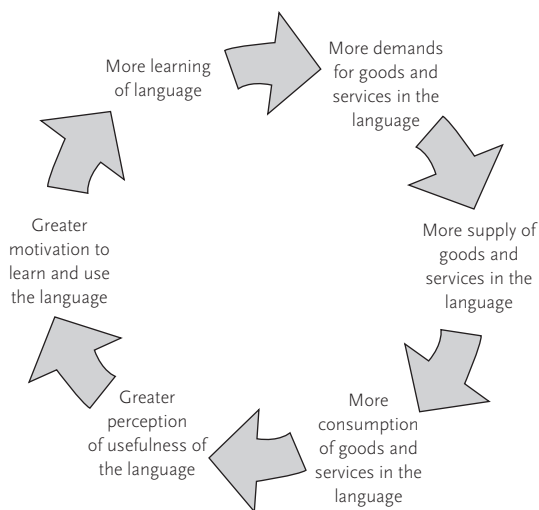

Fig. 1. Una variant del model de canvi sociolingüístic de la roda de focs artificials, o Catherine Wheel (Strubell, diverses publicacions).

S'han fet treballs utilitzant aquest model per parlar, per exemple, del retrocés del castellà a Nou Mèxic, Estats Units (Villa i Villa 2005), i de les situacions a Escòcia (Walsh i McLeod 2008), Noruega (Berezkina 2018), França i Espanya (Donneky 2011), Alacant (Burgess 2017), el País de Gal·les (Welsh

Government 2017, Wagoner 2017), Austràlia i Nova Zelanda (Lewis 2014), a les universitats alemanyes (Earls 2013), les minories lingüístiques a Europa en general (Laakso, Sarhimaa, Spiliopoulou Åkermark i Toivanen 2013), en la teoria de la planificació (Nekvapil 2010) i en la teoria econòmica (Kelly-Holmes 2010).

El tema ha estat prou explicat en altres treballs, i no m'hi estendré aquí. Altres models, per exemple el de Grin (Strubell 2006), també poden inspirar els estudiosos dels límits factibles en una política lingüística democràtica.

CONCLUSIONS

En aquesta exposició no es tractava de presentar els resultats de recerques recents, sinó de fer una reflexió sobre l'abast, les possibilitats i els límits de la política lingüística. En compartir la sessió amb altres presentacions amb el mateix títol, tampoc no he pretès fer cap exposició exhaustiva, sinó, ben al contrari, suggerir alguns elements que possiblement no hauran estat tractats pels altres ponents. Deixeu-me només destacar-ne dos, dels onze. El primer és el fet que un límit important a la política lingüística és que bona part de les causes dels problemes sociolingüístics no són pròpiament lingüístiques i, per tant, són difícilment intractables per una política lingüística directa més enllà d'aspirar a influir en les percepcions de la població. I l'altre, relacionat amb el primer, és que el canvi sociolingüístic és fruit, en un sentit positiu o negatiu, d'un seguit de factors també relacionats entre ells en forma de causa i efecte, en què cada efecte és la causa d'un altre canvi. Aquest model posa la persona al centre, i la modificació de la seva conducta com a objectiu d'una política pot ser perfectament legítima si la llengua objecte de l'acció és un bé comú, o pot ser fruit de campanyes emmirallades en tristos episodis uniformitzadors del passat, sovint però no sempre (mirem el cas de França, per exemple) totalitaris. I, naturalment, el canvi sociolingüístic vist des d'aquesta perspectiva és la suma a gran escala d'una sèrie de canvis coincidents en l'espai i el temps en la conducta, les percepcions i les motivacions personals.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BEREZKINA, Maimu (2018). «Language is a costly and complicating factor': a diachronic study of language policy in the virtual public sector». *Language Policy*, 17 (1), 55-75.

- BILLIG, Michael (2006). *Nacionalisme Banal*. València: Afers.
- BURGESS, Elizabeth Anne (2017). *Investigating Current Language Policy in a Alicante: A Case Study*. Tesi presentada a la University of Liverpool. Disponible en línia a: https://livrepository.liverpool.ac.uk/3006986/1/200422242_Apr2017.pdf [consulta: 26 de setembre de 2018].
- CARREIRA, Maria M. (2002). «The Media, Marketing and Critical Mass: Portents of Linguistic Maintenance». *Southwest Journal of Linguistics*, 21 (2), 37-54. Disponible en línia a: www.questia.com/library/journal/1G1-102342013/the-media-marketing-and-critical-mass-portents-of [consulta: 26 de setembre de 2018].
- CHURCHILL, Winston S. (1947). «The Worst Form of Government». Discurs llegit l'11 de novembre. Disponible en línia a: <https://winstonchurchill.org/resources/quotes/the-worst-form-of-government/> [consulta: 19 de desembre de 2018].
- DONNEKY, Claire Miranda (2011). «Language Ideologies and Language Practices in France and Spain: The Case of Breton, Occitan, Catalan and Galician». Tesi doctoral. Newcastle: University of Newcastle UponTyne. Disponible en línia a: <https://theses.ncl.ac.uk/dspace/bitstream/10443/1302/1/Donneky%2011.pdf> [consulta: 26 de setembre de 2018].
- EARLS, Clive W. (2013). «Setting the Catherine wheel in motion. An exploration of "Englishization" in the German higher education system». *Language Problems & Language Planning*, 37 (2), 125-150. Disponible en línia a: <http://eprints.maynoothuniversity.ie/5493/1/Eprint%20CliveEarlsCatherineWheelPublication.pdf> [consulta: 26 de setembre de 2018].
- KELLY-HOLMES, Helen (2010). «Language trends: Reflexivity in commercial language policies and practices». *Applied Linguistics Review*, 1, 67-84. Disponible en línia a: https://ulir.ul.ie/bitstream/handle/10344/3423/Holmes_2010_language.pdf [consulta: 26 de setembre de 2018].
- KING, Martin Luther, Jr. (1963). *Letter from Birmingham Jail*. Catalan Studies, Études catalanes, Estudios Catalanes. Versió catalana disponible en línia a: <http://estudiscatalans.blogspot.com/2018/09/martinlutherking.html> [consulta: 18 de desembre de 2018].
- KYMLICKA, Will (1999). *Ciudadania multicultural: una teoria liberal dels drets de les minories*. Barcelona: Proa / UOC.
- LAAKSO, Johanna; SARHIMAA, Anneli; SPILIOPOULOU ÅKERMARK, Sia; TOIVANEN, Reetta (2013). *Summary of the research project ELDIA (European Language Diversity for All)*, disponible en línia a: <https://services.phaidra.univie.ac.at/api/object/o:304813/diss/Content/get> [consulta: 26 de setembre de 2018].
- LEWIS, Roger Brian (2014). *The Application of Critical Discourse Theory: A Criterion-Referenced Analysis of Reports Relating to Language Revitalisation in Australia and New Zealand*. Tesi doctoral. Waikato: Universitat de Waikato. Disponible en línia a: https://researchcommons.waikato.ac.nz/bitstream/handle/10289/8585/the_sis.pdf;sequence=3 [consulta: 26 de setembre de 2018].

- NEKVAPIL, Jiří (2010). «On the history, theory and models of language planning». *Slovo a Slovesnost*, 71 (1), 53-72. Disponible en línia a: www.academia.edu/22446921/The_history_and_theory_of_language_planning. In Eli Hinkel Ed. *Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning*. Vol. 2. New York_NY_Routledge 2011 pp. 871, 87 [consulta: 26 de setembre de 2018].
- PLATAFORMA PER LA LLENGUA (s/d). *Quines són les conseqüències de la no-oficialitat del català a la Unió Europea?* Plataforma per la llengua. Disponible en línia a: www.plataforma-llengua.cat/campanyes/no-official-no-exist-cat/.
- (2016). *Novetats legislatives en matèria lingüística aprovades el 2015 que afecten els territoris de parla catalana. Normativa lingüística a favor del català o del castellà aprovada el 2015 en relació amb l'Aragó, Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià*. Plataforma per la llengua. Disponible en línia a: www.plataforma-llengua.cat/media/upload/pdf/novetats-legislatives-2015_182_11_2160.pdf.
- SPOLSKY, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- STRUBELL, Miquel (1996). «How to preserve and strengthen minority languages». International Ivar Aasen Conference, Oslo, 14-15 de novembre de 1996. A: ROYNELAND, Unn (ed.). *Language Contact and Language Conflict*. Volda: Volda College, 159-172.
- (1998). «Can sociolinguistic change be planned?». A: *Proceedings of the 1st European Conference "Private Foreign Language Education in Europe. Its contribution to the Multilingual and Multicultural Aspect of the European Union"* [Tessalònica, novembre de 1997]. Tessalònica: Palso, 23-31.
- (1999). «Polítiques lingüístiques i canvi sociolingüístic a Europa». A: DEPARTAMENT DE CULTURA (ed.). *Polítiques lingüístiques a països plurilingües*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 9-26.
- (2001a). «Some Aspects of a Sociolinguistic Perspective to Language Planning». A: BOT, K. D.; KROON, S.; NELDE, P.; VAN DE VELDE, H. (eds.). *Institutional Status and Use of National Languages in Europe*. St. Augustin: Asgard Verlag, 91-106.
- (2001b). «Catalan a Decade Later». A: FISHMAN, Joshua A. (ed.). *Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon (Anglaterra): Multilingual Matters, capítol 11.
- (2003). «Possibles aportacions de la psicologia aplicada per al canvi de les normes i els hàbits de tria lingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [Benicarló, València: Onada], 17, 235-261.
- (2006). «Language Proficiency and Language Use. Interpersonal linguistic behaviour and language shift». Disponible en línia a: www.euskara.euskadi.eus/r59-738/en/contenidos/informacion/artik3_1_strubell_05_10/en_10616/artik3_1_strubell_05_10.html [consulta: 26 de setembre de 2018]. Disponible en línia en castellà: «Competencia lingüística y uso de la lengua. Comportamiento lingüístico interpersonal y cambio de idioma», Eusko Jaurlaritz: www.euskadi.eus/go/bierno-vasco/contenidos/informacion/artik3_1_strubell_05_10/es_10616/artik3_1_strubell_05_10.html. [consulta: 26 de setembre de 2018].

- (2011). «When stick ingout your tongue is even ruder!» A: STICKEL, Gerhard (ed.). *National, Regional and Minority Languages in Europe*. Frankfurt am Main: EFNIL: 23-34. Disponible en línia a: <https://core.ac.uk/download/pdf/54008463.pdf> [consulta: 26 de setembre de 2018].
- VILLA, Daniel J.; VILLA, Jennifer R. (2005). «Language Instrumentality in Southern New Mexico: Implications for the Loss of Spanish in the Southwest». *Southwest Journal of Linguistics*, 24 (1-2), 169-184. Disponible en línia a: http://web.nmsu.edu/~dvilla/villa_2005_swjl.pdf [consulta: 26 de setembre de 2018].
- WAGONER, Christina Marie (2017). «Language Capacity Building and Strengthening in the Welsh Statutory Education and Health and Social Sectors». Tesi doctoral. Cardiff: Cardiff University. Disponible en línia a: https://orca.cf.ac.uk/109723/1/Wagoner_PhD_Language%20Capacity%20Building%20and%20Strengthening%20in%20the%20Welsh%20Statutory%20Education%20and%20Health%20and%20Social%20Sectors.pdf [consulta: 26 de setembre de 2018].
- WALSH, John; MCLEOD, Wilson (2008). «An overcoat wrapped around an invisible man? Language legislation and language revitalisation in Ireland and Scotland». *Language Policy*, 7 (1), 21-46. Disponible en línia a: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10993-007-9069-0> [consulta: 26 de setembre de 2018].
- WELSH GOVERNMENT (2017). *Cymraeg 2050: A million Welsh speakers*. Cardiff: Welsh Language Division. Disponible en línia a: <http://www.assembly.wales/Laid%20Documents/GEN-LD11108/GEN-LD11108-e.pdf> [consulta: 26 de setembre de 2018].

La relació entre l'estàndard i els dialectes en català: una visió des de l'equitat

Joan Costa-Carreras
Universitat Pompeu Fabra

La gramàtica ha de tractar equitativament
les varietats [dialectals].

CABRÉ (2016: XIV)

To summarise, in this book language policies are viewed and analysed as a type of public policy that are designed and implemented by public authorities. Language policies (explicit or de facto), as any type of policy, can be evaluated with respect to their effects on the welfare of the individuals concerned and in the light of standard criteria such [...] fairness. It is therefore necessary to clarify what [...] “fairness” mean, and how the evaluation of a language policy can be structured.

GAZZOLA (2014: 31)

1. INTRODUCCIÓ

El 17 de novembre de 2018 vaig participar en la taula rodona «Estàndard, dialectes i dialèctica»,¹ per a la qual l'organització va suggerir cinc afirmacions, provocatives, que traspuaven un sentiment de greuge des dels «dialectes» pel que fa a la seva relació amb l'«estàndard». Es qüestionava si «són varietats de cultura», si «tenen entrada en els mitjans de comunicació», si «són incorrectes, i, per tant, rebutjables», si «han de quedar relegats a actes no oficials» i si «no tenen entrada en el lèxic científic, tècnic, industrial, filosòfic». Pel que fa a l'«estàndard», aquestes qüestions es donaven com a propietats constitutives i, si es replantegessin, cal pensar que rebrien una resposta afirmativa.

1 «Un CLUB més que un club: 25 anys enraonant sobre la llengua. Vint-i-cinquè Col·loqui Lingüístic de la Universitat de Barcelona». Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, Secció de Lingüística Catalana, Grup d'Estudi de la Variació.

Aquest sentiment de greuge és real en l'espai comunicatiu català: només cal recordar les polèmiques cícliques sobre el menysteniment i la pèrdua dels «dialectes» per culpa de l'«estandardització». En aquest estat de coses és aleshores pertinent adoptar una perspectiva des de l'anàlisi de l'«equitat», la «justícia» i la «moralitat» d'aquesta situació que, d'acord amb la nostra informació (Amorós 2008: 40), no s'ha fet fins ara. La nostra resposta a aquestes qüestions consistirà a explorar les relacions entre aquests dos conceptes des d'aquestes perspectives (seguint bàsicament Gazzola 2014), però incorporant-hi conceptes de la sociolingüística (de Weinreich, Labov i Herzog 1968) i de la planificació de corpus (de Haugen 1983; Garvin 1992; Cooper 1989; IEC 1990-2016; Lamuela 1994).

En primer lloc presentarem l'adaptació que farem a la relació entre els conceptes d'*estàndard* i de *dialecte* de la discussió que Gazzola (2014) planteja sobre l'avaluació de l'«equitat» de la política i la planificació lingüístiques en general. En aquesta presentació exposarem el significat i el sentit amb què l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) defineix o fa servir aquest conceptes. Aquesta informació servirà per:

- a) Identificar en els textos de l'IEC les mencions explícites o les al·lusions a l'equitat en l'estandardització del català amb relació als dialectes. Aquesta identificació es farà aplicant a la relació entre estàndard i dialectes la teoria que Gazzola (2014) fa servir per a la gestió del multilingüisme en organitzacions internacionals.
- b) Recollir algunes de les preguntes de recerca (Costa, acceptat) relatives al grau d'equitat en la selecció, la codificació i la difusió de la codificació, que haurien de ser les que en un futur s'haurien de tractar.

El resultat que ofereix aquest treball és una exploració teòrica de la relació entre l'«estàndard» i els «dialectes», des del punt de vista de l'avaluació de l'equitat de la reestandardització del català, i una proposta d'aprofundiment en l'avaluació de l'equitat d'aquesta reestandardització.

2. L'EQUITAT EN LA RELACIÓ ENTRE DIALECTES I ESTÀNDARD

En aquesta secció, en primer lloc, a mesura que presentem el plantejament teòric de Gazzola (2014) sobre el concepte de *equitat*, l'anem adaptant al plantejament que cal fer-ne en relació amb la reestandardització del català. A continuació, l'apliquem a la lectura dels textos de l'IEC.

2.1. El concepte de *fairness*, *equity* o *distributive justice* de Gazzola (2014)

D'entrada, Gazzola (2014: 44 i 327) afirma dos cops que «in welfare economics the terms *equity*, *fairness* and *distributive justice* are generally used as equivalent».

Segons el diccionari WordReference.com, aquests termes es defineixen com segueix:

- a) *Equity* (www.wordreference.com/es/translation.asp?tranword=equity): «the quality of being fair or impartial; fairness; impartiality».
- b) *Fairness* (www.wordreference.com/definition/fairness): «fair: free from bias, dishonesty, or injustice».
- c) *Justice* (www.wordreference.com/definition/justice): «the quality of being just; righteousness, fairness, or moral rightness».
- d) *Just* (www.wordreference.com/definition/just): «guided by reason, justice, and fairness: based on right; rightful; lawful».

Si ens mirem les traduccions al català, segons Oliva *et al.* (1991), són, respectivament, *equitat*, *imparcialitat* i *justícia*.

Gazzola (2014) en dona dues definicions, que traduïm així:

- a) «Efectes distributius de cada política lingüística» (Gazzola 2014: 16 i 90).
- b) «Compliment d'un principi de justícia socialment acceptat» (Gazzola 2014: 16 i 90).

Adopta el primer sentit per analitzar la gestió del multilingüisme en institucions multinacionals i no analitza el segon, però admet que el primer pot ser la base per abordar-lo. D'acord amb això, adoptarem el terme *equitat*, perquè, com veurem més endavant, la presidenta de la Secció Filològica (SF) de l'IEC ja el fa servir (veg. el subapartat 2.3.6.1.2).

Per al segon sentit, cal tenir en compte que la *justícia* és:

- a) En antropologia, el «conjunt de principis en què s'inspira una comunitat, en una època determinada, per tal d'assolir el bé comú» (Termcat: www.termcat.cat/ca/Cercaterm).
- b) «1 f ÈTIC/RELIG Virtut moral per la qual hom pensa i obra segons dret i veritat» (www.diccionari.cat/lexicx.jsp?GECART=0080274).

- c) «2 f DR 1 Allò que cal fer segons dret i raó» (www.diccionari.cat/lexicx.jsp?GECART=0080274).
- d) «1 f DR 1 Allò que cal fer segons dret i raó.] 5 Qualitat d'allò que és fet amb equitat» (www.diccionari.cat/lexicx.jsp?GECART=0080274).

En resum, la justícia està lligada a cada «comunitat», al bé comú (més endavant veurem que Gazzola defineix la llengua com a tal), és determinada pel dret (institució social) i amb l'equitat com a element constitutiu. La justícia ha de ser explícita, doncs. Pel que fa al nostre plantejament, tindrem en compte tots dos sentits, ja que presenten una interrelació estreta i no sempre són fàcils de destriar.

Gazzola (2014) completa aquestes definicions amb les precisions que hi va fent, a mesura que en va plantejant l'avaluació. D'entrada, segons Gazzola (2014: 81), l'avaluació dels resultats d'una política aplicant-hi el criteri de l'equitat és un dels objectius més importants de l'avaluació de polítiques públiques. En teoria política normativa, hi ha una atenció creixent al paper dels estats liberals moderns davant de la preservació de la identitat de les comunitats locals, els quals no poden deixar d'intervenir en els usos lingüístics. Traslladant-ho a la reestandardització del català, la qüestió seria si tant les institucions codificadores oficials com les administracions preserven la identitat de les sis (GIEC 2016: xxiv) grans comunitats locals que integren l'espai comunitatiu català.

L'avaluació de l'equitat comporta, segons Gazzola (2014), que:

- a) Els efectes distributius de cada política lingüística s'avaluen en la posició de cada individu, normalment definit per la seva primera llengua o la llengua d'instrucció (Gazzola 2014: 3 i 16). Si ho traslladéssim a la reestandardització, l'individu seria definit pel seu vernacle dialectal.
- b) També s'avalua com es reparteixen els costos de les polítiques lingüístiques entre els grups, definits pel repertori lingüístic compartit pels seus membres, generalment al voltant de la seva primera llengua (Gazzola 2014: 327). En el cas de la reestandardització, els grups es definirien pel vernacle compartit pels seus membres.
- c) Per identificar aquests efectes, es contesten preguntes com «qui hi guanya més o qui hi perd menys com a conseqüència de la política duta a terme?». Per a nosaltres: qui hi guanya més o qui hi perd menys com a conseqüència de la reestandardització duta a terme?

Gazzola (2014: 82) analitza la comunicació efectiva en organitzacions multilingües, en les quals hi ha «agents» compromesos en la creació d'un «bé comú»: una llengua comuna de treball. Avaluar l'equitat significa investigar la distribució de beneficis i costos entre agents de grups lingüístics diferents. En el nostre cas, assumim que hi ha «agents» (les institucions codificadores, l'escola i els professionals de la llengua) compromesos en la creació d'un «bé comú», una varietat estàndard.

D'acord amb Gazzola (2014: 48), són qüestions pertinents per a l'avaluació de l'equitat les següents:

- a) Quins principis haurien de guiar les intervencions que busquen la redistribució de recursos? En el nostre treball, quins principis haurien de guiar la reestandardització com a redistribució de recursos expressius dels dialectes?
- b) Un cop s'ha establert un principi normatiu d'equitat, l'economia del benestar ajuda a avaluar-ne el compliment establint com s'han de repartir els costos entre els individus per complir aquest principi. També es poden analitzar els costos simbòlics (esforços, per exemple).

Pel que fa al concepte de *principi*, el Termcat ([www.termcat.cat/ca/Cerca term](http://www.termcat.cat/ca/Cerca_term)) en dona les definicions següents en teoria del coneixement: «1. Veritat universal. 2. Allò de què una cosa procedeix. 3. Explicació última de l'ésser d'una cosa. 4. Fonament de la realitat o de tot coneixement». En aquest treball parlem de «principis» d'equitat de la reestandardització de l'IEC, com a 'fonaments' de la seva actuació pel que fa als drets dels catalanoparlants i als beneficis i costos que aquesta reestandardització els comporta.

Gazzola planteja l'avaluació en les dues fases extremes de la política que s'ha aplicat. Des del punt de vista de l'«avaluació *ex ante*», analitzem els textos de l'IEC, on l'Institut exposa la seva concepció. Des del punt de vista de l'«avaluació *ex post*», caldria avaluar si s'han respectat els drets dels parlants i quines han estat les conseqüències distributives dels resultats immediats i l'impacte final de la reestandardització (Gazzola 2014: 54). Es pot analitzar el contingut dels productes que l'IEC ha posat a disposició dels grups i plantejar com es pot avaluar la difusió d'aquests productes. En aquest treball apliquem la primera avaluació.

Gazzola (2014: 44) fa seva la «funció del benestar social», segons la qual el benestar de la societat depèn positivament del benestar dels seus membres. En el cas de la reestandardització, el benestar social dependrà del benestar dels grups dialectals.

Per dur a terme aquesta avaluació, Gazzola (2014: 28 i 64) conceptualitza la llengua com a «bé públic», per tres raons interrelacionades (que nosaltres traslладem a la varietat estàndard): per la situació sociolingüística de partida, perquè cal analitzar la distribució dels costos entre els grups lingüístics afectats o interessats per la creació d'un bé comú (una varietat comuna) i perquè alguns béns públics s'ofereixen en almenys una llengua (o varietat).

Si passem a l'avaluació de l'equitat, aquesta pràctica exigeix un sistema d'«indicadors» per mesurar-la. Gazzola (2014: capítol 5) planteja fins a quin punt es poden establir i aplicar indicadors socials en l'avaluació de l'equitat. Lamentablement, en aquest treball ens hem de limitar només a presentar el concepte d'*indicador*.

El defineix de la manera següent:

The measurement of an objective to be met, a resource mobilised, an effect obtained, a gauge of quality or a context variable. An indicator produces quantified information with a view to helping actors concerned with public interventions to communicate, negotiate or make decisions. Within the framework of evaluation, the most important indicators are linked to the success criteria of public interventions. (Gazzola 2014: 120)

2.2. L'equitat en els textos de l'Institut d'Estudis Catalans

Hem rellegit els textos de l'IEC (PEOF; PEOM; DIEC2 2007; Cabré, 2016 i 2017; Ros 2016 i 2017) per buscar-hi qualsevol al·lusió o esment explícit del concepte d'*equitat*, d'acord amb les dues definicions que Gazzola (2014) en dona:

- a) «Efectes distributius de cada política lingüística» (Gazzola, 2014: 16 i 90).
- b) «Compliment d'un principi de justícia socialment acceptat» (Gazzola, 2014: 16 i 90).

Per raons d'espai, ens limitem als fragments on s'aborda la relació entre dialectes i estàndard.

2.2.1. Les definicions d'*equitat*

El DIEC2 (*Diccionari de la llengua catalana*) defineix *equitat*, en dret, com a «adaptació de la norma jurídica a cada cas concret, per evitar una interpretació rígi-

da dels preceptes legals. *Jutjar amb equitat*».² Aquesta definició és compatible amb la que Gazzola (2014: 16 i 90) dona de *equitat* com a «compliment d'un principi de justícia socialment acceptat»: l'adaptació de la norma jurídica a cada cas concret, per evitar una interpretació rígida dels preceptes legals, és convenient fer-la per consens social.

En l'àmbit dels serveis socials, el Termcat (www.termcat.cat/ca/Cercaterm) en dona la definició com a «reconeixement del valor igual de les persones i dels col·lectius com a subjectes de drets i d'oportunitats». Aquesta definició és compatible amb la que Gazzola (2014: 16 i 90) dona d'*equitat* com a «efectes distributius de cada política lingüística»: els drets i les oportunitats han de ser atribuïts igualitàriament a les persones i els col·lectius.

Per tant, l'IEC, directament o indirectament, admet els dos sentits gazzolians d'*equitat*. A continuació, després de recollir les concepcions oficials sobre els dialectes i l'estàndard, presentem els «principis d'equitat» de l'IEC (tant en relació amb quins drets respecta o quines injustícies vol reparar, com en relació amb quins beneficis reporta o quins costos imposa als parlants). Els classifiquem segons que *a*) comportin (quasi) exclusivament beneficis, *b*) comportin alhora beneficis i costos, i *c*) imposin (quasi) exclusivament costos.

2.3. L'estandardització davant dels dialectes

2.3.1. Els dialectes en els textos de l'Institut d'Estudis Catalans

Si comencem pels textos més recents de l'IEC, la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC, 2016: x, XIII-XIV i XXII-XXIII) no dona cap definició d'aquesta noció, però la lliga als «territoris», a la «geografia» o a la «variació diatòpica o geolectal». El DIEC2 (2007) recull aquesta noció després d'una de més àmplia:³ «1 m. [LC] [FL] Varietat geogràfica, històrica o social d'una llengua, associada a la procedència dels parlants». En les introduccions de les «propostes per a un estàndard oral» de fonètica (PEOF: 9-12) i de morfologia (PEOM), tampoc no defineix aquesta noció i en fa el mateix tractament que a la GIEC (2016). En aquest text només treballem amb l'accepció geogràfica.

² És la definició que el Termcat dona en l'àmbit del dret civil.

³ No recull *diatopia*, *diatòpic* ni *geolecte*.

2.3.2. L'estàndard en els textos de l'Institut d'Estudis Catalans

2.3.2.1. *Característiques i propietats socials de l'estàndard segons l'IEC*

El DIEC2 (2007) dona la definició següent d'*estàndard*:

4 m. [FL] Varietat lingüística que, per un procés espontani o dirigit, ha assolit un alt grau d'anivellament, de codificació, de confluència i d'acceptació en què es tendeix a eliminar al màxim les diferències dialectals, la qual utilitzen normalment, en els diversos registres i nivells, els membres d'una comunitat. *L'establiment de l'estàndard català.*

D'entrada, és oportú per als nostres interessos expositius retenir que l'«estandardicitat» és una qüestió de *grau*: la definició usa aquest mot i dona com a propietat de l'estàndard l'eliminació «al màxim» de les diferències dialectals: l'estàndard prototípic compliria «en un grau màxim» aquestes propietats i eliminaria «al màxim» les diferències dialectals. Aquesta última afirmació pot ser la base per avaluar l'equitat amb relació als dialectes de l'estandardització que el DIEC recull: quin seria el «màxim» just o equitatiu d'eliminació de les diferències dialectals? Què vol dir «eliminar», en aquest cas? D'altra banda, si els membres d'una comunitat «utilitzen normalment [l'estàndard]», en els diversos registres i nivells», quan fan servir el «dialecte»?

També ens interessa recordar que aquesta definició és compatible amb el model clàssic d'estandardització de Haugen (1983), amb les quatre fases de selecció (planificació d'estatus), codificació (planificació de corpus), difusió (planificació d'estatus i de l'adquisició, segons Cooper 1989) i elaboració funcional (planificació de corpus).

L'allusió a «l'acceptació» ens remet a les «funcions socials» de «prestigi» (Garvin 1992; GIEC 2016), «unificadora», «separadora», «participativa» i «de marc de referència» (totes quatre proposades per Garvin 1992), i a una «funció discriminadora» (Lamuela 1994). I ens porta a aprofundir les característiques i propietats socials de l'estàndard. D'acord amb la PEOF, l'estàndard «es caracteritza pel valor de disponibilitat general dins la pròpia comunitat de parlants» (PEOF: 9). Aquest plantejament segueix el principi que tota la «comunitat de parlants» necessita tenir-hi accés i hi té dret. Des del punt de vista distributiu, concep l'estàndard com una realitat útil per als parlants.

L'estàndard «es caracteritza pel caràcter referencial per a cadascun dels individus de la mateixa comunitat» (PEOF: 9). Aquest plantejament segueix el principi que els individus necessiten aquesta varietat com a marc de referència

d'acord amb la funció homònima de Garvin (1992). Pel que fa a la distributivitat, els usuaris guanyarien seguretat en el seu ús.

«L'estàndard esdevé la varietat lingüística informadora per antonomàsia de la cultura nacional» (PEOF: 9 i 10). Fruit d'una concepció política que lliga «llengua» i «nació», aquest plantejament segueix el principi que l'estàndard és un dret de la nació. Quant a la distributivitat, el benefici podria ser adquirir la condició de membre d'una nació gràcies a l'establiment d'un estàndard per a la comunitat lingüística.

2.3.2.2. La proscripció i la correcció en la codificació

Pel que fa a la PEOF, en la definició de l'estàndard destaca la inclusió de *proscripcions* o exclusions explícites:

[...] incloem moltes *formes no recomanables*. S'ha d'entendre que aquestes formes no són estàndard i que, per tant, queden fora de la llengua correcta. Reconeixem que hi ha faltes i faltes, i així, no totes les solucions no recomanables tenen la mateixa gravetat des del punt de vista de la gramàtica. Això no obstant, basta indicar que no es poden emprar, i amb això és assolit l'objectiu del text. (PEOM: 11)

Són comentaris pertinents els següents:

- a) Atesa la sinonímia en aquests dos documents entre *varietat estàndard* i *llengua correcta* i la importància cabdal d'aquesta última noció, s'hauria hagut de definir el terme *correcte*. El DIEC2 en dona la definició següent: «adj. [LC] Que no se separa de les regles, lliure d'errors o de defectes. *Un text correcte*». En els documents, doncs, cal interpretar que *correcte* vol dir 'que no se separa de les regles de la normativa en vigor'.
- b) El fragment assimila «forma no recomanable» a «falta», que és el «fet de mancar [...] a una regla», com ara «una falta d'ortografia».

2.3.2.3. Dialecte i estàndard, nocions amb interseccions semàntiques

La *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC 2016) destaca que *estàndard* i *dialecte*, tot i ser diferents, són nocions que presenten interseccions. Totes dues formen part d'una entitat superior, la «llengua», definida «com un conjunt d'usos propis i adequats segons les circumstàncies geogràfiques, socials o funcionals

en què es donen aquests usos[,] com un sistema internament variat[:] no totes les possibilitats queden recollides en la base de l'estàndard que reflecteix la normativa» (GIEC 2016: xiv).

2.3.2.4. *El pas del dialecte a l'estàndard*

Més endavant, però, en parlar de la distribució complementària entre els dialectes i l'estàndard segons l'abast de la comunicació, la GIEC (2016) no aclareix si el pas dels «dialectes» a l'«estàndard» consisteix 1) a canviar a una varietat més o menys *distant* o 2) a adoptar una sèrie de formes i estructures pròpies dels «dialectes» mateix però connotades com a «formals». (veg., però, 2.3.6.1.8).

2.3.2.5. *L'estàndard, realitat anterior a la codificació*

És pertinent, d'altra banda, observar que l'«estàndard», segons la GIEC (també per a la PEOM: 8-9), és una realitat anterior a la codificació. Reconeix que, sigui com sigui aquesta varietat, la catalanofonia disposa d'una modalitat que permet la intercomprensió:

La codificació gramatical del català pren com a camp d'aplicació la varietat comuna o estàndard de la llengua, també anomenada llengua general (i que tradicionalment s'ha anomenat llengua literària), perquè és la que s'usa en la comunicació que ultrapassa les varietats pròpies de cada territori. (GIEC 2016: xxii)

Això no exclou que, a partir de la codificació, aquest estàndard variï, fruit d'aquesta codificació. Hi ha, doncs, una relació cíclica, periòdica, entre estàndard i codificació.

2.3.3. El problema que ha de resoldre l'estandardització

La PEOF fa la crida següent:

En un context social en què conflueixen factors antagònics, com ara mecanismes promotores de deserció lingüística, d'una banda, i, d'una altra, expectatives de normalització lingüística, apareix del tot necessari l'establiment d'un model supradialectal de llengua oral. (PEOF: 9)

Reacciona davant la injustícia de la promoció de la deserció lingüística i proposa aprofitar la cerca de justícia normalitzadora per satisfer la necessitat dels usuaris d'un model supradialectal.

Segons la PEOF, el sector acadèmic ha definit un problema públic que cal resoldre: «molts estudiosos, preocupats pel futur de la llengua catalana, han fet veure com era de necessari que el català posseís un estàndard oral que respongués a les exigències que la tecnologia dels mitjans de comunicació audiovisual planteja» (PEOF: 7 i 9). Aquest plantejament segueix el principi que cal reparar aquesta injustícia i, seguint el principi distributiu, dotar els mitjans de comunicació d'aquesta proposta d'estàndard.

2.3.4. L'estandardització, una política pública

En primer lloc i d'acord amb el títol de la PEOF, «proposta per a un estàndard», l'estàndard és un «objectiu» (PEOF: 7), concepció que situa l'estandardització com a política, en aquest cas pública. Aquesta política segueix els principis acceptats per l'IEC i alguns principis distributius (com veiem).

«En la normalització lingüística, aquesta varietat estàndard hi constitueix un element clau, correlatiu a l'estadi de la codificació» (PEOF: 9): situa l'estandardització com una planificació alhora d'estatus i de corpus, tal com fa Haugen (1983). Aquest plantejament segueix el principi que la intervenció sobre l'estructura de la llengua depèn del consens que s'estableixi sobre el seu estatus. Des del punt de vista distributiu, els usuaris tenen garantit que la intervenció sobre l'estructura no sobrepassarà el consens social.

2.3.5. L'estandardització, responsabilitat de l'IEC

«Fidel a la seva trajectòria i conscient de la seva responsabilitat, l'Institut inicia avui la publicació d'una normativa establerta per la Secció Filològica, que ajudi a la realització de la llengua estàndard oral i que neutralitzi els factors que la pertorben» (PEOF: 7). Aquesta declaració segueix el principi que l'IEC és responsable de l'estandardització. Per tant, ha de complir el principi distributiu d'eliminar les pertorbacions que afecten l'estàndard.

2.3.6. L'estandardització, una qüestió d'equitat

«L'Institut d'Estudis Catalans no podia restar indiferent davant el pes creixent de la dimensió oral en la vida de les llengües dins la societat actual» (PEOF: 7). Aquesta declaració segueix el principi que els parlants necessiten orientacions en l'expressió oral, que és aquella on el conflicte amb la codificació es presenta en tota la seva dimensió. Per tant, ha de complir el principi distributiu de proveir-los d'aquestes orientacions.

2.3.6.1. *Principis que comporten (quasi) exclusivament beneficis*

2.3.6.1.1. El principi equitatiu de la diversitat de la llengua

En relació amb la concepció de la «llengua com un conjunt d'usos propis i adequats segons les circumstàncies geogràfiques, socials o funcionals en què es donen aquests usos» (GIEC 2016: XIV), l'IEC respecta el dret dels parlants que la llengua sigui tractada en la seva totalitat, amb la qual cosa els efectes distributius de la reestandardització podran ser igualitaris (vegeu les observacions fetes per a «El principi equitatiu de la coherència de la reestandardització», subapartat 2.3.6.1.10).

2.3.6.1.2. El principi del tractament equitatiu dels dialectes

La PEOM proclama que «no és difícil de descobrir, ben manifesta dins la proposta, una actitud d'assumir les varietats existents arreu del domini lingüístic [...]; una actitud, emperò, que no contradiu la confiança que els provats aspectes dinàmics de la llengua (en unió amb els factors socials i culturals que la condicionen en els nostres dies) conduiran cap a solucions idiomàtiques cada vegada més unitàries» (PEOM: 7-8). Sobre la base del principi de tractament equitatiu dels dialectes, l'objectiu final és la creació d'una varietat comuna, com a bé comú que beneficiarà els parlants.

En aquest sentit, Cabré (2016: XIV) afirma explícitament que «la gramàtica ha de tractar equitativament les varietats [dialectals]. La gramàtica no pot donar prioritat a la parla d'una zona sobre la d'una altra si no és que hi ha una raó que ho justifica». Tots els grups tenen dret a ser tinguts en compte i tots han de rebre els mateixos beneficis de l'estandardització. Però hi ha una porta oberta a excepcions, si són justificades.

En aquest tema, de vegades veladament, de vegades explícitament, sorgeix la qüestió del «barceloní», que segons la GIEC (2016: XXIV) és un dels tres

«subdialectes centrals orientals». És difícil no veure-hi una al·lusió, quan la PEOM afirma que s'ha «defugit [...] de privilegiar unes maneres idiomàtiques sobre les altres, per raons polítiques o culturals [...]» (PEOM: 7-8). Tothom té dret a ser tractat igual, malgrat la realitat sociolingüística, i és el deure distributiu de l'IEC fer-ho.

Malgrat això, l'IEC creu convenient declarar formalment que «en molt poques ocasions una característica exclusiva del català central és considerada d'àmbit general». En virtut del principi d'equitat d'«adaptar la norma jurídica a cada cas concret, per evitar una interpretació rígida dels preceptes legals», afirma que «això s'esdevé, si de cas, per raó de la normativa establerta o pel pes demogràfic i cultural d'aquest parlar» (PEOM: 7-8). El dret al mateix tracte, doncs, ha estat respectat amb limitacions. Potser cal plantejar-se si el català que es parla a Barcelona és sociolingüísticament com les altres varietats. En aquest sentit, val la pena tenir en compte l'afirmació següent de Fabra:

En realitat, si cada escriptor escrivia en el seu català [...] en el de la gent més culta [de la seva encontrada]—, les divergències que apareixerien en la llengua literària no foren potser, ja avui dia, tan grosses com molts pensen, i és de creure, venint temps favorables a la nacionalitat catalana, que aquestes divergències anirien atenuant-se, i una compenetració s'aniria operant entre la llengua literària i el llenguatge de la capital —no el barceloní d'avui dia, sinó un barceloní tot altre, deslliurat de castellanismes, influenciat per tots els altres parlars catalans, enriquit i refinat: el futur parlar de la futura capital de Catalunya! (Fabra 1907: 105)

Seguint els seus principis, l'IEC manifesta que «amb les propostes per a un estàndard oral recuperem i dignifiquem una sèrie d'usos adequats a comeses que s'havien vist interrompudes durant anys o que simplement abans ni tan sols havien existit» (PEOM: 7-8). I els beneficis per als usuaris són clars: «Així veiem l'estàndard: fàcil, precís, clar, apropiat per a la normalització de la llengua i per al seu desenvolupament dins el marc de la civilització» (PEOM: 7-8).

2.3.6.1.3. El principi equitatiu de servir tota la catalanofonia

Quant a la declaració que la GIEC vol ser «útil per a totes les situacions comunicatives i en tot el territori lingüístic, amb independència de la realitat administrativa o institucional que avui ens estructura» (Cabré 2016: XIII), vegeu els comentaris fets per al subapartat 2.3.6.1.4.

2.3.6.1.4. El principi equitatiu de l'autoritat territorial de l'IEC

El fet que «el Reial decret 3118/1976, del 26 de novembre» atorgués l'abast territorial a l'IEC dins l'Estat espanyol (Cabré 2016: XIII) segueix el principi de l'IEC que la seva autoritat legal abasta tot el territori lingüístic. Des del punt de vista de l'equitat, però, no tots els catalanoparlants estan sotmesos a l'autoritat legal de l'IEC, atesa l'autoritat legal de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua al País Valencià. Encara que l'IEC no ho digui explícitament, es dedueix de la seva posició que considera el monocentrisme (amb un sol centre codificador) un dret de la comunitat, que es beneficiaria d'una sola proposta codificadora.

2.3.6.1.5. El principi equitatiu del caràcter «col·lectiu» de la GIEC

Per Ros (2016: IX), la catalanofonia tenia dret a una obra institucional i de consens amb els destinataris intermedis dels seus productes (assessors, professorat i redactors professionals). Gràcies a això, els usuaris hauran rebut un producte que haurà buscat la cohesió respectant equitativament tots els dialectes i l'estabilitat de la llengua.

A la GIEC (2016: XIX), l'IEC recorda com les «propostes de Fabra foren adaptades i complementades amb la voluntat de proporcionar aclariments més ajustats als parlants valencians, illencs o septentrionals» per «autors rellevants que han esdevingut referents de la normativa gramatical en els seus àmbits respectius». I a continuació explica la participació de diferents persones i institucions en l'elaboració de la GIEC: «L'objectiu final ha estat orientar millor l'obra a les necessitats existents [...] i plantejar solucions que siguin clares i flexibles perquè [...] el lector pugui resoldre els seus dubtes gramaticals amb facilitat i [...] aquestes solucions comptin amb el més ampli consens possible i siguin properes al màxim nombre de parlants» (p. XX). Explicita el principi que el procés ha de ser participatiu per aconseguir un tracte igualitari de tots els grups dialectals.

L'IEC preveu un període de prova, en consonància amb el caràcter *propositiu* dels «propostes per a un estàndard»: «el temps i l'experiència en seran els millors avaluadors» (PEOF: 7). Aquest plantejament segueix el principi oficial que l'estandardització és un procés participatiu i de consens per respectar el principi de distribuir beneficis i costos igualitàriament entre tots els parlants.

També segueix aquests principis el fet que l'IEC confia que «els professionals i els usuaris afectats o interessats collaboraran a fer que la llengua realment emprada es vagi adaptant a la modalitat descrita ací com a aconsellable» (PEOF: 7): preveu uns destinataris intermedis, immediats, i uns de finals, tant

els uns com els altres de procedències geogràfiques diverses. I després afirma: «L'estàndard que s'implanti ha d'ésser en definitiva, en gran part, creació de la dinàmica que la mateixa pràctica generarà; en aquest sentit, els professionals dels mitjans de comunicació tenen un paper decisiu [...] evidentment l'èxit d'una planificació depèn de l'existència d'una voluntat col·lectiva» (PEOF: 11).

La PEOM informa que «ha passat prou temps perquè en aquesta segona aportació hàgim pogut tenir en compte una bona part de les reaccions que la primera havia suscitat, sobretot entre professionals dels mitjans de comunicació, docents i altres especialistes del llenguatge» (PEOM: 7). Segueix el principi del consens i el distributiu d'ajustar les propostes a les necessitats dels usuaris.

Cabré (2016: XIII) també destaca «la varietat territorial dels membres de les diferents seccions de l'Institut», que és un principi d'aquesta institució que ha de permetre respectar millor la igualtat dels parlants.

2.3.6.1.6. El principi equitatiu de la representació dels parlants

Segons Cabré (2016: XIV), la «finalitat que els parlants de les distintes parts del territori lingüístic es puguin sentir representats» en les «solucions gramaticals[,] que hi donin la seva adhesió» és el desenvolupament de l'afirmació general que els usuaris tenen dret a sentir-se representats en els productes normatius, amb l'augment consegüent d'autoestima.

Anant més enllà, l'IEC ha volgut «fomentar que tots els catalanoparlants [...] reconguin com a integrants de la pròpia llengua aquelles variants territorials de la llengua que gaudeixen de prestigi i tradició» (PEOM: 7-8). Equitativament, tots els parlants veuen reconegudes les seves formes de prestigi, no sols per ells mateixos, sinó també pels altres parlants.

2.3.6.1.7. El principi equitatiu del respecte pels judicis de valor socials majoritaris

L'IEC ha elaborat «una gramàtica descriptiva i alhora prescriptiva [que] valora els usos en funció de les restriccions que aquests usos tenen en el discurs real dels parlants i de la seva valoració social» (Cabré, 2016: XIII). A la GIEC (2016: XXI) s'accepta «la interacció que sempre hi ha entre la identificació que fa del bon ús el gramàtic, les orientacions que proposa sobre els aspectes fluctuants o no resolts i la comprovació i el reajustament de les propostes en funció de l'acceptació social que reben». Tots dos fragments segueixen el dret que la reestandardització de fet sancioni, d'una manera ordenada i coherent, els judicis

de valor dels parlants mateix. Des del punt de vista distributiu, els usuaris han de rebre uns productes que els permetin saber què han de fer si volen fer el que és «adequat» en els registres formals.

D'altra banda, la secció de la GIEC que interessa més el present treball és «El tractament de la variació» (2016: XIX-XXXVII). Des del punt de vista estrictament distributiu, és central el «criteri d'adequació» (p. XXII-XXIII): el lector rep indicacions de quines són les formes que la seva comunitat dialectal considera adequades segons la formalitat de la situació comunicativa.

Cal incloure en aquest principi el marcatge dels usos amb indicacions restrictives que orientin els usuaris de la GIEC (Cabré 2016: XIII). També hi tenen a veure els fragments següents de la GIEC (2016: XXII): «Quan [...] solucions concurrents estan sotmeses a variació geogràfica o social, el text explicita, quan és possible precisar-ho, la pertinença de les variants als dialectes o als registres respectius, o a la combinació d'uns amb altres».

2.3.6.1.8. El principi equitatiu de la composicionalitat

«Aplicar un model composicional» (Cabré 2016: XIII) en la fase de selecció (Haugen 1983) segueix el principi de Cabré (2016: XIV) que la gramàtica ha de tractar equitativament les varietats dialectals. Des del punt de vista distributiu, és l'aproximació que assegura al màxim el dret que tots els dialectes són tractats de manera justa.

2.3.6.1.9. El principi equitatiu del polimorfisme

«Acceptar el polimorfisme» (Cabré 2016: XIII) com a conseqüència directa de la composicionalitat en la codificació, segueix els mateixos principis.

2.3.6.1.10. El principi equitatiu de la coherència i la completesa de la reestandardització

Acceptar que «una gramàtica constitueix la representació d'allò que els seus autors pensen que és una llengua» (Cabré 2016: XIII) respecta el dret de la catalanofonia que la reestandardització sigui una obra coherent i completa i assegura la recepció d'un *bon* producte.

A la GIEC (2016: XIX-XXXVII), el text afirma que els avenços en la teoria gramatical han permès oferir una descripció i una prescripció molt més ajustades a les necessitats dels usuaris: es respecta el dret a tenir una versió actual de la llengua i a tenir accés a una versió actualitzada de la norma.

Acceptar que «una gramàtica constitueix la representació d'allò que ha de ser una llengua» (Cabré 2016: XIII) respecta el dret que la reestandardització ha d'aconseguir una normativa coherent i completa que doni al català la categoria de «llengua». Des del punt de vista distributiu, els usuaris han de rebre uns productes que els permetin fer servir el català com una llengua apta per a totes les funcions socials.

2.3.6.1.11. És equitativa l'arbitrarietat?

Cabré (2017: 9) afirma:

La representació escrita d'una llengua es caracteritza, entre altres factors, per l'arbitrarietat. Efectivament, la manera com traslladem al registre escrit cada un dels sons del discurs oral és una convenció que, pel fet de ser-ho, és arbitrària.

Aquesta arbitrarietat, però, recolza sobre una convenció versemblant i sistemàtica. D'una banda, l'ortografia, per a ser versemblant, a més de correspondre a una decisió àmpliament acceptada, ha de ser assumida i difosa per la majoria dels organismes i col·lectius que cooperen en la construcció de la llengua. De l'altra, per a ser sistemàtica, ha de gestionar adequadament la solució a fenòmens d'una mateixa naturalesa, és a dir, no ha d'admetre variants per a la representació d'un mateix fenomen en unes mateixes circumstàncies. Cal reconèixer que aquesta segona condició duu a una solució òptima quan la representació d'un fenomen es pot expressar per mitjà d'una norma clara i unívoca, sense ambigüïtats ni excepcions, per bé que aquesta situació s'esdevé rarament.

En dret administratiu (Termcat), l'arbitrarietat és una «decisió il·legal que adopta un poder públic o una administració pública sense cap justificació, de manera capritxosa» i el «principi d'interdicció de l'arbitrarietat dels poders públics», és aquell «pel qual les actuacions dels poders públics han de ser objectives, justificades i ajustades al dret». Segons el *diccionari.cat*, *arbitrari* és «que depèn del lliure albir; discrecional» i pot arribar a ser equivalent a «exercit no atenent sinó a la voluntat o al capritx propis».

Cabré, però, precisa quina mena d'arbitrarietat s'exerceix: d'una banda, *versemblant* (segons el principi de l'acceptació, assumpció i difusió pels destinataris intermedis i finals); de l'altra, *sistemàtica* (*distributivament* clara, unívoca i sense excepcions: tothom l'ha de poder entendre de la mateixa manera).

2.3.6.1.12. La relació entre dialectes i estàndard

La PEOF (9-10) proposa un «model supradialectal de llengua oral». El prefix *supra-* no exclou interpretar que *estàndard* i *dialectes* es presenten com dues

realitats independents, la primera 'situada damunt' de la segona. No és segur que aquesta denominació composta respecti el principi de tractar l'estàndard sense menystenir els dialectes. Des del punt de vista dels efectes distributius, caldria analitzar si el pas a aquesta varietat supradialectal té el mateix «cost» (la mateixa «distància») per a tots els parlants.

Aquesta jerarquització queda desmentida en el fragment següent: «la varietat funcional de l'estàndard que necessitem no pot entrar en conflicte amb cap de les manifestacions que la variació geolingüística enriquidora ha produït. L'estàndard no té una funció de suplència o de substitució de cap altra varietat en ús, sinó que més aviat ha de contribuir a obtenir un major rendiment del sistema» (PEOF: 10). Segueix el principi de no jerarquitzar socialment l'estàndard i els dialectes i el principi d'equitat de fer-los complementaris funcionalment per als parlants.

També matisa el caràcter «supradialectal» que permetia pensar que totes dues varietats són realitats independents la concepció que l'estàndard ha de ser una

[...] varietat de la llengua que contingui suficients elements comuns al diasistema [DIEC2: «Descripció conjunta dels trets lingüístics comuns i divergents de dos o més dialectes»] perquè pugui assolir el valor referencial [...] cal descartar el procediment consistent a privilegiar una modalitat dialectal del català sobre les altres, [...] es tracta [...] més aviat de reforçar els trets que són comuns a les grans modalitats catalanes dialectals i evitar tot allò que pot dificultar la ràpida comprensió per part d'un auditori de procedència geogràfica diversa. (PEOF: 10)

D'entrada rebutja cap «privilegi» per a cap dialecte i pressuposa que tots els dialectes comparteixen trets «que cal reforçar». Només cal evitar el que dificulti o impedeixi satisfer la necessitat o el dret a la comunicació supraregional. Aquest plantejament segueix el principi que l'estàndard no té cap mena de superioritat intrínseca i que el seu paper és funcionalment i simbòlicament complementari del dels dialectes. Des del punt de vista distributiu, els parlants haurien de poder passar del seu vernacle espontani a la versió formal d'aquest vernacle mitjançant l'exercici de la diàglòssia (Auer 2005), sense moure's del seu propi dialecte, que, en el fons, conté les seves pròpies varietats, tant vernacles com estàndard. Si els dialectes estan a la «planta baixa» del diasistema de la llengua, cada parlant ha de poder pujar al «pis» de l'estàndard amb el seu propi «ascensor», per entrar al qual haurà de deixar les formes inadequades als registres formals. Això és possible perquè, d'acord amb Lamuela (1992: 22), la codificació del català és una «codificació de varietats diverses plural pluralista» o «de registre».

Però «no es tracta tampoc de crear una varietat supradialectal elaborada per especialistes d'una manera artificiosa» (PEOF: 10). Aquest fragment que hem separat de l'anterior per comoditat expositiva n'és el contrapunt. En virtut dels principis de l'IEC, cal evitar l'unitarisme monolític (amb només un dialecte) i reforçar el pas del dialecte a l'estàndard com el procés d'adoptar una sèrie de formes i estructures pròpies dels «dialectes» mateix però connotades com a «formals», i per això cal evitar propostes estrictament *in vitro*. És també un principi distributiu: el producte s'ajustarà al màxim a les necessitats dels destinataris.

Per complir els principis d'equitat en la seva relació amb els dialectes, l'estàndard ha de ser «flexible»: «Les propostes que ací es formulen han estat elaborades pensant en un estàndard polimòrfic i de caràcter composicional [PEOM: 8], d'acord amb els principis que han inspirat la normativa catalana, que ha pogut ésser assumida sense dificultats pels catalanoparlants arreu» (Ros 2016: x).

Les PEO declaren que

El caràcter flexible de les propostes es manifesta sobretot en els aspectes següents:

1) En molts [aspectes] és presentada com del tot admissible la possibilitat que el locutor, quan es dirigeix a la totalitat del domini de la llengua o a una àrea que no sigui lingüísticament la seva pròpia, pugui continuar emprant determinats trets de la seva modalitat dialectal, fins i tot trets exclusius del seu propi dialecte; [...] trets fònics.

2) L'estàndard que proposem és flexible en un altre sentit: ha semblat bo de distingir entre nivells molt formalitzats i registres menys formals de la llengua. [...] un llenguatge més lògic, més elaborat i fins i tot més elegant. [...] situacions en què l'espontaneïtat és també un requisit essencial. L'estàndard ha de variar d'acord amb la situació en què en fem ús. Ha d'ésser, però, sempre correcte i no ha de provocar ni incomprensió ni sentiments de rebuig. (PEOF: 10; PEOM: 8)

Els comentaris que cal fer a aquests fragments són:

- a) Per a la caracterització de «composicional» i «polimòrfic», vegeu els comentaris fets per als subapartats 2.3.6.1.8 i 2.3.6.1.9.
- b) El pas del dialecte a l'estàndard consisteix a adoptar una sèrie de formes i estructures pròpies dels «dialectes» mateix però connotades com a «formals», amb una gradació de formes «correctes», entre «admissibles» i «pròpies» (també PEOM: 11). També es recull a la PEOM (p. 8): «atès que hi ha un bon nombre de trets —prou estesos, però no universals— que carac-

teritzen certs territoris (on gaudeixen de prestigi i de tradició), aquests trets també són considerats ací com a llengua estàndard».

Pel que fa a la PEOF, en la definició de l'estàndard destaca la informació que «no s'hi localitza geogràficament el tret rebutjat, per tal com no n'hi ha cap necessitat» (PEOM: 11). El text proposa no identificar geogràficament les formes recomanables: ¿hi havia la voluntat de no marcar o menystenir els dialectes, d'evitar el cost moral de ser assenyalat?

Pel que fa a la PEOM, destaca en l'àmbit de l'equitat el *deure* que té el «locutor» de «mantenir[-se] en el marc d'una mateixa modalitat de l'estàndard (que sigui la pròpia o una altra d'adopció), i no ha de passar d'aquesta modalitat a una altra, baldament ho fes aplicant d'una manera impecable la norma corresponent» (PEOM: 8-9). Tindria a veure amb l'equitat, en el sentit que les formes dels dialectes que no són el propi no són recursos que el parlant pot aprofitar.

2.3.6.1.13. El principi de l'estabilitat de la llengua

El sintagma «estabilitat de les llengües» de Cabré (2017) també es pot considerar una referència o al·lusió a les dues menes de principis: tota llengua té dret a l'estabilitat i aquesta estabilitat depèn de la distribució equitativa dels recursos lingüístics materials i simbòlics entre els parlants.

2.3.6.1.14. El principi del «reconeixement d'una llengua com a llengua de cultura»

Cabré (2017: 9) fa les afirmacions següents:

La unificació ortogràfica és un factor imprescindible per al reconeixement d'una llengua com a llengua de cultura. Les normes ortogràfiques se centren en la varietat comuna o estàndard contemporània i solen defugir la variació. [...] l'ortografia general evita la variació, perquè la representació escrita de la llengua és la base de la seguretat i de la intercomprensió de tots els usuaris i el reflex de la unitat [PEOM: 7-8] de l'idioma.

En contrast amb l'ortografia, en la codificació de la morfologia i la sintaxi, i més encara en la del lèxic, la variació és necessària per a poder adaptar el discurs a cada situació comunicativa, ja sigui per a conferir-li versemblança territorial o per a adequar-s'hi des del punt de vista funcional. De fet, el discurs (és a dir, l'expressió estructurada en termes de sintaxi, lèxic, morfologia i fonologia si es

tracta de discurs oral) no solament admet sinó que requereix la variació; en canvi, la representació de la llengua a través de l'ortografia requereix unitat, univocitat, absència de variació, sempre que es tracti de resoldre un mateix fenomen. En aquest factor rau la cohesió interna de la representació d'una llengua en tot el seu territori i per a tots els seus usuaris. Ras i curt: la unitat de la llengua. (Cabré 2017: 9)

En primer lloc, Cabré estableix el «reconeixement d'una llengua com a llengua de cultura»: tota comunitat té dret a expressar-se en tots els àmbits en la seva pròpia llengua. Però alhora aquest pot ser considerat un principi distributiu, si s'assimila a la funció de «participació» que adquireix l'estàndard (Garvin 1992), ja que permet als parlants participar dels avenços culturals en la seva pròpia llengua.

2.3.6.1.15. El principi equitatiu de la seguretat de tots els usuaris

De Cabré (2017: 9) es dedueix que tots els parlants tenen dret a la seguretat que proporciona una codificació estable, amb la qual cosa guanyen benestar psicològic.

2.3.6.1.16. El principi equitatiu de la versemblança territorial

Per Cabré (2017: 9), tothom té dret a poder adaptar el discurs a cada situació comunicativa per conferir-li «versemblança territorial» i per tant se li ha de permetre fer-ho.

2.3.6.1.17. El principi equitatiu de l'expressió estructurada

Cabré (2017: 9) dona a entendre que tothom té dret a «l'expressió estructurada en termes de sintaxi, lèxic, morfologia i fonologia si es tracta de discurs oral (un discurs adequat)» i per tant se li ha de garantir la possibilitat de fer-ho.

Ros (2016: X) afirma que cal tenir en compte «la diversitat intrínseca de la llengua». Havent parlat just abans de la «variació al llarg de tot el territori» i «els diferents nivells d'ús», es fa difícil entendre a què es refereix el president de l'IEC. Si es refereix a la distribució de les formes lingüístiques en els nivells fonètic, morfològic, lèxic, sintàctic, discursiu i pragmàtic, valen les observacions que hem fet en el paràgraf anterior.

2.3.6.1.18. El principi de la justícia distributiva de l'estandardització

La PEOM alludeix al seguiment d'un principi exclusivament distributiu:

No cal dir que, essent un objectiu primordialment pràctic i no teòric —això és, que mira a orientar adequadament una pràctica lingüística específica en el context d'un procés de política lingüística global—, els instruments de la formulació d'aquesta proposta cerquen no tant d'atenir-se sistemàticament a unes directrius de descripció lingüística i sociolingüística estrictes com d'assolir de bell antuvi una eficàcia real en l'activitat comunicativa quotidiana. (PEOM: 7-8)

2.3.6.2. Principis que comporten beneficis però també costos o esforços

2.3.6.2.1. El principi equitatiu de superar l'aïllament mutu secular dels territoris i dels seus parlants

«L'aïllament mutu secular dels territoris i dels seus parlants» provocat per «la fragmentació pel que fa al territori» (Ros 2016: x) vulnerava el dret que els parlants d'una llengua tenen a comunicar-se entre ells i el principi distributiu de la funció unificadora que Garvin (1992) atribueix a la varietat estàndard. L'IEC, en virtut de tots dos principis, doncs, ha de «tenir en compte la variació al llarg de tot el territori» (Ros 2016: x).⁴ Per la seva banda, els parlants han de fer l'esforç d'aprendre les formes que superen l'aïllament.

2.3.6.2.2. El principi equitatiu d'eliminar la pressió de les llengües en contacte

«La pressió passiva (i sovint activa i coercitiva) de les llengües en contacte» sobre el català (Ros 2016: x) vulnerava el principi que el català és la llengua «pròpia» en el seu domini lingüístic i el principi distributiu que tenen els catalanòfons a gaudir de la funció separadora que Garvin (1992) atribueix a la varietat estàndard. Per la seva banda, els parlants han de fer l'esforç d'apren-

4 Aquests principis estan en consonància amb el que diu el Consell d'Europa (1992: article 7 de la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries):

1. En matèria de llengües regionals o minoritàries, en els territoris en què aquestes llengües són usades i segons la situació de cada llengua, les parts fonamenten la seva política, la seva legislació i la seva pràctica en els objectius i principis següents:

.....

dre aquelles formes que han de substituir les interferències de les llengües en contacte.

2.3.6.2.3. El principi equitatiu de superar la fragmentació pel que fa a l'evolució del parlar

«La fragmentació pel que fa a l'evolució del parlar» (Ros 2016: x) vulnerava el dret dels parlants a la integritat i la cohesió de la llengua, formulat per Weinreich, Labov i Herzog (1968) com «the manner in which the linguistic structure of a complex community is transformed in the course of time so that, in some sense, both the language and the community remain the same, but the language acquires a different form» (Weinreich, Labov i Herzog 1968: 102).

Des del punt de vista de l'equitat, això comportava l'allunyament progressiu entre els parlants dels diferents territoris i una dificultat creixent d'intercomprensió. Per la seva banda, els parlants han de fer l'esforç d'aprendre les formes que substitueixen les resultants de les evolucions autònomes dels dialectes.

2.3.6.2.4. El principi equitatiu d'eficiència de la comunicació interterritorial

Pel que fa a la selecció dels usos més estesos, prestigiosos o prou representatius, per raó de «l'eficiència que requereix la comunicació interterritorial» (Cabré 2016: XIII; PEOM: 7-8), vegeu els comentaris fets per al subapartat 2.3.6.3.2.

A la GIEC (2016: XXIII-XXIV), l'equitat es concreta en la informació que el lector rep sobre el «caràcter més general o més restringit territorialment», de manera que els «trets més consolidats i prestigiosos de les varietats geogràfiques habitualment es consideren vàlids dins de la llengua general formal, sobretot si són

b) el respecte de l'àrea geogràfica de cada llengua regional o minoritària, de manera que assegurin que les divisions administratives ja existents o noves no constitueixen cap obstacle a la promoció d'aquesta llengua regional o minoritària;

e) el manteniment i el desenvolupament de relacions, en els àmbits previstos per aquesta Carta, entre els grups que usen una llengua regional o minoritària i altres grups del mateix estat que parlin una llengua usada en una forma idèntica o pròxima, així com l'establiment de relacions culturals amb altres grups de l'estat que usin llengües diferents;

i) la promoció de les formes apropiades d'intercanvis transnacionals, en els àmbits previstos per aquesta Carta, per a les llengües regionals o minoritàries usades en una forma idèntica o pròxima en dos o més estats.

compartits per diverses àrees dialectals»: el consens social es trasllada a la gramàtica. Dit d'una altra manera: «aquesta gramàtica [...] en general, dona compte de les variants més representatives de cada parlar que han assolit prestigi».

Hi creiem relacionat el que es pot anomenar «subprincipi» equitatiu de la univocitat: segons Cabré (2017: 9), tota comunitat té dret a disposar de textos únics en la seva pròpia llengua, la interpretació dels quals és més fàcil. Però alhora els parlants han d'aprendre la distribució funcional dels trets dels seus dialectes.

2.3.6.2.5. El principi de la cohesió i la unitat de la llengua

Cabré (2017) fa al·lusió tant a drets com a beneficis i costos quan titula el seu text «L'ortografia, element clau de cohesió i estabilitat de les llengües» (Cabré, 2017: 9; també en el text; PEOF: 10; PEOM: 7-8). Per la seva banda, la PEOF (p. 10) afirma que «el català [...] ha d'ésser empès [a una varietat estàndard] per a respondre a les exigències de la comunicació i a la necessitat de cohesió de les comunitat [...], si volem salvar-lo de l'acció de múltiples factors que amenacen la seva unitat i pertorben el seu desenvolupament».

Entenent «la llengua» com una reïficació metonímica en comptes dels parlants, creiem lícit considerar el sintagma «cohesió de les llengües» una referència o al·lusió a un dret i a un principi distributiu. Segons aquell, la catalanofonia té dret a una llengua íntegra; segons aquest, la catalanofonia guanya en la redistribució dels recursos normatius. La unitat de la llengua, fruit de la representació de la llengua a través de l'ortografia, és un principi de l'IEC i té com a efecte distributiu que els parlants gaudeixen de la funció unificadora de l'estàndard (Garvin 1992). Però alhora han de readaptar les formes del seu dialecte a l'adequació al registre.

Hi estaria relacionat un possible «subprincipi» equitatiu de la imatge de llengua unificada, respectant la selecció dels usos més estesos, prestigiosos o prou representatius, per raó de «la imatge de llengua unificada que vol donar una llengua de cultura» (Cabré 2016: XIII).

2.3.6.3. Principis que comporten (quasi) exclusivament costos o esforços

2.3.6.3.1. És equitatiu que les normes ortogràfiques defugin la variació?

Cabré (2017: 9) dona a entendre que el fet que les normes ortogràfiques defugin la variació és acceptat com un principi per l'IEC, per necessitat, malgrat la

possibilitat que vulnerin un possible dret a tenir una ortografia ajustada a cada pronúncia. Pel que fa als efectes distributius, hi perden els parlants dels dialectes per als quals hi ha més distància, quantitativa o qualitativa, entre la seva pronúncia i l'ortografia oficial.

2.3.6.3.2. El principi equitatiu de la intercomprensió de tots els usuaris

Segons Cabré (2017: 9), la catalanofonia té dret a la intercomprensió de tots els usuaris, gràcies a la qual es beneficia de la possibilitat d'entendre's amb tots els catalanòfons. Segons la PEOM (p. 7-8), seguint un criteri d'equitat distributiva s'ha «cercat tothora de favorecer la comunicació i la comoditat entre grups de persones que, pertanyent a la mateixa llengua, no deixen de provenir o de trobar-se en indrets on aquesta es realitza amb aplicacions particulars. Per aquestes vies la modalitat estàndard oral que propugnem ha de contribuir a obtenir un major rendiment del sistema». Però els parlants han de fer l'esforç d'aprendre la proposta de l'IEC i intentar aplicar-la.

3. OBSERVACIONS FINALS

Aprofitant la declaració de Cabré (2016: XIV) que «la gramàtica ha de tractar equitativament les varietats dialectals», aquest treball ha intentat identificar les definicions i els usos del concepte d'*equitat* en els textos de l'IEC sobre la relació entre dialectes i estàndard, a partir de la teorització de Gazzola (2014). El resultat és una interpretació en termes del que l'IEC considera drets dels sis grups dialectals del català i de quins beneficis els aporta i quins costos els imposa. Aquesta interpretació s'ha cenyit a les fases de selecció i codificació de l'estandardització haugeniana i ha donat com a resultat la identificació de quaranta-set «principis d'equitat»: vint-i-tres que quasi exclusivament representen beneficis per als parlants, vint-i-cinc que tant comporten beneficis com els imposen esforços i dos que gairebé exclusivament els imposen esforços.

En el cas que aquests principis es revelin vàlids i pertinents, com a recerca que caldrà continuar resta plantejar-se si aquests principis es respecten en la fase de difusió i d'elaboració funcional. És especialment important avaluar l'equitat en la primera, tant quan la practica el mateix IEC en les seves comunicacions oficials escrites i orals, com quan la practiquen agents com els assessors, els gramàtics, el professorat i els redactors professionals.

Altres àmbits que cal analitzar des del punt de vista de l'equitat gazzoliana són els següents:

- a) És equitatiu que els dialectes «es perdin»?
- b) Quins factors «contextuals», com ara els moviments demolingüístics o la irrupció de les xarxes socials digitals, afecten l'estabilitat dels dialectes?
- c) És equitatiu per a tots els grups socials l'ús del «prestigi» (Garvin 1992; GIEC 2016) com a criteri de codificació?
- d) Hauria de complir l'«estàndard» una «funció unificadora» (Garvin 1992) d'una manera equitativa per a tots els grups socials?
- e) Hauria de complir l'«estàndard» una «funció participativa» (Garvin 1992) d'una manera equitativa per a tots els grups socials?
- f) Hauria de complir l'«estàndard» una «funció de marc de referència» (Garvin 1992) d'una manera equitativa per a tots els grups socials?
- g) Hauria de complir l'«estàndard» una «funció discriminadora» (Lamuela 1994) d'una manera equitativa per a tots els grups socials?
- h) Quants criteris de codificació de Lamuela (1995), Costa (2009) i Labèrnia (2015) estan relacionats amb l'equitat?

Per avaluar el compliment de l'equitat en la relació entre dialectes i reestandardització, caldrà desenvolupar «indicadors» seguint les propostes de Gazzola (2014: cap. 5), on justament posa com a exemple de bon desenvolupament els de la Generalitat de Catalunya sobre qüestions d'estatus.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AMORÓS NEGRE, Carla (2008). «La evaluación de la planificación lingüística». A: AMORÓS NEGRE, Carla. *Norma y estandarización*. Salamanca: Luso-Española de Ediciones, 89-93.
- AUER, Peter (2005). «Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations». A: DELBECQUE, Nicole; VAN DER AUWERA, Johan; GEERAERTS, Dirk (eds.). *Perspectives on variation: Sociolinguistic, historical, comparative*. Berlín / Nova York: Mouton de Gruyter, 7-42.
- CABRÉ, Teresa (2016). «De la descripció a la norma: el model de llengua de l'Institut d'Estudis Catalans» A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA: *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, xiii-xv.
- CABRÉ, Teresa (2017). «L'ortografia, element clau de cohesió i estabilitat de les llengües». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA (2017). *Ortografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 9-10. [Versió digital]

- CONSELL D'EUROPA (1992). *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries*. Disponible en línia a: http://mitjansdecomunicacio.gencat.cat/web/.content/comuns/documents/arxiu/carta_europea_llengues_regionals_minoritaries.pdf.
- COOPER, Robert L. (1989). *Language planning and social change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COSTA, Joan (2009). *La norma sintàctica del català segons Pompeu Fabra*. Munic: Peniòpe. (Étudeslinguistiques = Linguistische Studien Band; 2). Consultable a: <http://repositori.upf.edu/handle/10230/26054>.
- DIEC 2007: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Consultable a: <https://dlc.iec.cat/>.
- FABRA, Pompeu (1907). «Sobre els diferents problemes pendents en l'actual català literari». A: VALLVERDÚ, Francesc (cur.) (1980). *Pompeu Fabra. La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62 (Les Millors Obres de la Literatura Catalana; 28).
- GARVIN, P. (1992). «La langue Standard: Concepts et processus». A: *II Congrès International de la Llengua Catalana. Àrea 3: Lingüística social*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 503-514.
- GAZZOLA, Michele (2014). *The Evaluation of Language Regimes: Theory and Application to Multilingual Patent Organisations*. Amsterdam/Filadèlfia: John Benjamins.
- GIEC 2016: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016). «Introducció». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, XIX-XXXVIII.
- HAUGEN, Einar (1983). «The implementation of corpus planning: theory and practice». A: COBARRUBIAS, Juan; FISHMAN, Joshua A. (ed.). *Progress in language planning: International perspectives*. Amsterdam / Nova York / Berlín: Mouton, 269-289.
- LABÈRNIA, Aina (2015). *La incidència de certs factors sociolingüístics en la implantació de setze variants sintàctiques en català*. Tesi de doctorat llegida a la Universitat Pompeu Fabra (Barcelona). Disponible en línia a: <http://www.tdx.cat/handle/10803/315284>; consultada el 26/2/2020.
- LAMUELA, Xavier (1992). «Les menes de codificació lingüística: la codificació de registre». A: *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans: 1 i 2 de juny de 1991*. Barcelona / Lleida: Institut d'Estudis Catalans / Institut d'Estudis Ilerdencs / Universitat de Lleida, 1992.
- (1994). *Estandardització i establiment de llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- (1995). «Criteris de codificació i de compleció lingüístiques». *Els Marges*, 53, 15-30.
- OLIVA, Salvador et al. (1991). *Diccionari anglès-català*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.
- PEOF: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral, I. Fonètica*. Consultable a: <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000039/00000072.pdf>; consultada el 26/2/2020.

- PEOM: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Proposta per a un estàndard oral, II. Morfologia*. Consultable a: <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000039/00000073.pdf>.: consultada el 26/2/2020.
- ROS, Joandomènec (2016). «Pròleg». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, IX-XI.
- ROS, Joandomènec (2017). «Pròleg». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Ortografia catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 7-8. [Versió digital]
- VALLVERDÚ, Francesc (cur.) (1980). *Pompeu Fabra. La llengua catalana i la seva normalització*. Barcelona: Edicions 62 (Les Millors Obres de la Literatura Catalana; 28).
- WEINREICH, Uriel; LABOV, William; HERZOG, Marvin I. (1968). «Empirical foundation for a theory of language change». A: LEHMANN, W.; MALKIEL, Y. (eds.). *Directions for historical linguistics*. Austin: Texas University Press, 95-195.

Renovació o empobriment? Llengua comuna i variació diatòpica

Lluís Gimeno Betí
Universitat Jaume I

Es veu que cada generació torna a aspectes que ja havien quedat resolts, o això semblava. Ho diem respecte al tema de la relació entre la llengua comuna i els dialectes geogràfics i socials, bàsicament. Sembla que la llengua catalana no acaba mai d'enllestir aquestes relacions, adés pel mateix canvi produït pel temps, adés pel produït per veus dissidents en aquesta qüestió. Una cosa que hauria d'haver quedat clara és que, una vegada introduït a l'ensenyament en els programes escolars a tots els nivells educatius, el coneixement de la llengua comuna o català culte deixaria enrere rèmores antigues que havien entrebancat el camí cap a la normalització, però això no sembla que s'hagi esdevingut encara. Des de Tortosa, des de València, des de Lleida, des de Mallorca, o fins i tot des de Girona, per exemple, se senten veus que malden per revisar o esmenar un(s) model(s) de llengua comuna o estàndard que semblaven posats en pràctica actualment.

D'altra banda, cal pensar en la importància que ha anat agafant en la llengua l'aspecte oral, és a dir, allò que solem anomenar registres formals orals, els quals plantegen dubtes seriosos a la praxi de la formalitat lingüística, fins fa poc de temps centrada en els registres formals escrits. Per tant, una mínima separació entre estàndard escrit i oral és allò que avui es demana més que mai a la nostra llengua des de diversos posicionaments: educatius, periodístics, culturals, etc. En definitiva, hom busca un model de llengua comuna que no s'allunyi gaire de la praxi lingüística quotidiana.

Hom sap que el basament sobre el qual descansa qualsevol llengua és l'estructura morfológicosintàctica, que dona unitat de comunicació als parlants de tot el territori i crea elements de relació social sobre llurs parlants. Cal saber que el lèxic té un paper fonamental en el pensament de qualsevol parlant, fins a l'extrem de confondre la llengua, qualsevol llengua, amb les paraules perquè comporten el significat que, en definitiva, és la base de la comunicació i de la comprensió entre parlants. Tanmateix, quan parlem de llengua caldrà posar-hi algun tipus d'epítet; pensem que el sintagma llengua comuna va prou bé per a l'explicació que tot seguit farem. L'elaboració d'una llengua amb una finalitat

concreta i específica, estesa al lèxic, la sintaxi i les modalitats de la configuració textual, se situa plenament sota el signe de la «intelectualització», si la confrontem amb la llengua quotidiana o col·loquial. La conformació d'aquesta llengua està determinada pel fet que no pot comptar amb l'auxili d'una situació per a la comprensió, és a dir, no depèn de situacions d'actes de parla concrets, ans depèn íntegrament dels propis mitjans, que disposen d'un valor comunicatiu general. Per això mateix posseeix en principi una sintaxi exacta i multiforme, que ha de reproduir no sols els matisos del pensament, sinó que ha de ser igualment adequada per a la descripció inequívoca, i tanmateix succinta, de circumstàncies objectives, i així mateix per diferenciar-les entre si. A més, fretura d'un lèxic ric i ben estructurat perquè ha de poder anomenar expressament allò que la llengua col·loquial solament mostra. La llengua comuna diu, doncs, molt més que la llengua corrent, i per aquest motiu constitueix la forma expressiva de la literatura. Finalment, la llengua comuna requereix una pronúncia molt més acurada que la llengua col·loquial, primerament perquè ha de ser molt més clara que aquesta i segonament perquè concedeix una gran importància al bon ús. Però com que aquest escrit no és una història de les funcions de la llengua, no entrarem a tractar-les, entre altres qüestions perquè el nostre propòsit és exposar breument la problemàtica que encara continua vivent respecte al paper que han d'ocupar —per a alguns, es tractaria d'un tema ja solucionat— les varietats diatòpiques catalanes en la conformació d'un català culte comú i alhora no gaire separat del col·loquial.

La llengua comuna o català culte, en un principi, hauria d'ocupar allò que hom sol anomenar registre oral formal, o alguna cosa semblant, puix que actualment l'oralitat ha pres les regnes lingüístiques a l'escriptura a tota l'Europa occidental, si més no, el marc en què es mou la comunitat lingüística catalana. Podríem dir que aquesta llengua comuna correspon al *sermo* de què parlava Ciceró i que era referit al *recte loquebantur*. Es tracta, doncs, d'extreure aquells elements lingüístics que, basats en el parlar quotidià, posen èmfasi en l'abstracció dels procediments logicoespeculatius, que van permetre la creació de les lleis del pensament. Una prosa que va dur aquesta abstracció a la creació del desenvolupament dels diversos camps de matèries, començà ja en època antiga i prové del món hellènic, que en gran part es dedicà a trobar una explicació satisfactòria de la significació dels termes. És evident que la formulació d'una definició és substancialment una empresa que se situa fora del context del discurs quotidià, un intent de determinar la significació explícita d'una paraula en termes de les altres paraules del sistema.

En resum, i això que diré és una evidència, ens trobem davant dos «espais lingüístics», per dir-ho així, que es complementen i es necessiten. La llengua

comuna, o català culte, ha de partir de la llengua quotidiana o col·loquial, és clar; no inventem res i us demanem perdó per aquest evident «descobriment», però ho volem deixar ben clar perquè molt sovint tant els uns com els altres obliden aquesta dicotomia. Acabem de dir uns i altres i volem referir-nos als que pensen que la llengua comuna no necessita ja cap canvi, i als qui pensen contràriament sobre aquesta qüestió de manera radical.

Sabem com es va construir el model de llengua comuna en català, com, en un principi i a grans trets, era basada en el català oriental continental —o, si voleu, en el parlar barceloní «millorat», sense castellanismes—. Això va funcionar en el període republicà. Després de la Guerra Civil Espanyola, les coses van canviar a poc a poc fins a arribar a l'actualitat i ara ens trobem que l'IEC va publicar un fullet en què exposava les línies que cal seguir per a l'adquisició d'un català oral comú i culte, que sembla que no ha agradat a tothom. I no parlem del lèxic, perquè és l'autèntic cavall de batalla on es miren alguns «il·luminats» per blasmar aquest model, construït a empentes i rodolons, sense voler ofendre els nostres gramàtics i lexicògrafs més prestigiosos, però que alhora pot ser millorat amb l'admissió de nous elements lèxics a la categoria de normatius, sobretot després dels estudis que han anat publicant els nostres recercadors en aquest camp. I què tenim, doncs, ara?

Actualment, la llengua comuna oral i escrita hauria de partir d'una estructura sintàctica i morfològica sense gairebé cap canvi o, si voleu, amb algun retoc puntual, però com menys, millor. El lèxic sí que és l'àmbit en què s'hauria d'actuar i caldria fer-ho tot posant-lo al dia, com fa l'IEC de tant en tant, perquè cal no oblidar que no hem d'eleva a categoria de normatiu tot mot o expressió que apareix sobtadament en el registre col·loquial, si no volem caure en una dialectalització excessiva de la llengua comuna.

N'hi ha que actuen mirant d'acceptar noves formes lèxiques que s'incorporen a la llengua i sospesant si la nova paraula, que sol tenir un origen comú amb el castellà, és admesa com a normativa, i malden per posar-la en circulació tot seguit. Un esforç que valdria la pena fer a l'inrevés. D'exemples, n'hi ha a dojo, tant actuals com pretèrits. I ací és on entra la qüestió dels mitjans de comunicació, sobretot orals, però sense negligir els escrits, de moment. D'altra banda, però, no solament aquesta mena d'elements, ans pensem també en els doblatges de programes audiovisuals, films, reportatges amb tota mena d'expressió oral a través de la televisió, etc., que haurien de fer l'esforç d'unificar (quina parauleta!) criteris i d'incorporar, cosa encara més important, les expressions i paraules que han estat substituïdes per les més acostades al castellà de què parlàvem suara. Un exemple: el terme *oncle*, mot de prestigi en la llengua, vivent encara, però amb la mala sort que ha estat substituït pel castellà *tío*

als grans centres culturals i polítics de les ciutats del nostre territori lingüístic, fenomen que provoca l'adopció de «novetats» a les localitats amb menys presència demogràfica, cultural i política. La manca d'esforç en aquest sentit en realitat equival a poca o nulla, en alguns casos, clara consciència lingüística.

Sumàriament, direm que el nostre model de llengua quotidiana es basa en unes formes de l'estructura morfosintàctica gairebé immodificables, l'ús d'un lèxic més flexible i la incorporació d'elements lexicals, substituïts modernament pel castellà, però encara vivents en zones que es troben fora de la pressió social i lingüística, a través d'un ensenyament conscient i d'uns mitjans de comunicació amb pretensions pedagògiques, a banda de les pròpies de la seva professió, no cal dir-ho.

Dialèctica de l'estàndard, dialèctica de les varietats dialectals¹

Maria-Pilar Perea
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

L'oposició entre varietats dialectals i llengua estàndard no és una qüestió que afecta sols el català. El conegut treball de Peter Auer de l'any 2005 «Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations», ja dona compte de la pluralitat de situacions que presenta aquest binomi en diversos països europeus. Un dels resultats del fràgil equilibri entre tots dos conceptes és la supremacia de l'estàndard, l'hegemonia del qual comporta un anivellament lingüístic, amb la pèrdua subsegüent de les varietats dialectals, tant des del punt de vista estructural com funcional. A més, en el cas particular del català, encara seguint Auer (2005: 30), la varietat estàndard endoglòssica (el català estàndard) pugna amb la varietat estàndard exoglòssica (el castellà), de manera que cal distingir entre la típica relació diglòssica que, en alguns indrets i en diferents graus, es pot produir entre català i castellà, i la relació diaglòssica que té lloc entre els dialectes i l'estàndard català.

L'objectiu d'aquest estudi és examinar la relació opositiva que s'estableix entre els dialectes i l'estàndard i presentar algunes de les mesures que s'han proposat per a la salvaguarda dels primers. En concret, pel que fa al català, es proposa una actualització de la nomenclatura dels dialectes, atès que algunes denominacions actuals presenten certes asistematicitats i incongruències.

El treball s'estructura en sis apartats: en primer lloc, s'examina el concepte de *dialecte* i es descriu l'evolució que aquest terme ha experimentat d'acord amb les diverses aproximacions que l'han pres en consideració; en segon lloc, es descriu la relació d'oposició que, pel que fa al català, es produeix entre dialectes i estàndard; en tercer lloc, es plantegen les conseqüències del difícil equilibri que existeix entre tots dos conceptes; en quart lloc, s'examinen les

¹ Aquest estudi s'adscriu al projecte PGC2018-095077-B-C43, finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats.

denominacions que reben els diversos dialectes del català i se'n mostren certes incoherències; en cinquè lloc, es proposa una nova nomenclatura per als dialectes amb la finalitat d'evitar termes marcats que puguin causar incomoditat a alguns parlants de la llengua; i, en darrer lloc, s'exposen les conclusions.

2. EL CONCEPTE DE DIALECTE

Des de la definició que Antoni M. Alcover, l'any 1908, va fer del concepte de *dialecte* han passat més de cent anys, però, sens dubte, tot i una certa visió rudimentària que s'aprecia en la seva exposició, roman reflectida la valoració que actualment se'n té: s'hi entrelluca la naturalesa abstracta de la llengua en contraposició amb la concreció dels dialectes («lo viu de les llengües»); s'hi esmenta el concepte de *llengua literària* («llengos literàries»), coneguda avui amb el nom de llengua estàndard, uns anys abans de l'aparició de l'obra normativitzadora de Fabra; i s'hi fa constar el transvasament necessari de les formes dialectals en la configuració de l'estàndard.

Què és un dialecte? És una manera especial de parlar, pròpia d'un individu, vila o comarca. Lo que es parla, lo que viu, són pròpiament els dialectes, que n'hi ha tants com boques que parlen, tants com famílies, tribus, viles, comarques, i això no és sols a Catalunya, sinó a Castella i dins totes quantes nacions hi ha damunt la terra. Els dialectes és lo viu de les llengos. La llengo, l'idioma, allò que comunement se diu una llengo, un idioma, és el conjunt de dialectes que parla una nació, que formen un boldró lingüístic, diferent dels veïnats, a on predominen, per diferents circumstàncies, determinades formes d'un d'aquells dialectes, que els escriptors conren i poleixen i fixen amb les seues obres literàries, que van constituint una literatura, a on van a beure i amarar-se les generacions futures; i així reben a son torn els dialectes aquells determinades influències. I les relacions entre les llengos literàries i els dialectes que en són la base, se determinen de tal manera que les llengos se nodreixen, s'alimenten, viuen dels dialectes. D'aquests, que germinen, vegeten, floreixen i reflloreixen contínuament com les plantes i arbres de la terra, d'aquests dialectes van prenent les llengos noves formes, modalitats noves. Sols així viuen les llengos literàries. El dia que s'aturi, que s'acabi aqueix moviment de proveir-se, de nodrir-se dels dialectes les llengos, aquell dia aquestes deixen d'esser llengos vives, i passen a esser llengos mortes. Per manera que lo viu, l'ànima, la rel de tota llengo són els seus dialectes, això és, aquelles maneres especials de parlar que tenen tots els individus, les famílies, els núcleus particulars de població, les comarques, a on tal llengo literària té sos dominis, son territori. (Alcover 1908: 18).

En qualsevol cas, en el discurs d'Alcover res no reflecteix la consideració pejorativa que ha planat tradicionalment sobre els dialectes (de qualsevol idioma) com a formes imperfectes, incorrectes, degeneracions de la llengua de referència, dels quals s'havia arribat a dir que no tenien una base gramatical. El terme ha estat tan estigmatitzat que actualment molts lingüistes el bandegen i fan servir mots que consideren més neutres, aparentment sense càrrega ideològica de cap mena, com ara varietat local, varietat lingüística o parlar. En realitat, reprenent l'extensa definició alcoveriana, qualsevol llengua es manifesta a través dels dialectes que la componen, de manera que parlar una llengua significa parlar un determinat dialecte. No hi ha —ni hi ha d'haver— cap connotació negativa del terme, atès que no hi ha dialectes bons i dialectes dolents.

El valor que pot adoptar el concepte de *dialecte* reflecteix, de fet, les actituds lingüístiques dels parlants o de la societat envers la llengua. Definicions recents, que van més enllà tant de la mera «varietat lingüística de caràcter geogràfic» com de la definició asèptica de Walt i Schilling (2016: 2) («it is a neutral label to refer to any variety of a language that is shared by a group of speakers») i superen també la definició del DIEC («varietat geogràfica, històrica o social d'una llengua, associada a la procedència dels parlants»), prenen també com a referència la varietat estàndard a la qual un determinat dialecte està associat. Així, Coseriu (1980) ho entén des d'un punt de vista merament relacional i considera que sense l'existència d'un estàndard no hi pot haver dialectes. Hinskens, Auer i Kerswill (2005:1) es basen en la definició de Coseriu i es refereixen al dialecte com la varietat lingüística que s'usa en una part geogràficament limitada d'una àrea lingüística i és aixoplugada per una varietat estàndard que hi està relacionada estructuralment (vegeu també, en aquest sentit, Chambers i Trudgill 1998: 5).

D'altra banda, avui el terme *dialecte* no es limita a designar les formes de parlar antigues, rurals, conservadores, «pures», tan apreciades pels dialectòlegs tradicionals que les cercaven en les seves enquestes, sinó que la denominació inclou els anomenats sociolectes i les varietats urbanes, des del moment que els factors socials (edat, sexe, nivell socioeconòmic, formació, etc.) s'incorporen de manera necessària a l'estudi de les varietats constreïdes estrictament a la dimensió espacial: els geolectes. Les aproximacions angloamericanes, que no estan sotmeses al passat historicista de la dialectologia europea, vinculen en una sola unitat les tasques de dialectòlegs i sociolingüistes. Per contra, i en particular en terres catalanes a causa de les seves característiques particulars, els estudis sociolingüístics se centren de manera preferent, en general, en la planificació i la política lingüístiques; i, en contrapartida, tot arrossegant la tradició, alguns estudis dialectals, necessaris des del punt de vista de la salvaguar-

da i del testimoni lingüístic, es confinen encara en les zones rurals i recullen, en aquest cas, les formes lingüístiques arqueològiques que es troben en procés de desaparició.

3. ESTÀNDARD VERSUS DIALECTE

Auer (2005: 2) designa l'estàndard com «a *variety* of a language (which follows a 'norm' or 'codex', i.e. 'standard' does not designate the norm itself), which is characterised by the following three features: (a) it is orientated to by speakers of more than one vernacular variety (which does not necessarily imply that it is mastered by everybody), (b) is looked upon as an H-variety and used for writing 2, and (c) it is subject to at least some codification and/or conscious *Ausbau* (in the sense of Kloss 1967)». Cal recordar que Kloss (1967) defineix el terme *Ausbau* com una llengua que es desenvolupa mitjançant la planificació lingüística.

No es tracta en aquest apartat de teoritzar sobre l'estàndard (vegeu Haugen 1966) com a varietat artificial, supraregional o supranacional, ni de fer referència a la seva necessitat d'implantació. Aquí es planteja sols la dualitat que existeix entre dialecte i varietat estàndard, una dicotomia que s'inclina sempre a favor de la llengua de prestigi —l'estàndard—, la qual, envoltada de prescriptivisme (Crystal 1997: 2), és considerada una varietat superior a les altres i que ha d'acabar imposant-se a la totalitat de la comunitat de parlants. Aquesta superioritat és donada per les característiques, expressades per Milroy (2007: 134), que presenta: correcció, autoritat, prestigi i legitimitat.

En realitat, però, no hi ha diferenciació, des d'un punt de vista lingüístic, entre estàndard i dialecte (ambdós són sistemes lingüístics estructurats): la discrepància rau en la posició que cadascun ocupa en la societat. No es pot oblidar que l'estandardització és un fenomen que té implicacions de tipus social, polític, econòmic i cultural. D'altra banda, com s'ha comentat, a l'Europa continental el terme dialecte s'usa com a contraposició al de llengua estàndard; per contra, en la tradició angloamericana l'estàndard és considerat un dialecte més (Auer 2018: 160). A Catalunya aquesta identificació seria impensable. No es pot oblidar que de vegades el català rep el nom de llengua estàndard, com si pertanyés a una categoria superior.

L'acadèmia —en les llengües en les quals existeix— és la institució responsable de determinar les formes que es consideren acceptables per a l'estàndard normatiu. D'acord amb la seva tipologia (estàndard unitari monocèntric i estàndard unitari polimòrfic o composicional), sembla que l'estàndard compo-

cional, que és el que s'identifica en teoria amb el català escrit —es deixa de banda ara el caràcter certament polimòrfic que en teoria s'admet per a l'estàndard oral (IEC 1999: 11)—, hauria de mostrar per definició una certa voluntat d'esponjositat, de flexibilitat, una certa tolerància envers la diversitat, tenint en compte que es dissenyà a partir de la varietat barcelonina, que tenia les seves virtuts però també les seves mancances.

La possible alternativa, quan els parlants de certs dialectes no s'identifiquen amb la varietat estàndard, és que es creïn estàndards policèntrics o estàndards regionals (vegeu Bibiloni 2002), sense alludir, és clar, a les conegudes actituds secessionistes, que romanen al marge dels objectius d'aquest estudi. I, de fet, en relació amb les varietats del català, ja se'n poden apreciar mostres, per exemple, en la *Gramàtica normativa valenciana*, de l'Acadèmia de la Llengua Valenciana (ALV), la finalitat de la qual és servir «de pauta per als usos formals de la llengua» i orientar «sobre els usos poc formals, dins dels seus respectius àmbits d'ús» (ALV 2006: 13). S'han fet altres temptatives envers l'alguerès (cf. *Català de l'Alguer: criteris de llengua escrita*), de Scala (2003), model que, com s'indica en el volum, té l'aprovació de l'Institut d'Estudis Catalans. De la mateixa manera, en l'àmbit de la llengua oral s'ha proposat un model d'estàndard per a les terres frontereres entre el Principat i el País Valencià, en concret el Baix Ebre i el Montsià (vegeu Aragonès 1996). S'aprecia, doncs, en aquestes situacions, l'oposició entre estàndard únic i estàndards regionals.

4. EL DIFÍCIL EQUILIBRI ENTRE DIALECTES I LLENGUA ESTÀNDARD

L'equilibri entre llengua estàndard i varietats dialectals és ben difícil de mantenir. De fet, la relació està impregnada d'asimetries, incongruències i estructures jeràrquiques (Mæhlum 2010: 22).

Segons Mackey (1978:7), «Only before God and linguists are all languages equal», per bé que no tots els lingüistes hi estan absolutament d'acord. Sorprèn, per exemple, que Veny i Massanell (2015: 83), en parlar de la manca de vitalitat dels dialectes i fent referència al risc de la seva futura extinció, remarquin: «La desaparició de les varietats dialectals no és, en canvi, l'objectiu de la llengua estàndard. La seva finalitat és la d'esdevenir llengua comuna i formal, sense substituir l'ús col·loquial dels dialectes. La distribució entre la varietat estàndard i les varietats dialectals, doncs, està pensada en termes de diglòssia, és a dir, de convivència entre una varietat alta (l'estàndard), concebuda per a usos escrits, públics, administratius i educatius, i unes varietats baixes (els dialectes)».

En efecte, que els dialectes desapareguin no és certament l'objectiu de la implantació d'un estàndard, però n'és una conseqüència. L'afirmació «ús colloquial» relatiu a les varietats dialectals no deixa de ser problemàtica. Hi ha autors autòctons de diversos territoris de parla catalana que utilitzen en un grau més o menys accentuat la seva pròpia varietat dialectal per a usos literaris i també acadèmics. No es tracta, doncs, fins i tot fent referència a produccions de tipus folklòric, d'obres de caràcter colloquial. Se sap que la distribució en termes de diglòssia condemna inevitablement a la desaparició de les varietats dialectals per anivellament o uniformització. Cal parlar aleshores de desdialectalització o de mort dialectal (vegeu Perea 2007). No és tampoc gaire afortunada la divisió, aprofitant la terminologia de Ferguson (1959), entre varietat «alta» i varietats «baixes». Qualsevol parlant d'un determinat dialecte no dubta a abandonar-lo sense pensar-s'hi gaire en saber que parla una varietat «baixa». *Baixa* s'identifica, sens dubte, amb pitjor que les altres; i la devaluació de les varietats dialectals devalua, al seu torn, els seus parlants.

Al marge d'altres situacions, els judicis i les actituds en relació amb la valoració de l'estàndard sorgeixen molt sovint en l'àmbit de l'ensenyament i, en particular, quan els destinataris són parlants de varietats allunyades de l'estàndard. Aquest és considerat «millor» que el parlar propi, atès que té un valor intrínsec social més gran. I no és gens inusual d'avaluar els dialectes pel que fa a la seva ubicació: els dialectes rurals són considerats còmics per un parlant de la varietat estàndard; i, al seu torn, els dialectes urbans es consideren formes mal parlades. Cal recordar novament que qualsevol consideració sobre l'existència de dialectes superiors o inferiors està basada en prejudicis socials i no pas en fets lingüístics estrictes.

Per bé que, en general, la majoria d'estudis detecten el retrocés a què estan sotmeses les varietats dialectals per l'acció de l'estàndard o fan anàlisis contrastives comparant dades d'ambdues fonts per veure'n l'aproximació o l'allunyament, cap no es planteja mesures que contribueixin a equilibrar aquesta dicotomia.

Tulloch (2006), però, tot referint-se a les llengües amenaçades, exposa diverses propostes de preservació de les varietats dialectals. Destaca que molt sovint les mesures de planificació per revitalitzar llengües que es troben en perill ignoren la variació dialectal (tant des del punt de vista dels geolectes com dels sociolectes), proposa que els dialectes esdevinguin també un objectiu de la política lingüística mitjançant el que anomena «micro level planning» i afirma que l'estandardització, el que es consideraria el «macro level planning», i la preservació dialectal són objectius complementaris; en realitat, esdevenen dues cares de la mateixa moneda.

En un primer moment, els dialectes tenen una funció d'identificació social, de pertinença a un determinat grup. Sotmesos a l'acció prestigiosa de la varietat estàndard, aquest valor és el que primer desapareix en els parlants, que poden omplir aquest buit amb actituds autopejoratives que poden arribar a l'autoodi. Sortosament, aquest valor es manté —o és recuperable— perquè els parlants se senten orgullosos de la seva varietat i la conreen, cosa que té una finalitat de conservació i afavoreix la necessària transmissió intergeneracional, que és l'única manera de garantir la vitalitat del dialecte, tot i la seva possible i lògica evolució.

No es tracta de proposar en aquest treball accions de planificació de micro-nivell, tot i que diversos autors han suggerit certes mesures que poden contribuir a preservar els dialectes. Johns i Mazurkewich (2001: 363), per exemple, recomanen que s'ensinistri els futurs docents en el coneixement i el respecte pels dialectes, cosa que posteriorment ha de quedar reflectida en el procés d'ensenyament. Tulloch (2006) també dona compte de diverses accions vinculades a la planificació, com ara a) l'establiment d'objectius i estratègies d'abast local, que descansin en els valors simbòlics dels parlants que els associen amb les seves varietats; b) la promoció de la varietat estàndard, sense disminuir l'orgull d'usar un determinat dialecte; c) l'encoratjament de la consciència dialectal i el respecte mutu en relació amb l'estàndard.

Una altra mesura per equilibrar fins a un cert punt els dialectes i l'estàndard, ara sense parlar en abstracte i fent referència al català, és comprovar la validesa de les denominacions actuals dels dialectes. Amb aquesta finalitat, els dos apartats següents incideixen en els noms que reben les varietats dialectals a partir de les diverses propostes de divisió que s'han formulat al llarg del segle xx. Cal dir que la partió actualment vigent proposada inicialment per Veny (1984), juntament amb algunes denominacions, presenta certes incongruències i asistematicitats que poden generar malestar en alguns parlants. Se suggereix, doncs, una proposta de classificació que en recull una de ja existent i que pretén d'oferir termes equilibrats, que s'ajustin a l'estat actual dels dialectes, sense barrejar en un mateix nivell de descripció consideracions heterogènies que poden donar lloc a resultats diferents en fer una anàlisi aïllada des de cadascun dels subsistemes lingüístics.

5. EL NOM FA LA COSA?

Diversos treballs donen compte de dues aproximacions enfrontades quant a la divisió dels dialectes del català: a) la que, basant-se en el criteri fonètic de Milà

(1861: 462-464) —l'àrea del català l'occidental és on la *a*, la *e*, la *o* i la *u* àtones s'articulen «con más limpieza», mentre que en l'oriental es produeixen els fenòmens de neutralització i reducció vocàliques— i corroborada per Veny (1984, 1988 i 2015), considera que dos macrodialectes (l'oriental i l'occidental) constitueixen les dues parts fonamentals a partir de les quals es deriven els diferents (sub)dialectes del català; i *b*) la que, per raons diverses de tipus sincrònic (Blasco 1984; Viaplana 1986; De Cesaris 1986; Recasens 1990-1991) o, en algun cas, aplicant procediments dialectomètrics (Polanco 1992; Viaplana 1999; Clua 1999), i fonamentant-se, en particular, en la distància lingüística, i no en la distància geogràfica, considera que el català, tot prescindint de la divisòria inicial esmentada, es divideix en unitats dialectals, que inclouen, al seu torn, subdialectes. En les diverses propostes de classificació, les denominacions relatives als dialectes i als subdialectes han adoptat diferents terminologies, algunes de les quals s'examinaran succintament a continuació.

La proposta de divisió dialectal més general i més estesa, que apareix en els manuals de dialectologia catalana, que es reproduïx en els llibres de text i que es repeteix, inqüestionada, de manera sistemàtica, és la que, recollint els treballs esmentats de Veny, apareix darrerament a Veny i Massanell (2015: 108), en la qual els dos macroblocs dialectals es fragmenten en quatre i dos dialectes, respectivament: d'una banda, septentrional o rossellonès, central, balear i alguerès pertanyen al bloc del català oriental; de l'altra, nord-occidental i valencià pertanyen al bloc del català occidental.

5.1. El bloc oriental

En el macrobloc oriental, el rossellonès o septentrional incorpora un sol subdialecte, el capcinès, que abraça la regió del Capcir, tot i que és considerat, de fet, una varietat de transició cap a l'occità. El tret fonètic que el caracteritza és la pronunciació de la vocal *u*, que prové de la *U* del llatí clàssic, com a labial ([œ]). Aquest so és desconegut en els altres dialectes del català.

El català central integra cinc subdialectes que presenten característiques diferenciadores no equiparables: *a*) el caràcter transicional, que defineix el català septentrional de transició, atès que incorpora —i n'incorporava encara més fa uns decennis (vegeu Adam 2006)— certes característiques pròpies del rossellonès; *b*) el criteri demogràfic, que determina el barceloní; *c*) una característica monoisoglòssica, que descriu els subdialectes anomenats xipella i salat, els quals es defineixen per un sol tret dialectal, en el primer cas el tancament en *-i* de qualsevol *-e* final, i en el segon cas l'ús de l'article derivat d'IPSE > *es* / *sa*, en

lloc del derivat de l'article ILLE > *el / la*, que s'usa en la resta de l'àrea oriental. Cal dir que tots dos dialectes es troben en procés de desaparició i s'augura que en pocs anys s'haurà acomplert el procés de mort (sub)dialectal.

La delimitació del tarragoní com a subdialecte arrenca, de fet, de dues propostes prèvies descrites a Barnils (1919) i a Badia (1951). En la nomenclatura de Barnils, aquest subdialecte rep el nom de «tarragoní» i en la de Badia, «del Camp de Tarragona». Des d'aquesta perspectiva, el caràcter més definidor és —o era— el manteniment del fonema labiodental /v/. El mateix Veny (1984) assenyala que, tanmateix, la seva presència no era general en tota l'àrea. Avui aquest tret està totalment en recessió i, en qualsevol cas, l'àrea subdialectal té, en definitiva, un caràcter de transició.

En relació amb la distribució esmentada, és avinent de fer certes observacions.

- 1) Les varietats dialectals de transició no han rebut, en cap de les propostes, el reconeixement que es mereixen. I cal destacar que actualment, per mor del freqüent contacte lingüístic, es fan cada cop més prominents. Es tracta de varietats que apareixen entre dues zones geogràfiques (o dialectals) més o menys extenses en forma de transició gradual. Si el català septentrional de transició aconsegueix aquestes característiques, sorprèn que es perfili sols en la zona de l'anomenat català central, atès que la seva distribució geogràfica ocupa també una part de l'àrea ultrapirinenca. La raó és, en aquest cas, una motivació de tipus geograpicopolític, ja que s'estén majoritàriament per la zona nord-est del Principat, però incompleix, aleshores, el seu caràcter transicional, que l'ubicaria en dues àrees, i no pas en una de sola. Amb tot, el traçat de Coromines (1954: 87, mapa), que és qui defineix per primer cop aquesta zona de transició entre el dialecte oriental i el rossellonès, tenia en compte que la frontera del nord anava més enllà de la ratlla pròpiament administrativopolítica.
- 2) El xipella es pot considerar, de fet, amb caràcter discontinu, un dialecte de transició entre el català oriental i el català occidental —en realitat, Barnils (1919) el situa en la zona occidental—, com ho és, més al sud, el tarragoní. Des d'aquesta perspectiva, existeixen altres àrees de transició no considerades dialectalment, que tenen, però, transcendència a causa de la variació lingüística que presenten. Es tracta, per exemple i entre d'altres, de les comarques del Solsonès o de la Segarra, les quals fins ara no han rebut cap atenció —o ha estat mínima— des del punt de vista de la distribució dialectal.
- 3) La denominació «català central», que abraça una zona prou extensa si es tenen en compte els dialectes que integren aquesta àrea, aparegué ja a inicis del segle xx. No la utilitza Barnils (1919), el qual divideix els dialectes

del català en dos grups que no tenen a veure amb la macropartió oriental/occidental, sinó amb el fet d'ubicar-se en la zona continental o en la zona insular. Tampoc no apareix a Coromines (1954). Badia (1951) usa el terme «català central», i també Veny (1985). Prèviament, però, l'havia emprat de manera esporàdica Alcover (BDLC, X, 1918-1919: 519-522) en la segona de les seves tres propostes de distribució dels dialectes del català. En aquesta proposició, feta el 1918-1919, Alcover diferencia entre el català oriental, que comprendria de «Figueres a Palamós, Sant Feliu de Guíxols, contrada d'Amer i de Girona a Tossa», indrets que tenen com a característica les realitzacions *càntut*, *-uc*, és a dir, l'existència del reforç consonàntic de la desinència de la primera persona del present d'indicatiu; i el català central, que s'aplicaria a la resta del territori estrictament oriental peninsular: «lo restant de la província de Girona (regions de Lloret, Blanes, Caldes de Malavella i les Guilleries), tota la província de Barcelona i més de mitja de Tarragona (Penedès, Santa Coloma de Queralt, Conca de Barberà, el Vendrell, Camp de Tarragona)» (Alcover 1918-1919: 519). El terme «català central» apareix també en un article del 1919 publicat a l'*ABC*, «Dialectos o modalidades de la lengua catalana», que n'és contemporani. En aquest escrit, Alcover identifica «catalán central» amb «barcelonés» i en destaca la forta influència: «Por ser el dialecto de Barcelona, ejerce una coacción formidable sobre los demás dialectos del Principado, no sobre Valencia ni Baleares, amenazando seriamente la vida de todos» (p. 6).

En la tercera proposta i definitiva de classificació dialectal del català, que és la que consta en el *Diccionari català-valencià-balear*, Alcover (1926) presenta una altra divisió en sis grans dialectes, que Moll reproduceix a les *Lliçons elementals de gramàtica catalana* (1933-1934). La classificació es basa en criteris foneticomorfològics: d'una banda, la desinència de la primera persona del singular del present d'indicatiu i, d'una altra, la desinència de l'imperfet de subjuntiu, que serveix per diferenciar el valencià del català occidental (*cantara* / *cantés* /-às). En aquest cas, la denominació «català oriental» unifica els termes que en la proposta anterior corresponien al català oriental i al català central. La classificació és, doncs, la següent:

- 1) Pirinenc oriental (*cant-i*)
- 2) Català oriental (*cant-u*)
- 3) Català occidental (*cant-o*, *cant-és*, *cant-às*)
- 4) Valencià (*cant-e*, *cant-ara*)
- 5) Balear (*cant*)
- 6) Algerès (*cant*)

Aquesta proposta coincideix gairebé terminològicament i geogràficament amb la de Coromines (1954), llevat del fet que el filòleg barceloní prescindeix de l'alguerès i denomina rossellonès al pirinenc oriental, terme que Alcover adopta del departament francès corresponent. De fet, aquesta darrera denominació s'aproxima més a l'àrea real que abraça els territoris de parla catalana de la Catalunya del Nord, ja que comprèn administrativament les comarques del Rosselló, el Conflent, el Vallespir, l'Alta Cerdanya i el Capcir, a més de la comarca de la Fenolleda, de parla occitana. Inclou, per tant, una extensió més àmplia que el nom tradicional de rossellonès.

- 4) El terme genèric «balear» inclou tres subdialectes que s'associen amb les illes corresponents: les varietats de Mallorca, Menorca i Eivissa. Des de Veny (1984), l'eivissenc està vinculat com a unitat amb el formenterer, cosa que no sempre compta amb l'acord dels parlants de la més petita de les illes Pitiüses.
- 5) L'alguerès, com a varietat parlada a l'illa de l'Alguer, presenta la problemàtica, pròpia de les àrees laterals i aïllades, com s'esdevé també amb el rossellonès, de la futura pervivència. Cal tenir en compte que totes dues varietats es troben en procés de desdialectalització, amb el component afegit de l'estret contacte amb la llengua nacional corresponent i alhora la forta influència que aquesta exerceix.

5.2. El bloc occidental

En el macrobloc occidental, el català nord-occidental es divideix en tres o quatre subdialectes, d'acord amb la proposta: pallarès, ribagorçà, i tortosí, segons Veny (1984) i també Veny i Massanell (2015: 108), per bé que, en aquest darrer cas, els mateixos autors, en fer la descripció dels dialectes, hi afegeixen també el parlar del Matarranya (2015: 266), que correspondria al que Veny (1984: 150) anomena «altres parlars», fent referència al benasquès i a les parles dels pobles del Matarranya. Es tracta, en definitiva, de varietats de transició cap a l'aragonès, que difícilment són segregables mitjançant una sola isoglossa.

La proposta de Veny i Massanell (2015) situa el tortosí com un subdialecte del nord-occidental. Tanmateix, ateses les seves peculiaritats, la ubicació d'aquesta varietat rep diverses consideracions: a grans trets, pot ser considerat un dialecte de transició entre el català nord-occidental i el valencià (Pradilla 1993), un subdialecte del valencià (Bertran i Segura-Llopes 2017) o pròpiament un dialecte dins del bloc del català occidental (Gimeno 1991; Sifre 2005). El mateix Alcover (1902-1903: 155), en la seva primera proposta, que té més aviat

un caràcter aproximatiu i general, dona compte de la divisió del català en cinc àrees dialectals (també prescindint de l'alguerès), on vincula els parlars de la Ribera d'Ebre amb els valencians. Cal observar, com va fer molts anys més tard la *Gran enciclopèdia catalana* (1986-1993) (vegeu el punt 6), que Alcover encapçala amb el terme català el nom de tots els dialectes, cosa que desmenteix un cop més les injustes acusacions que va rebre de ser contrari a la unitat de la llengua catalana:

- 1) Català oriental
- 2) Català occidental
- 3) Català rossellonès
- 4) Català de la Ribera d'Ebre i de València
- 5) Català de les Balears

Novament seguint Veny i Massanell (2015), el valencià incorpora tres subdialectes, la denominació dels quals respon a la seva situació geogràfica, que s'estén de nord a sud: valencià septentrional, valencià central (o apitxat) i valencià meridional. Aquest darrer comprèn dos parlars: l'alacantí i el mallorquí de Tàrbena i la vall de Gallinera, el darrer àmbit dels quals és de vitalitat dubtosa.

Estudis recents (Bertran i Segura-Llopes 2017) divideixen el dialecte valencià en cinc subdialectes: valencià tortosí, valencià septentrional, valencià central, valencià meridional i valencià alacantí.

Malgrat que en aquest apartat no s'han presentat de manera exhaustiva totes les propostes de classificació dialectal, s'han pogut constatar les discrepàncies que hi ha no sols pel que fa a l'existència de la divisòria primigènia entre els blocs oriental i occidental, sinó quant a la denominació dels diferents dialectes. En l'apartat següent se'n proposa una nova nomenclatura.

6. CAP A UNA ACTUALITZACIÓ DE LA NOMENCLATURA DELS DIALECTES DEL CATALÀ

Una proposta equilibrada i coherent que provés de superar certes incongruències que s'evidencien en la nomenclatura actual s'hauria de basar en criteris sincrònics i hauria de descansar, com fan ja algunes denominacions, en la situació geogràfica dels dialectes. Aquesta opció es justifica per la necessitat d'emprar un criteri únic i objectiu que serveixi per determinar tant les varietats dialectals com les subdialectals. Es considera que l'aplicació simultània de diversos criteris de classificació (històrics, lingüístics, demogràfics i geogràfics)

que actuen per a la determinació d'uns subdialectes i no pas d'uns altres crea confusió i asistematicitat. S'opta, doncs, per l'ús del criteri més equànime possible: el geografoadministratiu.

Tenint en compte que la llengua és una unitat abstracta, que sols es manifesta a través dels dialectes que la componen, es considera que un primer nivell de concreció hauria de donar compte dels dialectes; en un segon nivell es prendrien en consideració els subdialectes i en un tercer nivell de concreció es determinarien els parlars. Aquest treball, però, d'acord amb els objectius plantejats, es limita a fer una proposta sols en relació amb el primer nivell. La proposta relativa a la classificació subdialectal es desenvoluparà en un treball futur.

Si, en un primer nivell de concreció dialectal, fonamentant-se en un criteri geografoadministratiu, es parla actualment de balear (o baleàric) i d'alguerès, com també de valencià, és idoni i pertinent de fer servir els termes «català oriental» i «català occidental» per denominar la zona corresponent al Principat. Es discrepa, doncs, de la proposta de classificació presentada per la *Gran enciclopèdia catalana* (1986-1993), ja esmentada, on els noms dels dialectes són iniciats sistemàticament amb el terme «català», amb la voluntat essencial de reflectir la unitat de la llengua.

Pel que fa al rossellonès, ja s'ha dit més amunt que el terme, de fet, no abraça tota l'àrea que comprèn. En aquest cas semblaria preferible de reprendre la denominació que va utilitzar Alcover i limitar el nom de rossellonès per denominar un dels subdialectes de la zona pròpiament dita.

Amb l'ús del terme «català oriental», la classificació que es proposa bandreja definitivament la denominació «català central». El mot no es correspon de cap manera amb el centre del domini lingüístic —el centre geogràfic es troba, en realitat, a la zona de Tortosa—, ni tan sols amb el centre del català oriental, com sí que s'esdevé en el cas de la denominació corresponent al valencià central, subdialecte que, com la resta de subdialectes de la zona, es denomina per la seva distribució geogràfica en una seqüència que va de nord a sud.

El terme català central defineix, en realitat, la varietat que, per raó de la seva importància demogràfica, social, política i cultural, s'identifica amb la varietat estàndard. És aquesta la varietat modèlica, que es considera prestigiosa, que es projecta a través dels mitjans de comunicació i de l'escola i que provoca que els parlants que es troben en àrees més o menys allunyades valorin les seves varietats «d'àmbit restringit» com a incorrectes o vulgars.

D'altra banda, la denominació «nord-occidental», que Veny (1985: 38) havia adoptat per diferenciar-la del macrobloc occidental, requeriria, en fer la classificació, un equilibri pel que fa a les denominacions. Nord-occidental s'hauria de correspondre, a l'est, amb nord-oriental; i al sud, amb sud-occidental, amb les

possibles reticències que aquest terme pot causar entre els valencians. Navarro (2012: 16), basant-se en la divisòria primigènia, empra aquesta denominació, que mostra una certa inconseqüència perquè hauria calgut aplicar el terme «català», com va fer la *Gran enciclopèdia catalana* (1986-1993), precedint també els noms de balear i d'alguerès. S'aplica, doncs, en la nova proposició que es presenta, per correspondència amb el català oriental, el terme català occidental.

El resultat és una proposta de classificació en sis grans àrees dialectals, que reproduceix la tercera proposta d'Alcover i que concorda, al seu torn, amb la incompleta proposta de Coromines (1954), que ometia l'alguerès:

- 1) Pirinenc oriental
- 2) Català oriental
- 3) Català occidental
- 4) Valencià
- 5) Balear
- 6) Alguerès

El pas d'una d'aquestes unitats dialectals a les altres es faria mitjançant les varietats de transició, que es trobarien en el llindar entre els dos dialectes que enllacen, com també entre els territoris forans contigus; per exemple, envers l'occità, l'aragonès, el murcià, etc.

7. CONCLUSIONS

En una societat globalitzada com l'actual, diversos estudis encara donen importància als dialectes, no sols perquè reflecteixen realitats històriques, sinó perquè identifiquen una collectivitat de parlants que usen una varietat que prové d'una determinada llengua. És cert que els dialectes, com les llengües, mentre són vius, són dinàmics, i és esperable que evolucionin i que, fins i tot, quan es troben isolats i situats en àrees laterals, arribin a desaparèixer. Tanmateix, molt sovint la recessió i la consegüent desdialectalització es produeixen pel contacte amb l'estàndard, amb el qual es produeix una coexistència difícil i desequilibrada. En el cas del català, llengua qualificada com a minoritària, minoritzada o mitjana, però, en qualsevol cas, en perill, la planificació lingüística considera, en general, que és preferible que la varietat estàndard sobrevisqui, encara que sigui a costa de la pèrdua de les varietats dialectals. Caldria qüestionar-se, però, si aquesta decisió genera en el parlant un grau més o menys elevat d'inseguretat lingüística.

Ja s'ha vist, però, que hi ha propostes, com ara la de Tulloch (2006), que responsabilitzen la política i la planificació lingüístiques de la implantació de mesures no sols per a la difusió i consolidació de l'estàndard, sinó també per a la preservació dels dialectes. I el cert és que, superat actualment —o en procés de desaparició— l'estigma que arrossegaven les varietats dialectals, alguns lingüistes, i fins i tots els mateixos parlants, repeteixen molt sovint conceptes com ara la dignitat, la dignificació, la preservació dels dialectes i l'orgull dialectal. Aquestes actituds es comencen a albirar també en alguns fòrums minoritaris, però d'un cert espectre, de Twitter o de Facebook.

D'altra banda i apellant novament a la dinamicitat dels dialectes, no es pot pensar que les àrees dialectals són inamovibles i fixes, i que responen a l'aplicació de criteris múltiples. És desitjable, sens dubte, que, en classificar les varietats dialectals, s'apliquin criteris únics, tenint en compte que una anàlisi sincrònica dels dialectes actuals del català pot donar lloc a particions dialectals diferents, segons s'adoptin, de manera aïllada, criteris fonètics, morfològics, sintàctics o lèxics, amb el concurs, si escau, sempre amb una visió complementària, de les perspectives sociolingüística, dialectomètrica i perceptiva. Una altra visió l'oferiria la perspectiva diacrònica. Els resultats obtinguts des de la sincronia, que poden ser heterogenis, lluny de ser problemàtics, reflectiran l'estat actual de la variació lingüística de caràcter geogràfic, sense oblidar que aquesta variabilitat és una qüestió de diferència, però mai de carència ni de deficiència.

No es pot negar que, en els darrers anys, la disciplina dialectològica ha incrementat el seu abast, malda per adaptar-se als nous temps i, metodològicament, prova de fer front als requeriments actuals. En aquest treball, la nova proposta de classificació dialectal —que en realitat no és tan nova, ja que es tracta d'una resurrecció— prova d'assuaubar certes asistematicitats de la proposta actual i de reivindicar, secundàriament, la importància i el paper primordial de les zones de transició des del punt de vista de la variació dialectal. La fragmentació en sis unitats dialectals en lloc de dues classes de dialectes no ha de representar, pel que fa a la unitat de la llengua catalana, cap mena de problema.

La idea romàntica de la puresa dels dialectes —com també de la puresa de l'estàndard— ja està actualment superada, atès que tots estan sotmesos a l'acció implacable del canvi lingüístic, tant de caràcter exogen com endogen. Encara que destinat al jiddish, el conegut aforisme de Max Weinreich (1945) «A language is a dialect with an army and navy» il·lustra que l'estatus que rep un dialecte és el resultat d'una determinació arbitrària. Davant d'aquesta arbitrarietat, cal cercar mecanismes per enfortir les varietats dialectals sense debilitar, és clar, la llengua estàndard.

REFERÈNCIES

- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA (2006). *Gramàtica normativa valenciana*. València: Acadèmia de la Llengua Valenciana.
- ADAM AULINAS, Montserrat (2006). *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ALCOVER, Antoni M. (1908). «Variedats dialectals que presenta'l català. ¿S'han d'esvair, reduint-les a la uniformitat? ¿Hem de centralisar la llengua?». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* [BDLC], I, 149-158.
- (1908). «Què's el nostre regionalisme?». *Conferencias sobre el regionalisme* dites en la sala del "Centre Català" els dies 28 de febrer i 7, 14, 21 i 28 de març de 1908. Palma, 9-40.
- (1918-1919). «Dialectes catalans i llur extensió i característiques principals». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, X, 519-522.
- (1919). «Dialectos o modalidades de la lengua catalana (II)». *ABC*, 21 de maig de 1919, 4-5.
- ALCOVER, Antoni M.; MOLL, Francesc de B. (1930-1968). *Diccionari català-valencià-balear* [DCVB]. Palma: Moll.
- ARAGONÉS SALVAT, Albert (1996). *La llengua del Baix Ebre i del Montsià. Un model de llengua estàndard oral*. Tortosa: Generalitat de Catalunya, Direcció General de Política Lingüística; Consorci per a la Normalització Lingüística, Centre de Normalització de les Terres de l'Ebre.
- AUER, Peter (2005). «Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations». A: DELBECQUE, Nicole; VAN DER AUWERA, Johan; GEERAERTS, Dirk (eds.). *Perspectives on variation: Sociolinguistic, historical, comparative*. Berlín / Nova York: Mouton de Gruyter, 7-42.
- (2018). «Dialect Change in Europe – Leveling and Convergence». A: BOBERG, Charles; NERBONNE, John; WATT, Domic. *The Handbook of Dialectology*. Oxford: Wiley Blackwell, 159-176.
- BADIA, Antoni M. (1951). *Gramàtica històrica catalana*. Barcelona: Noguer.
- BARNILS, Pere (1919). «Dialectes catalans». *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VII, 1-10.
- BELTRAN CALVO, Vicent; SEGURA-LLOPES, Carles (2017). *Els parlars valencians*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- BIBILONI, Gabriel (2002). «Un estàndard nacional o tres estàndards regionals?». A: JOAN, Bernat (ed.). *Perspectives sociolingüístiques a les Illes Balears*. Eivissa: Res Publica.
- BLASCO FERRER, Eduard (1984). *Grammatica Storica del Catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'Algherese*. Tübingen: Gunter Narr.
- CHAMBERS, J. K; TRUDGILL, Peter (1998). *Dialectology* (2a ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

- CLUA, Esteve (1999). *Variació i distància lingüística*. Tesi doctoral presentada al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona.
- COROMINES Joan (1954). *El que s'ha de saber de la llengua catalana*. Palma de Mallorca: Moll.
- COSERIU, Eugenio (1980). «Historische Sprache 'und Dialekt'». A: GÖSCHEL, J.; IVIĆ, P.; KEHR, K. (eds.). *Dialekt und Dialektologie*. Wiesbaden: Steiner, 106-116.
- CRYSTAL, David (1997). *The Cambridge Encyclopedia of Language* (2a ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- DE CESARIS, J.A. (1986) «Les divisions dialectals del català». A: *Actes del VII Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadía de Montserrat, 679-701.
- FERGUSON, Charles A. (1959). «Diglossia». *Word*, 15, 325-340.
- GIMENO BETÍ, Lluís (1991). «El tortosí. Extensió i característiques dialectals». *A Sol Post*, 2, 171-192.
- Gran enciclopèdia catalana*. 2a ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1986-1993.
- HAUGEN, E. (1966). «Linguistics and language planning». A: BRIGHT, W. (ed.). *Sociolinguistics*. La Haia: Mouton, 50-71. [Reimpressió: *The ecology of language: Essays by Einar Haugen. Selected and introduced by Anwar S. Dil. Stanford*. Califòrnia: Stanford University Press, 1972, 159-190.
- HINSKENS, Frans; AUER, Peter; KERSWILL Paul (2005). «The study of dialect convergence and divergence: conceptual and methodological considerations». A: HINSKENS, Frans; AUER, Peter; KERSWILL Paul. *Dialect change: Convergence and divergence in European languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-48.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1999). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. 1, Fonètica*. 3a ed. rev. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2011). *Diccionari de la llengua catalana [DIEC2]* (2a ed.). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- JOHNS, A.; MAZURKEWICH, I. (2001). «The role of the university in the training of Native language teachers: Labrador». A: HINTON, L.; HALE, K. (eds.). *The Green Book of Language Revitalization*. San Diego: Academic Press, 355-366.
- KLOSS, Heinz (1967). «'Abstand Languages' and 'Ausbau Languages'». *Anthropological Linguistics*, 9, 7, 29-41.
- MÆHLUM, Brit (2010). «Language and social spaces». A: AUER, Peter; SCHMIDT, Jürgen Erich (eds.). *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation, Volume 1: Theories and Methods*. Berlín / Nova York: De Gruyter Mouton, 33-49.
- MACKEY, W. (1978) «The importance of bilingual education models». A: ALATIS, J. E. (ed.). *International dimensions of bilingual education*. Washington, DC: Georgetown University Press, 1-18.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1861). *De los trovadores en España. Estudio de poesía y lengua provenzal*. Barcelona: Impr. Magriñá y Subirana.

- MILROY, James (2007). «The ideology of the standard language». A: LLAMAS, C.; MULLANY, L.; STOCKWELL, P. (eds). *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. Londres / Nova York: Routledge, 133-139.
- MOLL, Francesc de B. (1933-1934). «Lliçons elementals de gramàtica catalana». *Boletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, XV, 1933, 49-51, 81-89, 97-105, 134-136, 151-156, 177-181, XVI, 1934, 17-25, 58-63, 86-102, 113-117, 143-147.
- NAVARRO, Pere (2012). *El parlar de Cambrils*. Cambrils/Valls: Ajuntament de Cambrils / Cossetània.
- PEREA, Maria Pilar (2007). «Dedialectalization or the Death of a Dialect: The Case of the Catalan Subdialect Spoken in the Costa Brava». *Dialectologia et Geolinguística*, 15, 77-89.
- POLANCO, L. B. (1992) «Llengua i dialecte: una aplicació dialectomètrica a la llengua catalana». *Miscel·lània Sanchis Guarner*. Vol. III. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 5-28.
- PRADILLA, Miquel Àngel (1993). *Variació i canvi lingüístic en curs al català de transició nord-occidental valencià*. Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili.
- RECASENS, D. (1990-1991). «Tendències fonètiques i classificació dialectal». *Llengua i Literatura*, 4, 277-310.
- SCALA, Luca (cur.) (2003). *Català de l'Alguer: criteris de llengua escrita: model d'àmbit restringit*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SIFRE, Manuel (2005). *Llengua i dialecte*. València: Bromera.
- TULLOCH, Shelley (2006). «Preserving Dialects of an Endangered Language». *Current Issues in Language Planning*, 7, 2/3, 269-286.
- VENY, JOAN (1984). *Els parlars catalans* (3a ed.). Palma de Mallorca: Moll.
- (1988). «Noves dades sobre la partió català occidental – català oriental». A: RASICO, Philip D.; WITTLIN, Curt J. (eds.). *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Tampa – St. Augustine, 1987)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 11-41.
- (2015). «Català occidental / Català oriental, encara». *Estudis Romànics*, 37, 31-65.
- VENY, Joan; MASSANELL, Mar (2015). *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*. Barcelona/Alacant/València: Universitat de Barcelona / Universitat d'Alacant / Universitat de València.
- VIAPLANA, Joaquim (1986). «En relació a la distinció oriental-occidental. Notes crítiques sobre el mapa dialectal del català». A: *Miscel·lània A. M. Badia i Margarit*. Vol. 2. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 27-36.
- (1999). *Entre la dialectologia i la lingüística: una anàlisi dialectal aplicada al nord-occidental*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- WALT, Wolfram; SCHILLING, Natalie (2016). *American English. Dialects and Variation* (3a ed.). Oxford: Wiley Blackwell.
- WEINREICH, Max (1945). «אודיפראבלעמען פון אונזער צייט דעריין» [«L'IWO i els problemes del nostre temps»]. *YIVO Bleter*, 25, 1, gener-febrer 1945, 3-18.

O estándar e «o resto»: unha visión crítica sobre a noción de «galego de calidade»¹

Víctor M. Longa

Universidade de Santiago de Compostela

1. INTRODUCCIÓN

A linguaxe atesoura unha gran variación en dous planos diferentes: non só se falan milleiros de linguas (variación interlingüística) senón que todas as linguas, lonxe de seren entidades homoxéneas, posúen moitas variedades internas (variación intralingüística). Neste segundo plano, un dos grandes achados da lingüística na segunda metade do século XX foi amosar que a variación non se dá ao chou, senón de maneira recorrente, pois toda lingua, sexa falada por milleiros ou por millóns de persoas, varía de xeito sistemático con respecto a catro parámetros: tempo, espazo, grupo e individuo inserido nun contexto comunicativo concreto.

Por desgraza, existen moitos prexuízos sobre a linguaxe neses dous planos, que se poden resumir nunha concepción asimétrica da variación: algunhas linguas son consideradas superiores a outras e algunhas variedades intralingüísticas (nomeadamente a estándar, e a norma culta en que se asenta) xúlganse tamén como superiores ao resto de variedades (cf. as análises críticas deses prexuízos en Andersson e Trudgill 1990; Battistella 2005; Bauer e Trudgill eds. 1998; Longa ed. 2015; Moreno Cabrera 2000; Tusón 1996; para o caso concreto do galego, cf. Costas dir. 2009).

Se atendemos á variación intralingüística, a relevante para o presente traballo, esta percíbese de dúas maneiras opostas: como un tesouro que se debe preservar (perspectiva descritiva) ou como un problema que se debe evitar (perspectiva prescritiva). A perspectiva descritiva redúcese maiormente aos lingüistas, mentres que a prescritiva impregna a sociedade, grazas á grande extensión (iniciada na escola) da «ideoloxía do estándar» (Armstrong e Mackenzie 2013, 2015; García Abelleira e Longa 2015; Lippi-Green 1997; Milroy

1 Traballo realizado no marco do proxecto de investigación «Desarrollo, adquisición y mecanismos de variación lingüística» (FFI2017-87699-P), financiado polo Ministerio de Economía, Industria e Competitividade.

2001; Milroy e Milroy 1985). Esta ideoloxía, moi elitista (Armstrong e Mackenzie 2013) defende «a bias toward an abstracted, idealized, homogeneous spoken language which is imposed and maintained by dominant bloc institutions» (Lippi-Green 1997: 64), que non só enaltece a variedade prestixiosa senón que ao tempo subestima ou despreza o resto de variedades da lingua. Por iso afirma Romaine (1994: 107) que o obxectivo dos procesos de estandarización é «terminar con la variación y establecer un sistema único y uniforme para todo un grupo social».

É ben coñecida a puxanza da ideoloxía do estándar en linguas que teñen unha variedade prestixiosa moi consolidada, das cales o español é un caso paradigmático, dado o labor dirixista da Real Academia Española dende hai séculos (cf. a excelente análise crítica de Senz e Alberte eds. 2011), ao que se engade o traballo de moitos supostos «expertos en linguaxe» (expresión proposta por Pinker 1994) que, ao consideraren que a lingua é «deturpada» por moitos falantes, mesmo cren que a RAE se ten relaxado no seu labor (cf. Longa e López Rivera 2009; Longa 2015a sobre dous exemplos). Por iso, é interesante analizar que sucede en linguas cunhas condicións ben diferentes, isto é, cun estándar moi recente, carente dunha longa tradición histórica e tamén do abafante prescritivismo asociado. O galego serve á perfección para este propósito, pois a súa codificación normativa foi formulada hai catro decenios (Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega 1982).

Tendo en conta esa situación, sería esperable que a variación do galego non sufrise visións moi negativas. Porén, non é o caso. Neste traballo, tratarei unha corrente que defende un «galego de calidade», sostida por autores como Sanmartín Rei (coord.) (2006), Sanmartín Rei (2009) ou Freixeiro Mato (2009). O obxectivo central do traballo é discutir criticamente, dende premisas puramente lingüísticas, a proposta de Freixeiro Mato (2009),² por ser a máis extensa e específica ao respecto. Aínda que ese libro é sen dúbida de gran valor e unha parte importante del pretende enfrontar o problema da gran penetración do castelán no galego, ao tempo amosa teses problemáticas, ao seren tratados aspectos lingüísticos mediante criterios doutro tipo, nomeadamente sociais (cuestión xa apuntada por Regueira 2012 e que discutirei devagar). Por suposto, non pretendo menosprezar o traballo de Freixeiro Mato (2009) senón achegar unhas reflexións sobre un tema tan interesante coma conflitivo: para comezar, «galego de calidade» é un termo desafortunado e perigoso, por presu-

2 Este autor é un destacado gramático do galego, como o amosa a publicación dunha inxente gramática en catro volumes (Freixeiro Mato 1998, 1999, 2000, 2003) entre outras contribucións (Freixeiro Mato 2001).

por un galego que non é de calidade (e que, como veremos, non só abrangue os castelanismos), co cal se corre o perigo de estigmatizar unha parte substancial da variación do galego.

A estrutura do traballo é a seguinte: o apartado 2 expón as perspectivas descritiva e prescritiva sobre a linguaxe e o 3 analiza o prescristivismo de Freixeiro Mato (2009), mentres que o 4 analiza os catro criterios con que o autor define unha «lingua de calidade», amosando que a maior parte deles son de tipo social, alleos á propia linguaxe, aínda que se pretenden aplicar ao eido lingüístico. Pola súa parte, o apartado 5 sinala algunhas contradicións presentes na obra analizada, ao derivaren da devandita mestura de planos. O apartado 6 expón a necesidade da variedade estándar, pero dende unha perspectiva que relativice o seu valor, puramente instrumental. Finalmente, o apartado 7 ofrece unhas breves reflexións a modo de conclusión.

2. DESCRICIÓN E PRESCRICIÓN

Freixeiro Mato (2009: 5) reconece dous grandes perigos que ameazan o galego hoxe en día: «a acelerada perda de falantes nos últimos tempos» e «a progresiva descomposición das estruturas internas do idioma [...]»; isto é, o avance até agora imparábel do proceso de castelanización [...] e que conduce progresivamente á súa disolución paulatina na lingua de interferencia». O libro suxire algunhas propostas para frear a primeira ameaza pero aborda especialmente a segunda, para axudar a «deter o proceso de degradación interna da lingua» (Freixeiro Mato 2009: 5) que evite un «idioma deturpado e castrapizado» (Freixeiro Mato 2009: 6).

Con eses obxectivos en mentes, o autor achega propostas para acadar un modelo de «lingua de calidade» para o galego,³ que esixa «un grao de corrección lingüística minimamente aceptábel», co obxectivo de «colaborar nese proceso de construción dun galego máis auténtico e con futuro» (Freixeiro Mato 2009: 6), no cal o achegamento ao portugués debe ser un criterio relevante.

Como xa sinalai na introdución do traballo, a intención deste autor é loable, pois en efecto o galego sofre a perda de trazos propios, dada a súa longa e asimétrica convivencia co castelán durante séculos. Porén, dende unha perspecti-

3 O termo «calidade» (calidade lingüística, lingua de calidade, galego de calidade, texto de calidade, calidade do galego culto etc.) aparece en 26 ocasións en toda a obra.

va puramente lingüística, que considere todas as variedades dunha lingua por igual, a tese sostida por Freixeiro Mato é problemática, pois os trazos deixados fóra do galego de calidade (e que, como veremos, non só abranguen os castellanismos) son susceptibles de seren estigmatizados, ao quedaren excluídos do estándar e da norma culta (como sinala Amorós Negre 2009: 56, dado o prestixio asociado ao estándar, a base desta variedade non é outra que a norma culta). Os problemas sinalados derivan, en último extremo, do prescritivismo tan acusado de Freixeiro Mato, e que son recorrentes nesa aproximación ao fenómeno lingüístico.

Cidrás Escáneo (2005: 335) apunta a vella loita entre dous tipos de estudosos da linguaxe, gramáticos e lingüistas. Mentres os segundos explican o funcionamento das linguas, o labor dos primeiros é a «conformación e lexitimación do estándar máis acaído para os usos máis formais do idioma», intervindo sobre a lingua. Por esa razón, a perspectiva é ben diferente: «O do lingüista é un ollar máis atento e respectuoso cos fenómenos de variación; o do gramático, máis atento á uniformidade inherente ao proceso de formación dun galego común» (Cidrás Escáneo 2005: 336).

Así, lingüistas e gramáticos representan respectivamente a posición descriptiva e prescritiva sobre a linguaxe. A primeira sostén que a lingüística é precisamente «a descriptive “science”, which has no place for value-judgements» (Milroy e Milroy 1985: 11). O carácter descriptivo da lingüística dá lugar a unha visión simétrica sobre a variación, ao non existiren argumentos lingüísticos para considerarmos que unha variedade concreta é mellor ou peor, superior ou inferior, ás restantes variedades da lingua; como sinala Schilling-Estes (2006: 312), «All varieties of language—including those quite far removed from “standard” or socially prestigious varieties—are equally complex, regularly patterned, and capable of serving as vehicles for the expression of any message their speaker might wish to communicate». Por tanto, segundo o descriptivismo a variación é un tesouro que debe ser preservado.

Porén, a posición descriptiva redúcese maiormente ao colectivo de lingüistas. Noutros estamentos académicos, e na sociedade en xeral, rexe unha avaliación moi negativa da variación. A devandita avaliación, moi forte nas linguas que dispoñen dun estándar ben consolidado, aséntase na posición prescritiva, que trata asimetricamente as variedades dunha lingua, ao considerar que unha variedade, a estándar ou prestixiosa, é mellor ou superior ás restantes, tomadas como inferiores ou incorrectas. De novo Schilling-Estes (2006: 312) caracteriza esta posición: «Many people equate the term “language” as in “the English language” or “the French language” with the Standard language, that is, that version of the language held to be correct in pedagogical grammar books and

usage guides and used in education, the workplace, and the government. Because the standard is associated with education and sophistication, other varieties are often considered to be lesser versions of the language—perhaps not as fully formed, or maybe “sloppy” in comparison with the standard».

Por tanto, o prescritivismo caracterízase pola «imposition of norms of usage by authority» (Milroy e Milroy 1985: 2); «impoñer» é a palabra, e non «propoñer», como recalca Díaz Salgado (2011: 53). En realidade, os prescritivistas menosprezan os usuarios da lingua, ao consideraren que estes non saben utilizala axeitadamente (e destrúena cando a empregan), polo que deben ser dirixidos ou guiados como cordeiros (Longa 2015b: 4). Deste xeito, o seu labor é «prescribing for others how they ought to write and speak, and lambasting the linguistic incorrectnesses and infelicities of those who do not follow the prescription» (Pullum 2006: 6).⁴ En resumo, fronte ao descritivismo, o prescritivismo sostén que a variación que se afasta do estándar (e da norma culta) non é un tesouro que se debe cultivar, senón «a language problem» (Battistella 2005: 10) que se debe evitar, ao «corromper» ou «deturpar» a lingua.

3. O PRESCRITIVISMO DE FREIXEIRO MATO (2009)

Dado o desexo de dirixir a conduta lingüística dos falantes, o discurso prescritivista, coa súa continua apelación á corrección da lingua, adoita ser, como amosa Muro (1990: 39-40), de tipo imperativo e condenatorio, con expresións relativas ao dereito penal e á sanción legal («deben ser proscritos», «reciben grave sanción», etc.), ademais doutros termos vehementes, como «vicio», «corrupción», «agresión», etc. (cf. tamén Longa 2015a e Longa e López Rivera 2009). Estes termos e expresións son tamén moi abundantes en Freixeiro Mato (2009).

Para comezar, o ton prescritivista é obvio en moitos parágrafos do libro, tanto para aplaudir como para reprimir certos usos; por exemplo, «totalmente recomendable» (p. 63), «aconsellable» (pp. 81, 83), «recomendable» (p. 90), «merece ser preservado» (p. 107) etc., mentres que na súa versión negativa atopamos exemplos como «desaconsellable» (p. 30), «non recomendable» (p. 83), «evitar» (pp. 48, 49) «debe ser rexeitado claramente» (p. 95), «non se debe abusar» (p. 95) ou «non fai aconsellable» (p. 96), ademais de aludir a «fenómenos

⁴ Os prescritivistas «do this, naturally enough, on behalf of the prestige dialect: there are no signs of prescriptive ideologies advocating for the non-standard dialects» (Pullum 2006: 6).

condenados pola gramática» (p. 49). En resumo, todo iso resúmese na «conveniencia de se ditaren pautas prescritivas» (p. 88).

Por outra banda, Freixeiro Mato emprega expresións no sentido sinalado por Muro, como «proscrición» (p. 6), «condenados» (p. 49), «infraccións» (p. 54), «atentan» (p. 58), «depurar» e derivados (pp. 106, 140), «violentar» (p. 90), «pautas violentadas» (pp. 110), «baixo sospeita» (p. 119) etc.

Outras expresións típicas do prescritivismo que atopamos na obra son «descomposición» (pp. 5, 110, 140), «degradación» (p. 5), «deturpar» e derivados (pp. 5, 7, 33, 115, 116, 139), «intervención cirúrxica» (p. 27), «desvío» e derivados (pp. 27, 54, 82), «vulgar» e derivados (pp. 28, 29, 30, 59, 73, 74 etc.), «vicio» (pp. 32, 49, 56, 57, 58), «abusar» e derivados (pp. 41, 48, 56, 57, 58, 81 etc.), «erros» (pp. 41, 57, 58), «formas pobres e viciosas» (p. 57), «exemplarizante» (pp. 63, 66), «impurezas» (p. 129), «desintegrador» (p. 119), «perigosa deriva» (p. 114) ou «inquietante» (p. 139), acusando ás veces os falantes de teren «desleixo e despreocupación» (p. 49). Ao tempo, atopamos tamén numerosos xuízos que empregan os termos «ben» e «mal» aplicados á lingua («falar ben», «falar mal», etc.; cf. pp. 48, 58, 94, 114, etc.).⁵

Tamén se empregan xuízos de valor sobre variedades do galego que se afastan do estándar, como «expresarse de calquera maneira» (p. 5), ademais doutros moi desconsiderados coa variación: por exemplo, «pronuncia culta ou coidada» (p. 28), «modelo de lingua coidado» (p. 51), «rexistros non coidados» (p. 133) ou «modelos dignos de seren imitados» (p. 34). Estas expresións amosan que, segundo o autor, hai modelos de lingua «descoidados» e tamén outros «indignos», os cales son, non por casualidade, os que amosan «desviacións da norma estándar ou culta» (p. 27).

En resumo, a lectura de Freixeiro Mato (2009) amosa unha posición fortemente prescritivista e por iso «dirixista».

4. OS CRITERIOS PARA UNHA «LINGUA DE CALIDADE»

Regueira (2012: 187) sinalaba sobre as propostas para unha «lingua de calidade» que «autenticidade» e «calidade da lingua» non son conceptos lingüísticos, senón que se basean en actitudes sociolóxicas e ideolóxicas». Este apartado tratará esa cuestión devagar mediante a análise das catro «características funda-

⁵ Por todo isto, causa estrañeza que Freixeiro Mato (2009: 113) propoña ao tempo abandonar «un exceso de rixidez normativa».

mentais que aseguran a calidade da lingua utilizada» (Freixeiro Mato 2009: 56): clareza, corrección, harmonía e pureza. Como veremos, a proposta do autor está viciada de entrada por se aplicaren á linguaxe trazos alleos a ela.

4.1. O criterio de clareza

O primeiro criterio aducido é a clareza, ou «a correcta comprensión do que se desexa comunicar mediante o uso das palabras apropiadas na orde apropiada» (Freixeiro Mato 2009: 56), sendo algúns «vicios» que a vetan a concisión excesiva, a complicación sintáctica, as incoherencias de rexistro ou «[o] abuso de palabras ou expresións de uso restritivo (arcaísmos, rexionalismos, termos técnicos, eruditismos, barbarismos)» (Freixeiro Mato 2009: 56). Cómpre analizar-mos o «vicio» dos «rexionalismos» por ser moi significativo das intencións do autor.

A proposta de afastar os rexionalismos da «lingua» revela unha estratexia ben coñecida no prescritivismo, identificar a lingua coa variedade estándar. Esa estratexia, apreciable tamén cando Freixeiro Mato (2009: 54) alude á «lingua normal, ou se quixermos a lingua estándar», ou nas súas alusións ás «desviacións da norma estándar ou culta» (p. 27), opón o estándar, identificado coa propia lingua, e os dialectos. Con isto preténdese expulsar da lingua o que non está incluído na variedade estándar. Esta estratexia, denominada por Joseph (1987: 2) como o status sinecdótico do estándar, consiste en tomar unha parte (variedade estándar) polo todo (a lingua).⁶ Porén, a identificación referida é ideolóxica, ao supor unha noción de lingua «despojada de cualquier localismo o dialectalismo que la ensucie o deteriore» (Moreno Cabrera 2000: 55), e a súa consecuencia é marxinar (aínda máis) o resto de variedades, que, lonxe de seren apreciadas como un rico patrimonio lingüístico, se fan molestas, por resultaren unha «ré mora» para a lingua (de calidade). Só deste modo se pode entender que Freixeiro Mato afaste os dialectalismos da lingua de calidade.

Por suposto, a identificación estándar-lingua e a conseguinte expulsión da noción de variación da lingua son insostibles. A noción de lingua é unha abstracción «que sirve al especialista para aludir, sin perderse en roles técnicos, al hilo encadenado de rasgos comunes entre variedades lingüísticas que, a lo largo del espacio y el tiempo, permite reconocerlas como parte de un todo»

6 O aspecto sinalado por Joseph pódese relacionar cun mito tratado en Preston (1998: 142), crer que non se fala un dialecto, senón unha lingua. Isto non se sostén, pois «if you speak a human language, you must speak some dialect of it», sexa ou non o dialecto estándar.

(Senz et. al. 2011: 479). Por tanto, unha lingua é a suma de todas as súas variedades, polo que non pode entenderse á marxe da variación que posúe: se non hai variación, non hai lingua.

Por outra banda, o seguinte apartado amosará cun exemplo que a clareza non é menor nas variedades ou trazos non estándares nin é prexudicada por eles. En todo caso, o primeiro criterio de Freixeiro Mato é extralingüístico, pois a noción de corrección coa que o define (cf. *supra*) non ten asentado nunha óptica lingüística (cf. 4.2). Ningún dialecto prexudica a claridade, pois «No existe un dialecto que pueda ser considerado mejor que otro» (Tusón 1996: 89). Asumir de maneira implícita a superioridade comunicativa (ou doutro tipo) da variedade prestixiosa «sólo puede ser el resultado de un prejuicio lingüístico, no de un hecho científico» (Akmajian et al. 1979: 248). A clareza non é un atributo intrínseco a ningunha variedade.

4.2. O criterio de corrección

Segundo Freixeiro Mato (2009: 57), este criterio «asenta no rigor, de acordo coas normas gramaticais». ⁷ A súa adopción ⁸ é o trazo que revela máis claramente o ton prescritivista do autor; ao tempo, amosa tamén unha óptica allea á linguaxe, pois aínda que a noción de corrección é aplicada aos feitos lingüísticos, en realidade posúe unha natureza social, co que se mesturan planos diferentes.

O que leva a tomar como incorreccións certos trazos lingüísticos é simplemente que quedan fóra do modelo de lingua representado polo estándar, a variedade prestixiosa. Pero este razoamento é circular: algúns trazos considéranse incorrectos por quedaren fóra do estándar e, por outro lado, ao non pertenceren a esa variedade, vense como incorrectos. Porén, dende unha perspectiva lingüística, «standard forms are not better than other forms» (Fasold 2006: 379). Esta cuestión apréciase ben ao considerarmos a orixe das variedades prestixiosas nas linguas que contan cun estándar establecido dende hai moito tempo: na súa orixe, esas variedades eran un dialecto máis, que acadaron predominio non por razóns lingüísticas (non por seren «mellores» ca outros dialectos) senón por razóns extralingüísticas (histórico-sociais). A razón é sin-

⁷ A noción de norma é empregada por Freixeiro Mato en sentido prescritivo, impositivo, e non no sentido descritivo (como o coseriano) de norma como o usual nunha comunidade.

⁸ Moi recorrente, pois as nocións de «corrección» e «incorrección», cos seus correspondentes derivados, aparecen polo menos en 39 ocasións na obra.

xela: «if the elite members of a society, or other people who are widely admired, speak a certain way, then that way of talking is what gains favor, and other equally serviceable types of speech get relegated to “substandard” status» (Schilling-Estes 2006: 315).

Por exemplo, o estándar do español tomou como base o dialecto castelán⁹ pola supremacía político-militar de Castela na Idade Media. Dentro dese dialecto, a fala prestixiosa non foi calquera, senón a dunha zona con poder (político, cultural, económico etc.): «Se optó por el habla de la Corte y de la cancellería real, fraguada primero en Burgos y pulida luego en Toledo» (López García 2009: 63; cf. tamén Penny 2000). A isto engadiuse máis tarde o modelo que supuxo a fala de Valladolid, onde residiu a Corte (preto dela, Salamanca tiña unha universidade que era un centro cultural de primeira orde).

A mesma situación reitérase nos casos do inglés e do francés: «el inglés estándar emergió como tal a lo largo de los siglos en virtud de la hegemonía política y cultural de Londres, mientras que el francés hizo lo propio gracias a la preponderancia de París» (Lyons 1981: 240). Ao teren as dúas cidades o status de residencia dos reis dende unha época moi temperá, nelas congregábanse todos os poderes. En concreto, o francés estándar vén do franciano, un dialecto da rexión da Illa de Francia, cuxo centro era París. No caso inglés, á preponderancia de Londres sumouse que preto dela se atopaban dúas universidades moi prestixiosas, Oxford e Cambridge. Por esta razón, o estándar do inglés «is not sacred, but merely owes its status to a whole series of historical accidents» (Andersson e Trudgill 1990: 188).

Pola súa parte, o estándar ou «norma padrão» do portugués é, non por casualidade, o «conjunto dos usos lingüísticos da região Lisboa-Coimbra» (Cunha e Cintra 1984: 10): por unha banda, Lisboa tivo un papel político central (Corte) e por outra a Universidade de Coimbra tiña gran prestixio cultural.

Finalmente, o estándar do italiano deriva do toscano e, máis en concreto, do florentino. De novo, non foron razóns lingüísticas as que determinaron a súa escolla, senón de prestixio social: «The importance of the Florentine variety in Italy was mainly determined by the prestige of the Florentine culture» (Wieling et al. 2014: 672); ademais de Dante, Boccaccio ou Petrarca, Florencia sería máis tarde, no Renacemento, un xigantesco foco cultural e económico (se ben este caso foi algo diferente, pois a variedade prestixiosa só era escrita).

⁹ Isto segue a manterse hoxe: o estándar desta lingua baséase en «el habla certronorteña de España del grupo sociolectal culto y su producción escrita» (Senz et al. 2011: 484).

Estes exemplos amosan o mesmo esquema: a escolla da variedade que lle serviría de base ao estándar aséntase sobre feitos extralingüísticos,¹⁰ nomeadamente o prestixio social dunha fala local, pois «Las variedades habladas por grupos política y económicamente poderosos son las únicas con probabilidad de ser seleccionadas como base de una lengua estándar» (Penny 2000: 295). Por iso, Regueira (2005: 72) sinala que presentar os estándares como *koinés* non corresponde cos feitos históricos, ao seren «variedades aristocráticas» xeradas a partir das clases altas (Regueira 2005: 73). Tendo isto en conta, a suposta superioridade do estándar é un mito, un prexuízo sen fundamento, cuxa ideoloxía é moi ben sintetizada por este mesmo autor: «A superioridade da lingua elaborada e empregada polas elites é, por tanto, de carácter social e político. Mais insístese en que se trata dunha superioridade estrutural, inherente a esas variedades, e serve así como elemento de lexitimación do poder: as clases dominantes non só serían superiores social, política e economicamente, senón tamén intelectual e moralmente [...]. Son eles os dotados dunha lingua lóxica, rica, limpa e depurada, e por oposición as variedades que se desvían dela son pobres, corruptas, deformes» (Regueira 2005: 74).

En resumo, a noción de corrección carece de base lingüística, remitindo ao plano social: as formas «correctas» son en realidade as propias da variedade prestixiosa, mentres que as «incorrectas» son, sinxelamente, as non pertencentes a ela.

No caso de linguas que contan cun estándar moi recente, como o galego, o punto de partida para esa variedade difería moito do das linguas antes referidas, pois o galego non era empregado por elites sociais senón polas clases populares, carecendo tamén de institucións que o incentivasen (Regueira 2005: 78). Dito isto, e aínda que a estandarización do galego está lonxe de rematar a pesar dos avances acadados (Monteagudo 2005: 383), o estándar é recollido segundo Álvarez et al. (2005: 62) nas *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (RAG – ILG 1982) e en menor medida no *Diccionario da Real Academia Galega* (RAG 1997) e no *Vocabulario ortográfico da lingua galega* (González González e Santamarina Fernández 1997). En todo caso, mentres a ortografía, a morfoloxía e o léxico foron estandarizados, queda pendente un labor semellante para a sintaxe (Álvarez et al. 2005: 62), máis aló da aplicación de criterios como rexeitar as construcións derivadas do castelán (aspecto no que fai énfase Freixeiro Mato) ou seleccionar formas moi estendidas na fala.

10 Cf. Tiekens-Bonn van Ostade e Percy (eds.) (2017) sobre a xénese das variedades estándares, as cales, como nos recorda Romaine (1994: 107), son unha invención europea. Sobre a construción do estándar do español e o papel da RAE, cf. Senz (2011) e Senz et al. (2011).

Mesmo tendo en conta as fortes diferenzas con respecto ao proceso de formación do estándar nas linguas dos chamados «estados-nación», o resultado da construción do estándar do galego é semellante nalgunha medida, pois tamén se lle poden aplicar os trazos con que Senz et al. (2011) caracterizan os estándares: natureza simplificada, artificial, inmutable, restrinxida, excluín-te e elitista (a isto engade Preston 2015 unha peor organización ca nas outras variedades). Ese proceso supuxo unha escolla de trazos de diferentes variedades, resultando nun estándar de base polidialectal (Monteagudo 2005: 415; Regueira 2012: 188-189), pero en toda selección de trazos á forza hai que deixar fóra outros, condenados deste xeito a careceren de prestixio. Como sinala Regueira (2005: 82), «a pesar de non se basear na lingua dunha clase aristocrática senón na lingua das clases baixas, este estándar, modelado por elites urbanas de acordo coa súa ideoloxía social e coas súas necesidades e intereses, acaba por estar bastante afastado da lingua tradicional que lle serviu de base». En resumo, diferente proceso pero mesmas consecuencias: o estándar como instrumento da clase dominante.

Todo o sinalado serve para entendermos por que a noción de corrección non ten cabida dende unha óptica lingüística. O estándar, derive dun longo proceso histórico ou dunha creación recente, é en termos lingüísticos unha variedade máis. A noción de «in/corrección» xulga trazos segundo a variedade prestixiosa, que supostamente contén os trazos «superiores» ao resto de variedades, polo cal só ese trazos son dignos de pertenceren á lingua. Pero esta idea é errada porque, reitero, a noción de corrección xulga sobre procesos extralingüísticos (histórico-sociais), que pretende facer pasar por lingüísticos. Estamos ante un prexuízo: «Nonstandard language will corrupt the language» (Battistella 2005: 150).

De feito, moitos estudos sociolingüísticos teñen amosado que a noción de corrección relaciona lingua e clase social, baseándose en expectativas sociais. Por exemplo, os estudos revelaron unha relación estreita entre a presenza dun trazo considerado incorrecto, os dobres negativos en inglés («I don't want nothing»), e a clase social do falante (Trudgill 1983: 203): mentres a clase media-alta empregaba dobres negativos nun 2% de ocasións, a porcentaxe ascendía ata un 70% na clase baixa. Así, os xuízos centrados na «corrección» das formas lingüísticas son sociais, non lingüísticos: «grammatical forms which are most typical of working-class dialects have low status, because of their association with groups who have low prestige in our society. This low status leads to the belief that the forms are “bad” and they are therefore judged to be “wrong”. Evaluations of this type are therefore clearly social judgements about the status of speakers who use particular forms, rather than objective linguistic judgements about the correctness of the forms themselves» (Trudgill 1983: 205).

Por tanto, a noción de incorrección supón trazar expectativas sociais sobre as formas lingüísticas, pretendendo «naturalizar» con ela a arbitrariedade que todo estándar representa (ben na selección das formas, ben nos procesos históricos que resultaron nel), isto é, tentar facer pasar xuízos sociais como se fosen lingüísticos. Soster que un trazo determinado é «incorrecto» non supón máis que dicir que ese trazo non forma parte da variedade prestixiosa, mentres que sinalar un trazo como «correcto» implica o contrario. Isto é o esperable se o xuízo é social e non lingüístico: «Not surprisingly, the language variety of the dominant group is often perceived as having higher status as well, especially if speaking it affords increased access to power or wealth. By comparison, the language varieties spoken by the less powerful groups often are stigmatized as “incorrect” or “bad” language» (Fasold e Connor-Linton 2006: 7).

Noutras palabras, unha variedade empregada por un grupo de poder imponse sobre as restantes variedades e estigmatízalas, segundo un procedemento ao que é inherente unha profunda desigualdade: todas as sociedades, nomeadamente as actuais (ao seren moi complexas) son heteroxéneas, por estaren formadas por moitos grupos con aspiracións e ideoloxías moi diverxentes. Porén, como sinalan Clark e Ivanic (1997: 21, 55), só as ideoloxías dos grupos dominantes se fan visibles, mentres que as do resto de grupos son marxinadas e silenciadas. A linguaxe é central no ámbito ideolóxico, ao ser un mecanismo moi forte de poder e control (Fairclough 1989), e o sinalado rexe de maneira paradigmática para a supremacía do estándar: unha variedade, pertencente diacronicamente (no caso dos estándares dunha longa tradición) ou sincronicamente (nun estándar recente como o do galego) ás clases dominantes, imponse ao resto de variedades, que son estigmatizadas e consideradas «incorrectas» ou «vulgares». En síntese, «Badness’ is not found in language itself but only in people’s views of the language»¹¹ (Andersson e Trudgill 1990: 189), ao derivar non do eido lingüístico senón do social.

O carácter central da correlación entre linguaxe e clase social asumido por Freixeiro Mato (2009) non só se advirte no seu uso tan estendido da noción de ‘corrección’ (cf. nota 8); ao tempo, hai outros vestixios moi claros, dos que ofrezco algúns. Por exemplo, segundo Freixeiro Mato (2009: 5) «é preciso un especial coidado e esforzo, nomeadamente das persoas con máis capacidade de influencia social, por evitarmos incorreccións e interferencias que deturpan

11 En termos de Demonte (2005: 16), «las consideraciones sobre los usos “incorrectos” son propias del orden jurídico, o del terapéutico, y no del lingüístico».

e desnaturalizan a lingua». Tamén alude á «práctica exemplarizante por parte das persoas con máis capacidade de influencia social» (Freixeiro Mato 2009: 71), ou sinala que «As persoas que pola súa relevancia social costuman aparecer nos medios de comunicación teñen unha especial responsabilidade na utilización correcta da lingua» (Freixeiro Mato 2009: 116). Como último exemplo, afirma tamén que «non lle podemos pedir o mesmo coidado co uso do idioma ao labrego ou ao mariñeiro que sempre o falaron que ao escritor ou escritora que publica libros en galego» (Freixeiro Mato 2009: 42), afirmación non moi considerada coas persoas que non son escritores. En realidade, moitos labregos ou mariñeiros coñecen o galego perfectamente, sendo a diferenza que non están familiarizados cunha variedade concreta, a estándar. Podemos contraponer a visión deste autor, que lle dá prioridade «influencia social» e na que non ten o mesmo valor a linguaxe de todas as persoas, coa visión descritiva da lingüística, segundo a que «the use of language by educated people is not considered either more or less significant than usage by less educated people» (Fasold 2006: 379).

O último exemplo que ofrezco é o tratamento moi negativo da *gheada* por parte de Freixeiro Mato, baseado de novo en criterios sociais. Este trazo, un dos máis xenuínos do galego e dunha grande extensión, consiste na ausencia do fonema /g/ e a presenza no seu lugar do fonema aspirado farínxeo xordo /h/ («ghato» por «gato») (Álvarez et al. 1986: 27). Segundo Freixeiro Mato (2009: 30), a *gheada* «non debe formar parte do modelo estándar que o galego necesita». Aínda que unha das razóns que ofrece é que puido orixinarse como unha interferencia do castelán,¹² a principal débese á «carga pexorativa que historicamente foi acumulando como signo de alleamento e de incultura, proxectada por súa vez sobre o idioma galego no seu conxunto» (Freixeiro Mato 2009: 30). Aínda que recoñece a *gheada* como un trazo dialectal, exclúea do estándar, por «Razóns pragmáticas de carácter sociolóxico», ao nacer «baixo o estigma da inautenticidade, do carácter vulgar¹³ e da incultura que en máis de douscentos anos non foi quen de o superar» (Freixeiro Mato 2009: 30). Por iso, afirma que aínda que a súa orixe non fose castelá, «a desconsideración social en que se acha e o alto custo que para o prestixio do idioma tería a súa revitalización desaconsellan calquera medida ao respecto» (Freixeiro Mato 2009: 30). É ob-

12 As dúas teses clásicas sobre a orixe da *gheada* son a castelanista (Pensado Tomé 1970), que sostén que se orixinou como unha contaminación do castelán, e a estruturalista (Santamarina 1980), segundo a cal a *gheada* deriva da evolución interna do galego, non tendo relación coa fricativa velar castelá.

13 Nótese que a perspectiva descritiva da lingüística evita termos pexorativos como «vulgar».

vio que este autor non fai un tratamento lingüístico, senón social, reproducindo o prexuízo e a discriminación da gheada.¹⁴

Concluindo, en Freixeiro Mato priman criterios sociais. Regueira (2012: 192) resume á perfección esta concepción extralingüística: «A lingua “de calidade” é, por tanto, a que fala a “xente de calidade”».

Por outra banda, tamén sobre o criterio de corrección, Freixeiro Mato (2009: 57) fai unha afirmación non menos cuestionable: «Sen corrección non hai clareza, da cal é un dos seus pilares». Para amosar a falsidade desa afirmación discutirei un dos trazos que son considerados «incorrectos» e máis fortemente estigmatizados de entre todas as linguas da Península ibérica. En español existen dúas pautas de ordenación dos clíticos: en moitas variedades (estándar incluída) a orde habitual é pronome reflexivo + persoal («se te hizo tarde», «se me estropeó el coche»). Noutras normas (termo usado en sentido descritivo) a orde é a contraria, pronome persoal + reflexivo, como sucede no español de Castela, Canarias ou Cantabria («te se hizo tarde», «me se estropeó el coche»). Os axentes prescritivos da lingua cualifican este segundo modelo como incorrecto ou vulgar (cf. García Abelleira e Longa 2015; Mosquera Martínez e Longa 2015; Longa 2019), declarando que a orde «correcta» é a primeira.

É obvio que a suposta orde «incorrecta» non é a común entre os falantes de bastantes variedades do español (si noutras), pero non chega con dicir que esa orde é «rara»; a única maneira de amosar, en termos de Freixeiro Mato, que a corrección é un piar da clareza, é ofrecer razóns lingüístico-comunicativas (non sociais) que amosen que a orde pronome persoal + reflexivo é inferior nalgún sentido á orde pronome reflexivo + persoal, atendendo a preguntas como as seguintes (Longa 2008): a orde considerada «incorrecta», é menos eficiente dende o plano comunicativo?; supón a perda dalgún trazo semántico presente na outra orde?; ou ben implica a perda dalgún trazo ou distinción gramatical posuída pola orde «correcta»?; propicia a ambigüidade?; supón a perda de poder expresivo nas secuencias que a empregan?; en resumo, é menos clara ca a orde alternativa? A resposta é negativa en todos os casos. Como escribe Moreno Cabrera (2000: 247-248), «la secuencia “me se” es tan posible e impecable gramaticalmente como “se me” (de hecho, el italiano opta por ella).

14 Cf. Recalde Fernández (2002-2003) para unha visión crítica da tese castelanista sobre a gheada. Para a autora, a devandita tese non só «derives from a concept of linguistic interference characteristic of xenophobic purism» (p. 43), senón que tamén contribúe «to spreading the stigma of this social variety by identifying the causes of the language change with lack of education, ignorance, or incapacity of the lowest social classes to pronounce a particular sound, thus providing a theoretical basis to the existence of practices of discrimination and social exclusion based on language use» (p. 43).

Nada hay en la gramática que nos diga que la secuencia “me se” está mal. Simplemente, hay una regla de orden de pronombres clíticos con dos formulaciones. Una de ellas es la de la lengua estándar, pero podría perfectamente haber sido la otra».

Este mesmo razoamento debería rexer para calquera outro trazo non estándar. Por tanto, fronte ao que sostén Freixeiro Mato (2009), nin a corrección supón maior clareza nin a «incorrección» produce menor clareza. O xuízo discutido non é, de novo, lingüístico, senón social, derivando do feito de que «standard speech is essentially the speech of the upper and upper-middle classes — a minority of the population» (Milroy 1998: 64).

4.3. O criterio de harmonía

A harmonía é a terceira característica con que o autor discutido define unha lingua de calidade, baseándose «no coidado na selección e colocación das palabras, de modo que a linguaxe empregada se estructure en frases elegantes, fluentes e variadas» (Freixeiro Mato 2009: 58), e sinalando como «vicios» que impiden acadar harmonía trazos como a cacofonía, o hiato, as secuencias de consoantes «ásperas», a repetición de sílabas co mesmo son etc. Como se aprecia, hai unha obvia relación deste terceiro criterio co segundo, co cal a harmonía resposta máis ben a expectativas sociais sobre o que está «ben» ou «mal» na lingua, derivadas da variedade estándar (habería, por exemplo que saber como este autor avaliaría a repetición de sílabas co mesmo son para acadar efectos literarios ou poéticos).

4.4. O criterio de pureza

O último criterio aducido é a pureza, necesaria «para garantirmos a calidade da lingua, mais tomada no sentido de vernaculidade e autenticidade, isto é, de manutención das propiedades substanciais do idioma, sen influencias alleantes nin deturpacións» (Freixeiro Mato 2009: 58). Aínda que o autor reconece que as linguas cambian co paso do tempo, expón que os vicios que prexudican a pureza da lingua son os termos importados doutras linguas, como principalmente a masiva interferencia de españolismos pero tamén os anglicismos, galicismos ou italianismos, ademais dos vulgarismos (Freixeiro Mato 2009: 58-59).

Freixeiro Mato ten razón cando denuncia que, pola situación de subordinación histórica ao castelán durante séculos, o galego posúe moitos castelanis-

mos, polo que o seu chamamento a seren eliminados moitos deses castelanismos debe compartirse, para evitarmos así que trazos morfosintácticos ou léxicos propios queden abandonados, ao diferiren dos do español. Pero outra cuestión é como se acada ese obxectivo, ou se é factible. En realidade, unha lingua «pura», sen elementos alleos, é inviable, pois «En cualquier lengua, el número de palabras tomadas en préstamo supera fácilmente al número de palabras heredadas» (Sala 1988: 159). Os préstamos, quéirase ou non, derivan do contacto entre linguas, de xeito que todas as linguas posúen moitos termos tomados doutras linguas e incorporados durante séculos; lémbrense as 4.000 palabras de procedencia árabe no español. A pretensión de eliminar todos (ou a maioría de) os estranxeirismos (non só españolismos) semella moi difícil.

Por outra banda, segundo Freixeiro Mato (2009: 41) deberíamos poder dicir «que falamos galego coa mesma competencia e dignidade con que unha persoa rusa fala o seu idioma, ou unha inglesa, ou unha italiana». Fronte ao que presupon Freixeiro Mato, esas linguas non son tan «puras». No que atinxe ao ruso, xa Huttl-Worth (1959: 47) indicaba que «About one-fourth of the Russian literary vocabulary consists of foreign words», nomeadamente francesas, polo grande influxo da cultura francesa na corte dos tsares. No inglés, Durkin (2014: cap. 2) amosa que das 1.000 palabras máis frecuentes no British National Corpus, nada menos que 529 son préstamos, máis dun 50%. Á vista destes datos, non sabemos se Freixeiro Mato cuestionaría que o ruso ou o inglés se poidan falar con dignidade dados os moitos elementos alleos que teñen ambas as linguas.

Por tanto, a pretensión do autor, a eliminación total (ou maioritaria) dos préstamos, é certamente difícil, se nos atemos a como funciona o contacto de linguas e a propia situación das linguas nese sentido (cf. Haspelmath e Tadmor eds. 2009 ao respecto).

Tras isto, a cuestión do purismo é merecente dunha reflexión. Esta noción, moi evasiva (Thomas 1991) ten unha relación estreita obvia co prescritivismo e a postura da corrección da lingua. De feito, unha teima do prescritivismo é que os préstamos e outros elementos (dialectalismos, vulgarismos etc.) destrúen a lingua (cf. Longa 2015a), pois o «Purism is the manifestation of a desire on the part of a speech community (or some section of it) to preserve a language from, or rid it of, putative foreign elements or other elements held to be undesirable (including those originating in dialects, sociolects and styles of the same language)» (Thomas 1991: 12).¹⁵

15 Como xa sinalaba Hall (1942: 4), inherente ao purismo é a asunción de superioridade, pois «Purism, in its essential nature, consists of considering one type of language (a given dialect, or the

É certo que, como sosteñen varios autores tanto dende unha óptica xeral (Moreno Cabrera 2000) como aplicada ao galego (Cidrás Escáneo 2005; Monteagudo 2005; Regueira 2012), dada a problemática concreta do galego, certo grao de purismo pode axudar a resistir a presión do español. Porén, o purismo debe manexarse con coidado, pois a pureza da lingua «es totalmente ajena al funcionamiento real de las lenguas» (Moreno Cabrera 2000: 248). O alto prezo que hai que pagar é excluír as persoas que non empregan a variedade «pura», o estándar. A cautela ante o purismo é reflectida por Regueira (2012: 188): mentres reconece que «o purismo é lexítimo e mesmo necesario para alcanzar os obxectivos establecidos no proceso de normalización lingüística», fai un chamamento a «determinar os límites [do purismo; VML] e avaliar as súas consecuencias», pois as actitudes puristas «levan a discriminar grupos de falantes e a establecer xerarquías» (Regueira 2012: 188), en especial se se restrinxen a criticar certos usos lingüísticos (Regueira 2012: 187).

Para recapitular o apartado, dos catro criterios empregados por Freixeiro Mato (2009) para definir que é unha lingua de calidade, os tres primeiros (clareza, corrección e harmonía) empregan criterios sociais, que son proxectados ao eido lingüístico. O cuarto, a pureza, pode ser de utilidade na situación do galego, pero o certo é que Freixeiro Mato non só alude a españolismos, senón que pretende pasar polo filtro purista elementos como dialectalismos ou vulgarismos (termo este moi pexorativo). Por tanto, ao se aplicaren criterios sociais á lingua, vemos a expresión de prexuízos ante a variación.

5. ALGUNHAS CONTRADICIÓNS

As obras prescritivistas adoitan conter contradicións claras nas súas teses, dado o carácter escorregadizo do prescritivismo, que proxecta ao ámbito lingüístico criterios que son extralingüísticos (cf. Longa 2015a; Longa e López Rivera 2009). Freixeiro Mato (2009) non é unha excepción, como amosará a discusión duns poucos exemplos.

Un trazo reiteradamente sinalado por Freixeiro Mato como propio do galego é o infinitivo conxugado ou flexionado (presenza de morfemas de número e persoa no infinitivo), posuído por moi poucas linguas; por iso, Freixeiro Mato (2009: 90) escribe: «Débese potenciar o emprego correcto do infinitivo flexionado». Ao

speech of a given social class or of a certain epoch, etc.) as “purer” and therefore “superior” to other types». Deste xeito, o purismo é un sinónimo de «elitist prescriptivism» (Thomas 1991: 11).

tempo, nalgunha variedade do galego existe tamén un xerundio flexionado. Neste caso, porén, o seu emprego restrinxido «non fai aconsellábel, de certo, unha proposta de xeneralización do seu uso» (Freixeiro Mato 2009: 96). Isto non se entende ben, pois a obra reitera moitas veces que unha lingua de calidade debería basearse no «uso e potenciación dos trazos morfosintácticos máis xenuínos» (Freixeiro Mato 2009: 5), algo que sen dúbida cumpre o xerundio flexionado (flexión en formas infindas). Pero por outra banda, como xa vimos, o autor rexeita trazos, como a gheada, que están moi estendidos, en especial no occidente de Galicia, cando o propio Freixeiro Mato (2009: 33-34) indica que un criterio básico é «primar a extensión territorial e o número de falantes» dos trazos susceptibles de seren incorporados ao galego «común», «considerando tamén que operan no occidente, onde se concentra unha maior poboación» (Freixeiro Mato 2009: 34), o cal é o caso da gheada. Pero con respecto á gheada o autor prima valoracións sociais. Por tanto, non parece existir un criterio uniforme.

Tamén sorprende que mentres Freixeiro Mato afirma continuamente a necesidade dun galego «de calidade» excluín-te, que só abrangue a norma culta, ás veces fai chamamentos a dignificar as variedades ou trazos que quedan fóra do estándar (pero que por quedaren fóra, deben entenderse ao tempo como de «non calidade»). Neste sentido, Freixeiro Mato (2009: 30) sinala que a gheada é un trazo dialectal «que como tal debe ser respectado», ou que «os dialectalismos enriquecen a lingua e non se deben considerar formas menos perfectas do que as incorporadas ao estándar» (Freixeiro Mato 2009: 135), aludindo tamén ás «lexítimas variantes fonéticas dialectais» (Freixeiro Mato 2009: 33), e mesmo afirmando que existe «un galego coloquial, informal ou popular que posúe toda a calidade e a dignidade do galego culto» (Freixeiro Mato 2009: 61). Se é así, non se entende por que este autor considera incorrectos moitos deses trazos, co resultado de seren estigmatizados. Por outra banda, a súa argumentación enfronta o que entra no estándar (na lingua «común») e o dialectal, excluído del.¹⁶ De novo, pois, apréciase a identificación entre estándar e lingua, a cal, como xa tratei antes, é ficticia: calquera trazo, pertenza ou non ao estándar, é dialectal, pois a variedade estándar é unha máis de entre todas as que conforman a lingua. A devandita identificación, puramente ideolóxica, supón, retomando unhas palabras de Moreno Cabrera (2000: 55), unha noción ideal de lingua «despojada de cualquier localismo o dialectalismo que la ensucie o deteriore».

A última contradición, xa apuntada por Regueira (2012), pero na que quero incidir, atinxe ao tratamento moi negativo (motivado polo purismo) que Frei-

16 Freixeiro Mato (2009: 135) alude ás «formas subestándar ou formas dialectais».

xeiro Mato fai dos neofalantes, as persoas cuxa lingua nai é o castelán pero que adoptaron máis tarde o galego. Segundo Freixeiro Mato (2009: 5), a primeira condición para que o galego sexa unha lingua con futuro é frear a «acelerada perda de falantes» que sofre. Tendo isto en conta, non se dá entendido a actitude purista do autor, que acusa varias veces os neofalantes de adulteraren a lingua. Por exemplo, segundo Freixeiro Mato (2009: 32), «A desnaturalización da fonética galega está a afectar a realización no <n> velar xa non só nos casos de *unha* ou *algunha*, aínda en certo modo protexidos pola grafía <nh>, máis tamén o <n> final de palabra en casos como *un home* ou *beben auga*, que os neofalantes tenden a realizar como alveolar igual que no castelán». Freixeiro Mato (2009: 33) tamén escribe que «o proceso de deturpación do noso idioma se estende tamén cada vez máis ao ámbito da fonética e da fonoloxía, co resultado da perda nalgúns falantes, nomeadamente neofalantes, de trazos tan característicos e imprescindibles para unha verdadeira autoctonía da lingua, como a distinción entre as vogais <e>, <o> abertas e fechadas».¹⁷ Na situación de perda de falantes á que se enfronta o galego, os neofalantes deberían ser benvidos, polo que críticas como as expostas poden ser contraproducentes.

En resumo, algunhas das teses da obra discutida semellan contraditorias entre si. Tal aspecto, de novo, ten que ver na súa gran maioría coa mestura de criterios (social e lingüístico) inherente ao prescritivismo.

6. ENTÓN, ESTÁNDAR SI OU ESTÁNDAR NON?

En ocasións, as críticas dos lingüistas ao prescritivismo son entendidas como unha crítica á variedade estándar *per se*. Este apartado pretende clarificar que a visión exposta neste traballo non pretende atacar a variedade estándar nin rexeitala, senón relativizar o seu valor, criticando, iso si, a superioridade intrínseca outorgada a esa variedade polo prescritivismo. Non podería ser doutro modo, pois, como defensores da óptica descritiva, os lingüistas son respectuosos con todas as variedades dunha lingua, e o estándar é unha variedade máis.

Como sosteñen diferentes traballos (Amorós Negre 2009; Ghomeshi 2010; Longa 2008; Longa e López Rivera 2009; Lyons 1981; Moreno Cabrera 2000), a existencia dun estándar debe considerarse beneficiosa. A principal vantaxe é o seu papel de *koiné* ou variedade común. Isto aplícase, por exemplo, á edu-

17 Freixeiro Mato (2009: 33) chega a suxerir a opción de establecer «controis exixentes para aquelas persoas que quixeren acceder a postos de traballo en que a expresión oral transcenda ao público».

cación: «la estandarización de un dialecto dado para cometidos oficiales es ventajosa, especialmente en un estado democrático moderno que se imponga el ideal de la educación para todos» (Lyons 1981: 241), rexendo tamén noutros ámbitos, como o lexislativo, xudicial, medios de comunicación, etc.

Pero ademais destas vantaxes instrumentais, prácticas, o estándar pode acadar tamén un rol simbólico relevante (Moreno Cabrera 2000: 59; Tusón 1996: 90). Como sinala Moreno Cabrera (2000: 59), «Una comunidad lingüística en la que hay diversas variedades idiomáticas puede tener la necesidad de crear un estándar si la situación en que se encuentra pudiera poner en peligro su supervivencia: ante los estándares dominantes pueden resistirse en mejores condiciones los estándares de las lenguas dominadas». Estas palabras rexen de xeito especial para o galego, dada a súa situación. Porén, o estándar non debería erixirse nun modelo clasista nin excluín-te, pois esas vantaxes mantéñense «siempre que se relativice su valor, no asumiendo acriticamente que el estándar, por serlo, es superior, más correcto o mejor que el resto de variedades» (Longa e López Rivera 2009: 367). No caso contrario as vantaxes pérdense, converténdose esta variedade nun potente mecanismo de discriminación: «One consequence of these kind of language attitudes—in which one language variety is considered better than others—is the corollary belief that speakers of “incorrect” varieties are somehow inferior, because they will not or cannot speak “correctly”. Their “incorrect” language is then used to justify further discrimination—in education and in employment, for example» (Fasold e Connor-Linton 2006: 8) (cf. nota 17). Noutras palabras, o estándar é vantaxoso sempre que sexa valorado na súa xusta medida e non sobrevalorado. Ao cruzarmos esa barreira, asumindo que esa variedade é superior e «correcta», e as demais «incorrectas», os beneficios do estándar pérdense, producíndose a discriminación de variedades e, sobre todo, de falantes.

7. CONCLUSIONES

Este traballo analizou a proposta de Freixeiro Mato (2009) para acadar unha lingua «de calidade» e tentou amosar que a devandita proposta non ten fundamento dende unha óptica estritamente lingüística. Como xa adiantou a introdución, non foi o meu obxectivo atacar de xeito gratuít-o nin menosprezar esa obra, que sen dúbida é moi interesante e valiosa, pero o seu interese sería maior se estivese libre desa perspectiva prescritiva tan acusada.

O prescritivismo provoca que a obra analizada se vexa inmersa nun paradoxo: Freixeiro Mato (2009: cap. 20) discute de xeito moi clarividente e rexei-

ta os diferentes prexuízos (interlingüísticos) empregados para menosprezar o galego (e outras moitas linguas), como a súa suposta falta de utilidade, a suposta pobreza e atraso asociados a el etc., amosando que son «xuízos atrevidos ou precipitados emitidos sen base suficiente por persoas que se deixan levar por tendencias non sustentadas na razón» (Freixeiro Mato 2009: 141). Porén, ao mesmo tempo, Freixeiro Mato reproduce os prexuízos (intralingüísticos) referidos á variación interna das linguas, nomeadamente asumir que só as realizacións do estándar son «correctas» ou considerar que hai unha lingua «de calidade» e outra que non o é (e que, segundo vimos, non se pode entender como referida só aos castelanismos). Os xuízos do autor, derivados do peso que lle outorga á noción de corrección, perseguen o obxectivo de regularen a lingua, pero non son lingüísticos senón sociais. O resultado é «a separación entre unha elite “cult” (i.e., con formación universitaria) e os demais falantes, “incultos”, non posuidores dos códigos lingüísticos que se lles queren impoñer dende arriba» (Regueira 2012: 192), discriminando a quen non emprega a variedade prestixiosa.

Se Freixeiro Mato (2009) remataba a súa obra cunha «proposta esperanzada», a miña conclusión final non pode ser tan optimista. A recente corrente que avoga por un «galego de calidade» amosa que a ideoloxía do estándar non só está fortemente enraizada en linguas que posúen unha variedade estándar establecida historicamente (como o español), senón tamén en linguas cuxo estándar se creou moi recentemente, como sucede en galego. Por tanto, parece cumprirse tamén para este segundo caso, por desgraza, que «As the standard emerges, the myth arises that it is the one, true, original form of the language —the language proper» (Joseph 2006: 39).

BIBLIOGRAFÍA

- AKMAJIAN, Adrian; DEMERS, Richard A.; HARNISH, Robert M. (1979). *An introduction to language and communication*. Cambridge, MA: The MIT Press. Cit. pola trad. de V. Demonte e M. Mora, *Lingüística: una introducción al lenguaje y la comunicación*. Madrid: Alianza Editorial, 1984.
- ÁLVAREZ, Rosario; CIDRÁS, Francisco; GONZÁLEZ SEOANE, Ernesto; REGUEIRA, Xosé Luís; XOVE, Xosé (2005). «Entre o uso e a norma. O proxecto de Gramática da Real Academia Galega». En: Álvarez, R.; Monteagudo, H. (eds.), *Norma lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*, páxs. 361-368. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega e Instituto da Lingua Galega.
- ÁLVAREZ, Rosario; REGUEIRA, Xosé Luís; MONTEAGUDO, Henrique (1986). *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.

- AMORÓS NEGRE, Carla (2009). «El “estándar”: tipología y definiciones. Su vinculación con la norma». *Revista Española de Lingüística*, vol. 39 (2), páxs. 37-61.
- ANDERSSON, Lars-Gunnar; TRUDGILL, Peter (1990). *Bad language*. Oxford: Basil Blackwell.
- ARMSTRONG, Nigel; MACKENZIE, Ian E. (2013). *Standardization, ideology and linguistics*. Nova York: Palgrave Macmillan.
- (2015). «On prescriptivism and ideology». En: Longa, V.M. (ed.), *Representaciones. Revista de Estudios sobre Representación en Arte, Ciencia y Filosofía*, vol. XI (2), páxs. 27-58.
- BATTISTELLA, Edwin (2005). *Bad language. Are some words better than others?* Nova York: Oxford University Press.
- BAUER, Laurie; TRUDGILL, Peter (eds.) (1998). *Language myths*. Londres: Penguin.
- CIDRÁS ESCÁNEO, Francisco (2005). «A sintaxe na gramática. Problemas de descripción e problemas de prescripción». En: Álvarez, R.; Monteagudo, H. (eds.), *Norma lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*, páxs. 335-357. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega e Instituto da Lingua Galega.
- CLARK, R.; IVANIC, R. (1997). *The politics of writing*. Londres: Routledge.
- COSTAS, Xosé Henrique (dir.) (2009). *55 mentiras sobre a lingua galega. Análise dos prexuízos máis comúns que difunden os inimigos do idioma*. Bertamiráns: Laiovento.
- CUNHA, Celso; CINTRA, Luís Filipe Lindley (1984). *Nova gramática do português contemporâneo*. Lisboa: Edições Joao Sá da Costa.
- DEMONTE, Violeta (2005). «La esquiva norma del español. Sus fusiones y relaciones con la variación y el estándar». En: Álvarez, R.; Monteagudo, H. (eds.), *Norma lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*, páxs. 13-29. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega e Instituto da Lingua Galega.
- DÍAZ SALGADO, Luis Carlos (2011). «Historia y crítica rosa de la Real Academia Española». En: Senz, S.; Alberte, M. (eds.), *El Dardo en la Academia. Esencia y vigencia de las Academias de la lengua española*, vol. I, páxs. 21-156. Barcelona: Melusina.
- DURKIN, Philip (2014). *Borrowed words. A history of loanwords in English*. Nova York: Oxford University Press.
- FAIRCLOUGH, Norman. (1989). *Language and power*. Londres: Longman.
- FASOLD, Ralph (2006). «The politics of language». En: Fasold, R.; Connor-Linton, J. (eds.), *An introduction to language and linguistics*, páxs. 373-400. Cambridge: Cambridge University Press.
- FASOLD, Ralph; CONNOR-LINTON, Jeff (2006). «Introduction». En: Fasold, R.; Connor-Linton, J. (eds.), *An introduction to language and linguistics*, páxs. 1-11. Cambridge: Cambridge University Press.
- FREIXEIRO MATO, Xosé Ramón (1998). *Gramática da lingua galega. I. Fonética e fonoloxía*. Vigo: A Nosa Terra.
- (1999). *Gramática da lingua galega. II. Semántica*. Vigo: A Nosa Terra.

- (2000). *Gramática da lingua galega. III. Morfosintaxe*. Vigo: A Nosa Terra.
 - (2001). *Manual de gramática galega*. Vigo: A Nosa Terra.
 - (2003). *Gramática da lingua galega. IV. Gramática do texto*. Vigo: A Nosa Terra.
 - (2009). *Lingua de calidade. Vinte reflexións e unha proposta esperanzada para un galego con futuro*. Vigo: Xerais.
- GARCÍA ABELLEIRA, Naír; LONGA, Víctor M. (2015). «Enseñando a los niños a discriminar. La plasmación de la ideología del estándar en la escuela». En: Longa, V.M. (ed.), *Representaciones. Revista de Estudios sobre Representación en Arte, Ciencia y Filosofía*, vol. XI (2), páxs. 148-186.
- GHOMESHI, Jila (2010). *Grammar matters. The social significance of how we use language*. Winnipeg: Arbeiter Ring Publishing.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Manuel; SANTAMARINA FERNÁNDEZ, Antón (coords.) (2004). *Vocabulario ortográfico da lingua galega (VOLGa)*. A Coruña: Real Academia Galega e Instituto da Lingua Galega.
- HALL, Robert. A. Jr. (1942). *The Italian questione della lingua: an interpretative essay*. Chapel Hill, NC: University of North Caroline Press.
- HASPELMATH, Martin; TADMOR, Uri (eds.) (2009). *Loanwords in the world's languages. A comparative handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- HUTTL-WORTH, Gerta (1959). «Foreign borrowings in Russian». *The Slavic and East European Journal*, vol. 3 (1), páxs. 47-54.
- JOSEPH, John E. (1987). *Eloquence and power: The rise of language standards and standard languages*. Londres: Frances Pinter.
- JOSEPH, John E. (2006). *Language and politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- LIPPI-GREEN, Rosina (1997). *English with an accent. Language, ideology, and discrimination in the United States*. Londres: Routledge.
- LONGA, Víctor M. (2008). «Sobre prejuicios lingüísticos y la necesidad de desterrarlos del ámbito educativo: dialecto estándar y dialectos no estándares». *Aula de Encuentro. Revista de Investigación y Comunicación de Experiencias Educativas* 17 (1), páxs. 5-44.
- (ed.) (2015). *Representaciones sobre la variación lingüística: lenguaje, prescripción y discriminación*. Número especial de *Representaciones. Revista de Estudios sobre Representación en Arte, Ciencia y Filosofía*, vol. XI (2).
 - (2015a). «¡La lengua se corrompe! Prescriptivismo y representaciones apocalípticas sobre el lenguaje en un “Jeremías” moderno». En: Longa, V.M. (ed.), *Representaciones. Revista de Estudios sobre Representación en Arte, Ciencia y Filosofía*, vol. XI (2), páxs. 81-116.
 - (2015b). «Introducción al número especial ‘Representaciones sobre la variación lingüística: lenguaje, prescripción y discriminación’». En: Longa, V.M. (ed.), *Representaciones. Revista de Estudios sobre Representación en Arte, Ciencia y Filosofía*, vol. XI (2), páxs. 3-13.

- (2019). «Dialectos menospreciados en un manual de dialectología. Análisis crítico de algunos trabajos recogidos en Alvar (dir., 1996)». *Dialectología*, vol. 22, páxs. 81-99.
- LONGA, Víctor M.; LÓPEZ RIVERA, Juan José (2009). «Algunos comentarios críticos sobre el libro *Hablar con corrección*, de Pancracio Celadrán Gomariz». *Estudios de Lingüística. Universidad de Alicante*, vol. 23, páxs. 353-370.
- LÓPEZ GARCÍA, Ángel (2009). *La lengua común en la España plurilingüe*. Madrid e Frankfurt am Main: Iberoamericana e Vervuert.
- LYONS, John (1981). *Language and linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. Cit. pola trad. de R. Cerdà, *Introducción al lenguaje y a la lingüística*. Barcelona: Teide, 1984.
- MILROY, James. (1998). «Children can't speak or write properly anymore». En: Bauer, L.; Trudgill, P. (eds.), *Language myths*, páxs. 58-65. Londres: Penguin.
- (2001). «Language ideologies and the consequences of standardization». *Journal of Sociolinguistics*, vol. 5 (4), páxs. 530-555.
- MILROY, James; MILROY, Lesley (1985). *Authority in language. Investigating language prescription and standardisation*. Londres: Routledge & Kegan Paul.
- MONTEAGUDO, Henrique (2005). «Do uso á norma, da norma ao uso (Variación sociolingüística e estandarización no idioma galego)». En: Álvarez, R.; Monteagudo, H. (eds.), *Norma lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*, páxs. 377-436. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega e Instituto da Lingua Galega.
- MORENO CABRERA, Juan Carlos (2000). *La dignidad e igualdad de las lenguas. Crítica de la discriminación lingüística*. Madrid: Alianza Editorial.
- MOSQUERA MARTÍNEZ, Clara; LONGA, Víctor M. (2015). «Cuando la diversidad molesta: el tratamiento de la diversidad intralingüística en libros de texto de Lengua Castellana». *Aula de Encuentro. Revista de Investigación y Comunicación de Experiencias Educativas* 17 (1), páxs. 5-44.
- MURO, Miguel Ángel (1990). *La gramática normativa. Fundamentos, práctica y perspectivas*. Logroño: Gobierno de La Rioja e Instituto de Estudios Riojanos.
- PENNY, Ralph (2000). *Variation and change in Spanish*. Cit. pola trad. de J. Sánchez Méndez, *Variación y cambio en español*. Madrid: Gredos, 2004.
- PENSADO TOMÉ, José Luis (1970). «Interferencias estructurales castellano-gallegas: el problema de la geada y sus causas». *Revista de Filología Española*, vol. LIII, páxs. 27-44.
- PINKER, Steven (1994). *The language instinct. How the mind creates language*. Nova York: William Morrow.
- PRESTON, Dennis R. (1998). «They speak really bad English down south and in New York». En: Bauer, L.; Trudgill, P. (eds.), *Language myths*, páxs. 139-149. Londres: Penguin.
- (2015). «The silliness of the standard». En: Longa, V.M. (ed.), *Representaciones. Revista de Estudios sobre Representación en Arte, Ciencia y Filosofía*, vol. XI (2), páxs. 59-80.

- PULLUM, Geoffrey K. (2006). «Ideology, power, and linguistic theory». Disponible en <http://lel.ed.ac.uk/~gpullum/MLA2004.pdf>.
- REAL ACADEMIA GALEGA (1997). *Dicionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega, Galaxia e Xerais.
- REAL ACADEMIA GALEGA e INSTITUTO DA LINGUA GALEGA (1982). *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega e Real Academia Galega.
- RECALDE FERNÁNDEZ, Montserrat (2002-2003). «The Castilianist theory of the origin of the ‘gheada’ revisited». *Estudios de Sociolingüística: Linguas, Sociedades e Culturas*, vol. 3-4 (2-1), páxs. 43-74.
- REGUEIRA, Xosé Luís (2005). «Estándar oral». En: Álvarez, R.; Monteagudo, H. (eds.), *Norma lingüística e variación. Unha perspectiva desde o idioma galego*, páxs. 69-95. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega e Instituto da Lingua Galega.
- (2012). «Autenticidade e calidade da lingua: purismo e planificación lingüística no galego actual». *Estudos de Lingüística Galega*, vol. 4, páxs. 187-201.
- ROMAINE, Suzanne (1994). *Language in society*. Oxford: Oxford University Press. Cit. pola trad. de J. Borrego, *El lenguaje en la sociedad. Una introducción a la sociolingüística*. Barcelona: Ariel, 1996.
- SALA, Marius (1988). *El problema de las lenguas en contacto*. México: UNAM.
- SANMARTÍN REI, Goretti (coord.) (2006). *Sobre a calidade da nosa lingua*. A Coruña: Universidade da Coruña.
- (2009). *Nos camiños do entusiasmo. Calidade da lingua e planificación*. Vigo: Xerais.
- SANTAMARINA, Antón (1980). «Novas consideracións ó redor das orixes da gheada». *Verba*, vol. 7, páxs. 243-249.
- SCHILLING-ESTES, Natalie (2006). «Dialect variation». En: Fasold, R.; Connor-Linton, J. (eds.), *An introduction to language and linguistics*, páxs. 311-341. Cambridge: Cambridge University Press.
- SENZ, Silvia (2011). «Una, grande y (esencialmente) uniforme. La RAE en la conformación y expansión de la “lengua común”». En: Senz, S.; Alberte, M. (eds.), *El Dardo en la Academia. Esencia y vigencia de las Academias de la lengua española*, vol. II, páxs. 9-302. Barcelona: Melusina.
- SENZ, Silvia; ALBERTE, Montserrat (eds.) (2011). *El Dardo en la Academia. Esencia y vigencia de las Academias de la lengua española*. Barcelona: Melusina, 2 vols.
- SENZ, Silvia; MINGUELL, Jordi; ALBERTE, Montserrat (2011). «Las academias de la lengua española, organismos de planificación lingüística». En: Senz, S.; Alberte, M. (eds.), *El Dardo en la Academia. Esencia y vigencia de las Academias de la lengua española*, vol. I, páxs. 371-550. Barcelona: Melusina.
- THOMAS, George (1991). *Linguistic purism*. Londres: Longman.
- TIEKEN-BOON VAN OSTADE, Ingrid; PERCY, Carol (eds.) (2017). *Prescription and tradition in language. Establishing standards across time and space*. Bristol: Multilingual Matters.

- TRUDGILL, Peter (1983). *On dialect. Social and geographical perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
- TUSÓN, Jesús (1996). *Los prejuicios lingüísticos*. Barcelona: Octaedro.
- WIELING, Martijn; MONTEMAGNI, Simonetta; NERBONNE, John; BAAYEN, R. Harald (2014). «Lexical differences between Tuscan dialects and standard Italian: Accounting for geographic and sociodemographic variation using generalized additive mixed modeling». *Language*, vol. 90 (3), páxs. 669-692.

Dialectos y estándar vasco

Gotzon Aurrekoetxea

Lorea Unamuno

Ariane Ensunza

Universidad del País Vasco /

Euskal Herriko Unibertsitatea

1. INTRODUCCIÓN

A pesar de que la literatura en lengua vasca tiene una producción continuada desde el siglo XVI, hasta la creación de la lengua unificada se realizó fundamentalmente en variedades dialectales, y cuatro de ellas vehiculizaron toda la producción literaria hasta la mitad del siglo XX. Fue en 1968 cuando la Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia dio los primeros pasos para crear lo que se denomina *euskera batua*, la lengua unificada. Por lo tanto, la estandarización del euskera es cosa de hace solamente cincuenta años. Pese a ser muy reciente, el ritmo de estandarización es muy vigoroso, tanto por el papel de las escuelas en vasco (*ikastola*) en un primer instante como, posteriormente, por la implantación de la línea bilingüe en la escuela pública y privada.

Aunque en un principio la creación del *batua*¹ (estándar) vasco se pensó para su uso escrito, como propuso L. Mitxelena (Villasante, 1980: 5), en realidad el estándar se ha convertido en una variedad utilizada en la comunicación escrita u oral, ya sea formal o informal, sobre todo por parte de aquellos neovascos o *euskaldunberriak* que únicamente se expresan en la variedad estándar, y de un buen número de nativos en situaciones formales. La preocupación por la pérdida o desaparición de los dialectos ha estado siempre presente desde los comienzos de los trabajos y decisiones sobre la variedad estándar. La Academia de la Lengua Vasca ha publicado dos normas sobre la materia,² fruto de la preocupación tanto a nivel académico como popular por el riesgo de desaparición de los dialectos a causa de la promulgación de las normas del euskera estándar.

1 Si bien en términos estrictos se debe distinguir entre el *batua* (euskera unificado) y la variedad estándar, se usará únicamente esta última denominación por motivos metodológicos.

2 *Euskera batua, euskalkiak eta tokiko hizkerak* [el euskera unificado, dialectos y variedades locales] (norma 46) y *euskera batua eta euskalkiak irakaskuntzan* [el euskera unificado y los dialectos en la enseñanza] (norma 47).

El euskera estándar se ha implantado en educación y en los medios de comunicación, pero los nativos adultos y ancianos, que no han sido escolarizados en vasco, utilizan habitualmente alguna forma dialectal, desconocen la variedad estándar y no han sido alfabetizados en vasco. La gente joven, en cambio, mayoritariamente escolarizada en vasco y castellano o vasco y francés, conoce y usa cada vez más la variedad estándar y, al mismo tiempo, va perdiendo contacto con los dialectos, ya que suele usar la variedad estándar en sus relaciones formales. De esta forma los dialectos van perdiendo prestigio en el registro formal, culto.

La presente contribución muestra los resultados de las investigaciones realizadas sobre el tema en los últimos años tomando como factor la edad de los hablantes. La segunda sección versará sobre el marco teórico; en la tercera se explicarán los proyectos de investigación llevados a cabo en relación con el euskera, mientras que en la cuarta se expondrán los resultados y en la quinta las conclusiones.

2. MARCO TEÓRICO

Gracias al trabajo empírico y teórico de dialectólogos sociales europeos como Trudgill, Auer y Kerswill, entre otros, tenemos conocimiento suficiente sobre patrones de relación entre dialectos, variedad estándar y revitalización dialectal en toda Europa.

En la literatura científica al respecto se estudian de distintos tipos de nivelación (vertical/horizontal, fuerte/débil, completa/parcial, etc.). Los diversos tipos de convergencia, sin embargo, suelen estar interrelacionados entre sí; por ejemplo, la convergencia horizontal suele estar relacionada con la convergencia vertical y la nivelación lingüística de los dialectos con el estándar, y en la mayoría de los casos es consecuencia de ello (Auer, 2018: 159), aunque históricamente hay ejemplos de convergencia horizontal sin ninguna implicación de alguna convergencia vertical, en especial cuando no interviene ningún tipo de variedad estándar; Auer (2018: 163) cita algunos ejemplos en el contexto europeo.

Este conocido proceso de estandarización de las lenguas de Europa (Hinskens, 1998; Kristensen y Thelander, 1984; Cheshire, Edwards y Whittle, 1989; Goeman, 2000; etc.) está produciéndose en la lengua vasca en nuestros días. El estudio de las relaciones de los dialectos y el estándar ha demostrado que existen diferentes procesos que, siguiendo a Auer (2011: 487), pueden clasificarse en cinco tipos de relación:

- Tipo cero: diaglosia exoglósica (estándar no endoglósico).
- Tipo A: diglosia endoglósica mediana (utilizado solo en la escritura).
- Tipo B: diglosia endoglósica (estándar endoglósico utilizado también en el habla).
- Tipo C: diaglosia (formas intermedias entre el estándar y un dialecto, como los regiolectos).
- Tipo D: desaparición del dialecto (nivelación gradual o no transmisión del dialecto).

Esta tipificación de la relación entre dialectos y variedad estándar va desde la nula relación entre ambas variedades hasta la desaparición de una de ellas, en este caso el dialecto. Desde el punto de vista de los dialectos, estos experimentan una doble situación: una **diglósica** y una **diaglósica**. Por una parte, los hablantes perciben la variedad estándar como más culta y apta para contextos formales, por lo que el dialecto queda relegado a la vida privada y las relaciones informales; es decir, una situación típicamente diglósica. Por otra parte, los dialectos experimentan también una situación diaglósica, tal como la define Bellmann (1998: 24): «dialects, as part of the substandard, are getting more or less deprived of their features, especially of their primary ones». En efecto, hay hablantes que, por conocer solo la variedad estándar, la usan en todos los contextos diarios, aun informales como en conversaciones familiares o entre amigos, etc.; y, a la vez, existen hablantes que desconocen la variedad estándar (en general personas mayores), pero la oyen a diario en TV, radio e incluso en relaciones informales con interlocutores que únicamente se expresan en estándar.

Hay pues en marcha un proceso de nivelación entre los dialectos y la variedad estándar, que se da en grados y ritmos diferentes a lo largo del territorio del vasco. Si bien en el habla de los ancianos y adultos se aprecia una persistente adhesión a la *base dialectal* (Bellmann, 1998), en la generación joven la influencia del estándar en la comunicación informal es más que apreciable, como lo demuestran las primeras investigaciones sobre la materia (Aurrekoetxea, 2006, 2008; Ariztimuño, 2009; Santazilia, 2009; Ormaetxea, 2011; Ezenarro, 2008; Unamuno, 2010; Ensunza (2012, 2015, 2016, 2017, 2019), Unamuno y Aurrekoetxea, 2013). Todo ello evidencia que la situación de los dialectos vascos en relación con el estándar es muy compleja, pero que, a su vez, tiene unos parámetros que se sitúan en el tipo C de la tipología presentada por Auer (véase más arriba), que se define como una relación diaglósica.

3. NIVELACIÓN LINGÜÍSTICA EN VASCO: PRIMEROS ESTUDIOS Y PRIMEROS DATOS

En las últimas décadas, la sociedad y la lengua vasca han sufrido procesos de diversa índole que han llevado a una situación totalmente diferente. Entre los factores que la han desencadenado hay que citar el proceso de industrialización y de éxodo de la población rural a las ciudades, una escolarización en vasco prácticamente generalizada en la Comunidad Autónoma Vasca y más presente en otras comunidades, la implantación de la variedad estándar, el cambio de la cultura tradicional por una cultura urbana, la aparición de *mass media* en vasco, tanto oral como escrito, etc.

Esta situación propicia y alienta investigaciones sociolingüísticas. Los primeros datos de los que se dispone han sido mayoritariamente recogidos por el equipo de investigación EUDIA, que promovió a principios de este siglo dos proyectos de investigación para analizar este hecho: Euskeraren atlas sozio-geolingüistikoa – Atlas socio-geolingüístico del euskera (en adelante EAS) (Aurrekoetxea y Ormaetxea, 2006) y el Euskera dialektalaren ahozko korpusa – Corpus oral dialectal del euskera (en adelante EDAK) (Aurrekoetxea, Sánchez y Odriozola, 2009).

3.1. Los proyectos EAS y EDAK

El proyecto EAS se diseñó para proveer materiales sobre la variación sociolingüística del vasco y el proceso de nivelación de los dialectos y la variedad estándar. Se tuvo en cuenta el proyecto Euskararen Herri Hizkeren Atlasa (en adelante EHHA), el atlas lingüístico vasco, dado que los responsables de los proyectos eran los mismos, y tanto el cuestionario como el sistema de puntos de la encuesta están relacionados íntimamente entre sí.

El proyecto recoge información gramatical y léxica de dos generaciones. La primera, la generación adulta (40-55 años), es la generación que conforman los hijos de los informantes del EHHA. Todos recibieron formación escolar en castellano o francés, aunque han vivido la creación y expansión de la variedad estándar, y en muchos casos fueron sus impulsores, ya sea en la creación y mantenimiento de las escuelas en vasco (*ikastola*) como en la promoción de la lengua vasca en la educación pública y privada, en la instauración de medios de comunicación vascos, etc. En suma, se trata de una generación que ha tomado parte activa en la expansión tanto de la lengua vasca como de la variedad estándar y que, en menor medida se alfabetizó en su lengua. En segundo

lugar se recogen datos de la generación joven (20-30 años) que mayoritariamente se escolarizó en euskera estándar. Los informantes elegidos de esta generación son en su totalidad de ambiente familiar vasco, con padres nativos vascos. En cuanto al sexo, todos los informantes son de sexo masculino, ya que la mayoría de los del EHHA también lo eran.

El cuestionario contiene doscientas preguntas, de las que cien corresponden al léxico común y otras tantas a la gramática. La elección de un léxico común facilita las respuestas de la generación joven, cuyo conocimiento del léxico especializado en la lengua vasca acarrearía dificultades en la recogida de datos. En cuanto a la gramática, se han incluido las formas más usuales, tanto en la morfología nominal como en la verbal y en sintaxis.

El proyecto EDAK recoge únicamente información prosódica (acento y entonación) con dos tipos de informantes: generación adulta (40-55 años) y generación joven (20-30 años). Pero en este caso todos los sujetos son femeninos.

Si a esto añadimos los datos del atlas vasco (EHHA), los investigadores de la variación sociolingüística del vasco tienen a su disposición datos de tres generaciones diferentes, que representan tres realidades lingüísticas muy diferentes: la generación mayor, que desconoce por completo la variedad estándar y fue escolarizada en castellano o francés; la adulta, también escolarizada —como la anterior— en idiomas distintos del vasco, pero que ha tenido un contacto más o menos intenso con la variedad estándar, dado que fue ella la que la vehiculizó y expandió, y la generación joven, mayoritariamente escolarizada en la variedad estándar.

3.2. Datos lingüísticos cualitativos

En lo que respecta al idioma escrito formal, la irrupción del *batua* o estándar, a causa de su fuerza y prestigio, ha producido ciertos cambios en los dialectos literarios que siguen con mayor o menor éxito usándose en sus respectivas zonas de influencia. Estos cambios son más evidentes en dialectos literarios más alejados de la variedad estándar.

En el suletino, el dialecto más alejado del estándar, la influencia de este es notoria tanto en la grafía como en el léxico, sobre todo en la generación joven (Davant, 1996: 534).

En el dialecto literario vizcaíno se advierten también ciertos cambios, pues se aceptan formas del estándar junto a las características propias del dialecto. De este modo, por ejemplo, en la gramática de este dialecto se admite el sufijo *-ek* del estándar para el caso ergativo plural, junto al sufijo propio *-ak*. La disi-

milación vocálica resultante de final de palabra y el sufijo *-a* del caso declinativo absoluto (*-aa* > *-ea*), marca endémica del vizcaíno, deja de serlo en términos de nueva creación; así se propone que *gatazka* (conflicto) se decline *gatazka* y no *gatazkea* (Goikoetxea, 2003: 40).

Pero esto ocurre no únicamente en dialectos periféricos. Así, en la tradición literaria del dialecto labortano / bajo navarro la aparición del estándar ha provocado que incluso en la enseñanza se adopten ciertos aspectos del estándar, como el verbo; en el léxico se van introduciendo vocablos de nueva creación tomados del estándar, como los nombres de los meses, términos científicos o administrativos, etc. (Davant, 1996: 535).

Consciente de la nueva situación creada por la irrupción de la variedad estándar, Oihartzabal (1993) pedía una reflexión sobre el estatus de los dialectos literarios, puesto que la situación había cambiado sustancialmente desde la aparición del estándar.

En los últimos años la investigación de la influencia del estándar sobre los dialectos se ha centrado en el idioma coloquial, informal (Aurrekoetxea, 2006, 2008; Ariztimuño, 2009; Santazilia, 2009; Ormaetxea, 2011; Ensunza, 2012, 2015, 2016, 2019; Ezenarro, 2008; Unamuno, 2010; Unamuno y Aurrekoetxea, 2013). Aurrekoetxea se ha centrado sobre todo en variedades sureñas del dialecto vizcaíno, Ariztimuño en variedades guipuzcoanas, Santazilia en una variedad de la frontera navarra, Ormaetxea en variedades de la cuenca del Deba, Ensunza en las variedades cercanas a Gernika (variedades del vizcaíno central), Ezenarro en dos variedades del vizcaíno oriental y Unamuno en una variedad nororiental del vizcaíno).

Por ejemplo, respecto a la fonología, en el habla de Gernika-Lumo cuando las consonantes alveolares /l/ y /n/ —o incluso el grupo consonántico *-nd-* y *-ld-*— van precedidos de la vocal /i/, se palatalizan en el habla de los adultos: *(h)ilde* > *(h)illde*, ‘muerto’; *(h)urbildu* > *(h)urbilldu*, ‘acercar’; *einde* > *eiñdde*, ‘hecho’; *ein dabe* > *eñdabe*, ‘lo han hecho’; *ipin dotes* > *ipiñddotes*, ‘los he puesto’, etc. Sin embargo, en el habla de los jóvenes se ha perdido la consonante palatal lateral aproximante /ɬ/ y la palatalización de las consonantes mencionadas. Por lo tanto, Ensunza (2016: 87) apunta que la vocal palatal /i/ está perdiendo la capacidad de palatalizar las consonantes siguientes en el habla de los jóvenes de algunas localidades vizcaínas, y concluye lo siguiente:

As we had expected, this has to see with the variants that are not accepted in Standard Basque, as children pick samples from their environment and, if in school the palatalized forms are rejected, children do reject them from their day to day speech too.

En algunas hablas vascas, como las analizadas por Ensunza (2012, 2015), tanto la vocal [i] como la [u] tienden a cerrar la siguiente vocal *a* > *e*, incluso habiendo una consonante de por medio o más allá de los límites de los morfemas, como, por ejemplo: *burua* > *burue*, ‘cabeza’; *ikasi* > *ikesi*, ‘aprender’; *liburu bat* > *liburu bet*, ‘un libro’, etc. Como apunta Ensunza (2015: 135), esta asimilación es muy fuerte en el habla de los adultos, pero en la de los jóvenes ha perdido fuerza debido a la influencia del vasco estándar.

Respecto a la morfología nominal, hay que apuntar que ni la variación lingüística ni la influencia del estándar son tan acentuadas. Según Aurrekoetxea (2008: 20), de las 22 variables analizadas, 17 coinciden en la generación adulta y la joven. Sin embargo, de las cinco que divergen, cuatro son variantes coexistentes del dialecto, pero los jóvenes han realizado una selección a favor de la más próxima al estándar. En cuanto a la variable restante (disimilación del artículo *-a* en palabras terminadas por *-a* (*-aa* > *-ea*): *alabea* vs *alaba*), Aurrekoetxea señala que es una clara evidencia de la influencia del estándar (2008: 21). Ensunza (2015) ha analizado el morfema del sociativo *-agaz* / *‘-akaz* vizc. / *-kin* est. (con), pero en la variante vizcaína investigada coexisten tanto *-kin* como *-kaz*, al menos en el habla de los adultos: *lorakin/lorakaz*, ‘con las flores’; *lagunekin/lagunekaz*, ‘con los/las amigos/as’, etc. Los jóvenes, sin embargo, han optado por *-kaz*. En este caso, se ha reforzado la identidad del dialecto y dejado a un lado la forma del estándar, aunque fuera también representativa del dialecto en el habla de los adultos.

En cuanto a la morfología verbal, cabe decir que la influencia del estándar no es muy notable en la variedad vizcaína, ya que esta variedad diverge manifiestamente del estándar y, por lo tanto, se mantienen las variantes dialectales. Aurrekoetxea (2008: 21) apunta que, de las cuarenta variables analizadas, cuatro presentan influencia del estándar en el habla de la generación joven: *gintze-san/giñen*; *daus/ditu*; *yoa nintzen* / *nindoan*; *eukiosan* / *eukosa* - *eukasan*; $\emptyset$ / *genbisen* (la segunda variante corresponde al estándar).

También se aprecia variación y convergencia en la sintaxis de los dialectos vascos. Aurrekoetxea (2008: 22) apunta gran influencia del estándar en el habla de los jóvenes de Dima: *akordetan nas...aitekin* vs *gurasoataz akordetan nas*, ‘me acuerdo de los padres’; *urten dau* vs *urten da*, ‘ha salido’; *bardin doste* vs *bardin yat*, ‘me es lo mismo’; *yoan in bear dosu* vs *yoan in bearko sara*, ‘tendrás que ir’ (en todas ellas la segunda variante está más próxima del estándar). Ensunza (2015, 2019) ofrece evidencias de algunas hablas vizcaínas respecto al cambio de orden entre el *sustantivo* y el *demonstrativo*, por un lado, y, por otro, entre el *sustantivo* y el *numeral*. De hecho, es bien sabido que, aunque en la mayoría de los dialectos vascos, incluido el vasco estándar, el sustantivo pre-

cede a los demostrativos, en el dialecto vizcaíno son los demostrativos los que preceden al sustantivo: *ori boligrafoa*, ‘ese bolígrafo’; *au liburue*, ‘este libro’; *orrek plater gustixek*, ‘todos esos platos’, etc. No obstante, los jóvenes han empezado a perder esta característica de su dialecto, acercándose hacia el vasco estándar: *boligrafo hori*, “bolígrafo ese”, es decir, ‘ese bolígrafo’; *liburu au*, “libro este”, es decir, ‘este libro’; *plater orrek gustisek*, “platos esos todos”, es decir, ‘todos esos platos’, etc. A este respecto Ensunza (2019: 27) señala que:

Standard Basque has influenced the use of *NP + demonstrative* structure in western varieties and it has introduced with strength in youth vernacular. Due to this influence, the variant that was characteristic of western varieties is losing quickly. In fact, in elder speech the predominant structure is (*erak + I*) or *demonstrative + NP* variant but, on the contrary, in youth speech the most used structure is (*I + erak*) or *NP + demonstrative*.

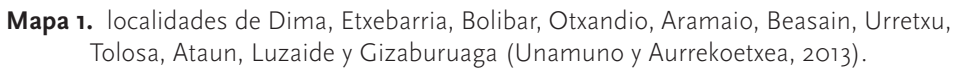
El cambio de orden sucede también, como ya hemos adelantado, con el numeral *dos* que en el dialecto vizcaíno se coloca al final del sintagma nominal (como el numeral *uno*, y al contrario de todos los demás números). Por lo tanto, en el habla de los adultos vizcaínos la estructura predominante es ‘*sintagma nominal + numeral dos*’ (*liburu bi*, ‘dos libros’); en cambio, los jóvenes han empezado a perder esta característica de su dialecto y se acercan al vasco estándar utilizando la estructura ‘*numeral dos + sintagma nominal*’ (*bi liburu*, ‘dos libros’).

3.3. Datos lingüísticos cuantitativos

En cuanto a los resultados preliminares obtenidos del proyecto EAS, se analizarán datos únicamente de once localidades, en espera de los resultados definitivos de todas ellas.

De entre estas once localidades, seis (Gizaburuaga, Etxebarria, Bolibar, Dima, Otxandio y Aramaio) pertenecen al vizcaíno u occidental, que, junto con el suletino, son los dialectos más diferenciados del estándar; cuatro (Urretxu, Beasain, Tolosa y Ataun) pertenecen al guipuzcoano o central, que es el menos diferenciado del estándar; y uno (Luzaide), situado en la frontera entre Francia y España, pertenece al bajo navarro u oriental (mapa 1).

Unamuno y Aurrekoetxea (2013) han analizado la variación sociolingüística y convergencia de estas once localidades centrándose en 201 variables lingüísticas, de las cuales 119 pertenecen al léxico, 23 a la morfología nominal, 39 a la morfología verbal y 20 a la sintaxis.

	Lexicon		Noun morphology		Verb morphology		Syntax		Total	
	Same	Diff.	Same	Diff.	Same	Diff.	Same	Diff.	Same	Diff.
Dima	84%	16%	77%	23%	40%	60%	35%	65%	58%	42%
Etxebarria and Bolibar	92%	8%	75%	25%	81%	19%	71%	29%	78%	22%
Otxandio	86,7%	13,3%	78,3%	21,7%	51,3%	48,7%	60%	40%	76,8%	23,2%
Aramaio	79,2%	20,8%	65,2%	34,8%	82,1%	17,9%	65%	35%	76,8%	23,2%
Beasain	76%	24%	86%	14%	61%	39%	79%	21%	74%	26%
Urretxu	74%	26%	86%	14%	73%	27%	79%	21%	76%	24%
Tolosa	75,9%	24,1%	91,3%	8,7%	69,2%	30,8%	85%	15%	77,2%	22,8%
Ataun	77,5%	22,5%	82,6%	17,4%	80,6%	19,4%	80%	20%	78,9%	21,1%
Luzaide	85,19%	14,81%	77,02%	22,98%	79,39%	20,61%	90,78%	9,22%	83,1%	16,9%
Gizaburuaga	85,3%	14,7%	82,6%	17,4%	82,1%	17,9%	70%	30%	82,8%	17,2%

A pesar de que habitualmente se considera que el léxico es el área lingüística que cambia más rápidamente, no es lo que ocurre en los datos analizados en esta investigación. Analizando localidad por localidad, se observa que en ciertas

localidades la característica lingüística que más variación ha sufrido es la sintaxis (en Dima 65%, en Etxebarria y Bolibar 29%, en Aramaio 35% y en Gizaburuaga 30%). En Otxandio (48,7%), Beasain (39%), Urretxu (27%) y Tolosa (30,8%) es la morfología verbal, en Luzaide (22,98%) es la morfología nominal. Ataun (22,5%) es la única localidad en la que el léxico sufre más variación. Desde una perspectiva más general, teniendo en cuenta todas las localidades, el área lingüística que más variación ha sufrido es la sintaxis; a continuación se halla la morfología verbal, la morfología nominal y por último el léxico.

Aunque estos datos son preliminares, se puede concluir que el habla de los adultos es más coherente e invariable que la de los jóvenes. Entre estos últimos se observa una tendencia marcada hacia la desaparición de las formas marcadas o las características típicamente propias de los dialectos, es decir, disminuyen las diferencias dialectales y los dialectos vascos se aproximan o, dicho de otro modo, se nivelan entre sí.

3.4. Influencia del estándar

La influencia del estándar entre los jóvenes de las once localidades analizadas en la sección 3.3. es significativa, puesto que en una sola generación se sitúa en el 8,9% en el conjunto de las 10 localidades (13% en Dima, 10% en Etxebarria, 8,33% en Bolibar, 8,91% en Otxandio, 9,9% en Aramaio, 4% en Beasain, 8,5% en Urretxu, 14,2% en Tolosa, 6,2% en Ataun y 6% en Gizaburuaga).

Tabla 2. Influencia del estándar entre los jóvenes de Dima, Etxebarria, Bolibar, Otxandio, Aramaio, Beasain, Urretxu, Tolosa, Ataun y Gizaburuaga (Unamuno y Aurrekoetxea, 2013).

	Lexicon	Noun morphology	Verb morphology	Syntax	Total
Dima	10%	8%		40%	13%
Etxebarria					10%
Bolibar					8,33%
Otxandio	8,33%	13%	2,56%	20%	8,91%
Aramaio	9,16%	21,73%	7,6%	5%	9,9%
Beasain					4%
Urretxu	15%	8%	23,1%	0%	8,5%
Tolosa	7,8%	4,3%	5,7%	0%	14,2%
Ataun					6,2%
Gizaburuaga	5,9%	8,7%	5,1%	5%	6%

Mientras que en el habla de los adultos se aprecia adhesión a la *base dialectal*, la influencia del estándar en el habla diaria de los jóvenes es más que evidente. Estos resultados han sido corroborados por la investigación llevada a cabo por Unamuno, Abasolo, Eguskiza e Iglesias (2019). Investigación que analiza tres generaciones en vez de dos y recoge información gramatical de cien localidades del País Vasco, centrándose en las mismas variables lingüísticas que el proyecto EAS (Aurrekoetxea y Ormaetxea, 2006) pero, en este caso, atendiendo solamente a la morfología verbal (figura 1).

En este mapa multidimensional aparecen datos de tres generaciones: ancianos, adultos y jóvenes. El triángulo pertenece a la generación anciana, la cruz a la generación adulta y la equis a la generación más joven.

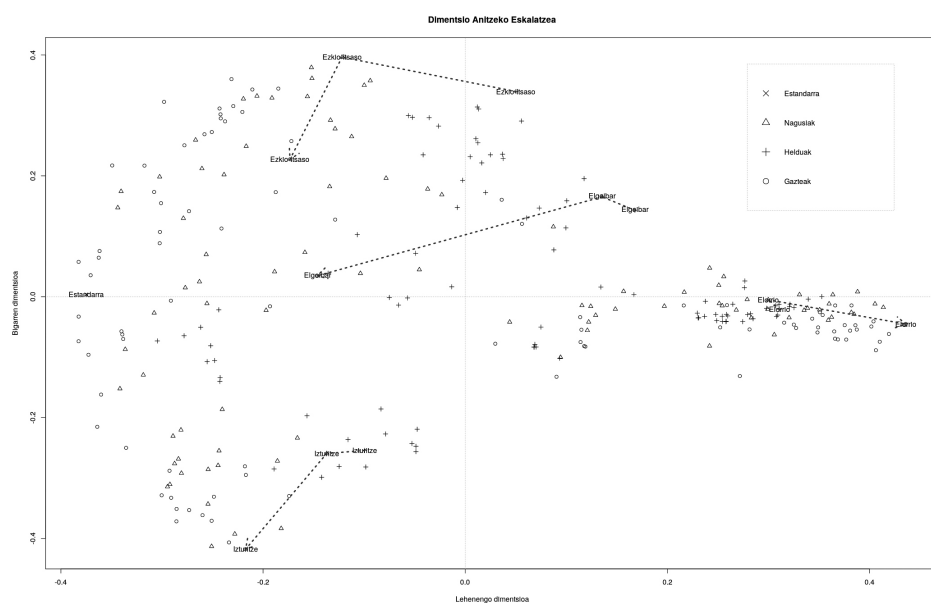

Figura 1. Escala multidimensional de tres generaciones.

Por un lado, se aprecia que la generación más próxima a la variedad estándar es la de los jóvenes (equis), seguida de la adulta (cruz) y, por último, de la anciana (triángulo). No obstante, no se puede afirmar tajantemente sin examinar antes más a fondo los movimientos entre las tres generaciones.

Por ejemplo, en Izturitze la distancia entre la generación anciana y la adulta es mínima, mientras que la joven se ha distanciado de ambas. En Ezkio-Itsaso la distancia entre las tres generaciones es gradual: la anciana es la más alejada del estándar, la adulta se aproxima a ella y la joven se acerca aún más. En Elgoibar, al igual que en Izturitze, la distancia entre la generación anciana y la adulta es mínima; en cambio, la joven se ha distanciado mucho de las otras dos y se aproxima al estándar manifiestamente. En Elorrio, mientras que la distancia entre la generación anciana y la adulta es mínima, la joven, a diferencia de los casos anteriores, se distancia del estándar, reforzando la identidad del dialecto.

Estos datos corresponden a la morfología verbal y merecen ser analizados en profundidad para poder confirmar esta tendencia de los más jóvenes de distanciarse de las dos generaciones adultas a fin de aproximarse al estándar.

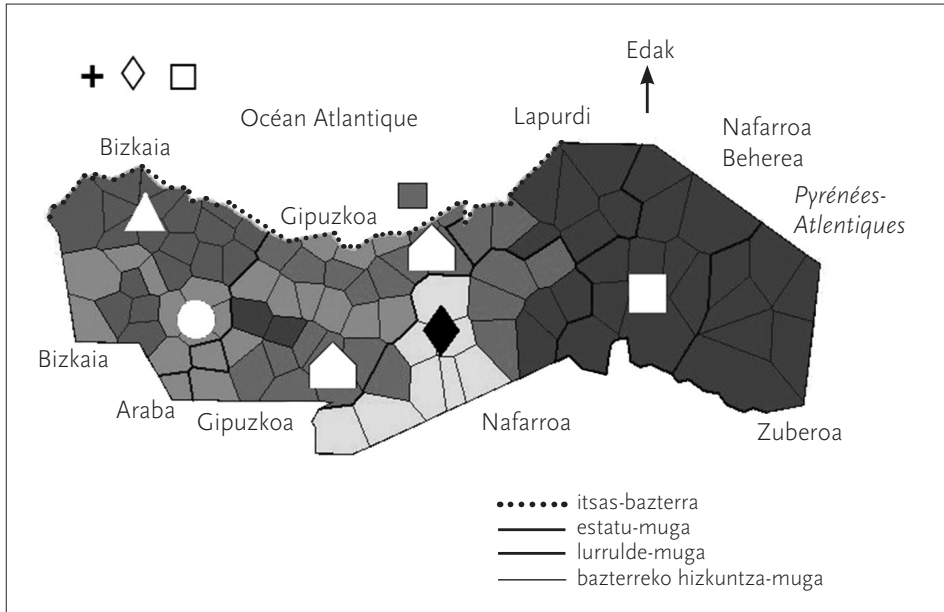
4. PROSODIA

La prosodia del vasco es muy diferente de las lenguas circundantes. Los estudios sobre este tema han concluido que alberga una gran cantidad de sistemas, con numerosos tipos de acentos, desde acentos fijos hasta los distintivos (Hualde, 2011). Es muy significativa la afirmación de Van der Hulst al respecto (Van der Hulst *et al.*, 2010: 476):

The Basque dialects present a great diversity of word-prosodic systems. The Basque word-prosodic systems range from lexical pitch-accent and stress-accent systems in the Western dialects to weight-insensitive accent on the second syllable in some Central Basque dialects and weight-insensitive accent on the penultimate syllable in some Eastern dialects. Thus, there is not only a distinction between pitch-accent and accent systems, and between weight-sensitive and weight-insensitive systems, but also, within the weight-insensitive accent systems, accent can be assigned from either the right or the left edge [...]. This enormous variety in such a small territory is reminiscent of the situation in the Caucasus.

Para poder analizar y comparar el acento de las variedades dialectales y el euskera estándar se han llegado a concretar 16 reglas (Aurrekoetxea, Gaminde, Gandarias e Iglesias, 2014). Como conclusión, se puede afirmar que el euskera estándar (cuadrado gris situado en el océano Atlántico, en la parte superior-central del mapa) se aprecia en hablas centrales guipuzcoanas, en el norte, y alto-navarras, en el suroeste (mapa 2).

En el mapa se puede observar en la zona oriental una gran área (en gris muy oscuro) que ocupa toda la región continental y la parte más oriental de

Mapa 2. Posición del acento estándar en relación con las variedades dialectales.

Navarra. Las otras cuatro áreas no tienen una configuración dialectal, en lo que respecta tanto a los dialectos tradicionales como a las provincias administrativas.

En cuanto a la producción del euskera estándar, el acento más usado es el acento de palabra: si la palabra tiene una sílaba «trabada», el acento se posiciona en ella (*emán, limói...*); si la última sílaba no es trabada nunca será acentuada (*érre, íto...*). Al contrario que en los dialectos, no hay palabras marcadas en el estándar: todas tienen el mismo patrón; y, salvo que alguna regla lo impida, el acento va en la segunda sílaba de la palabra (*bertsólaria, etxéa...*). Este es el tipo de acento más extendido en el euskera hablado actual (Gaminde, 2011; Hualde, 2011).

5. CONCLUSIONES

Las investigaciones sociolingüísticas sobre el euskera no han hecho más que comenzar. Con el conocimiento de los primeros resultados se puede afirmar que, por una parte, la diferenciación lingüística intergeneracional es acusada en el caso del vasco.

Un primer análisis sobre los procesos de convergencia o nivelación entre las variedades dialectales y el estándar arrojan luz sobre dos procesos diferentes: por una parte, se da una situación diglósica entre dialectos y la variedad estándar; situación generada por el prestigio alcanzado por la variedad estándar al ser vehículo de manifestaciones tanto administrativas como educativas. El estándar es la variedad formal empleada en todos los organismos administrativos de los territorios vascos y una variedad demandada por la ciudadanía como única posibilidad de entendimiento entre hablantes de diferentes regiones con variedades dialectales que dificultan la comprensión.

Al mismo tiempo, se da una situación diatlósica entre dialectos y la variedad estándar. El uso deliberado del dialecto por hablantes nativos no los salvaguarda de usar términos o características del estándar, incluso en comunicaciones informales, y en el discurso dialectal de cualquier hablante nativo que tiene competencia lingüística en las dos variedades —la dialectal y el estándar— aparecen continuamente rasgos gramaticales y léxicos de este.

Sin embargo, a pesar de que las investigaciones llevadas a cabo han seguido pautas y metodología rigurosas, estas conclusiones han de tomarse como provisionales. Hasta el día de hoy, solo se ha estudiado una pequeña parte y hace falta seguir investigando para lograr un conocimiento más profundo y llegar a una conclusión definitiva.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ARIZTIMUÑO, Borja (2009). «Tolosako eta Ataungo hizkerak: Hizkuntz bariazioa eta konbergentzia joerak [Linguistic variation and leveling in Tolosa and Ataun dialects]». *Uztaro*, 72, pp. 79-96.
- AUER, Peter (1998). «Dialect levelling and standard varieties in Europe». *Folia Linguistica*, 32, pp. 1-9.
- (2011). «Dialect vs. standard: A typology of scenarios in Europe». En KORTMANN, B.; VAN der Auwera, J. (eds.). *The languages and linguistics of Europe. A comprehensive guide*. Berlín / Nueva York: De Gruyter Mouton, pp. 485-500.
- (2018). «Dialect change in Europe: leveling and convergence». En BOBERG, Ch.; NERBONNE, J.; WATT, D. (eds.). *The handbook of dialectology*. Hoboken: John Wiley, pp. 159-176.
- AUER, Peter; HINSKENS, Frans (1996). «The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area». *Sociolinguistica*, 10, pp. 1-30.

- AURREKOETXEA, Gotzon (2003). «Euskalkiak estandarraren uholdepean (Arratiako kasua)» [Basque dialects under a deluge of standard Basque (the case of Arratia)]. *Ahozkoatasuna aztergai*. Bilbao: Mendebalde Kultur Alkartea, pp. 167-185.
- (2004). «Estandar eta dialektoen arteko bateratze-joerak (ikuspuntu teorikotik begirada bat)» [Unifying trends between standard Basque and dialects (from the theoretical point of view)]. *Uztaro*, 50, pp. 45-57.
- (2006). «Hizkuntza estandarraren eta dialektoen arteko bateratze joerak» [Unifying trends between standard Basque and dialects]. En: LAKARRA, Joseba; HUALDE, José Ignacio (eds.). *Studies in Basque and historical linguistics in memory of R. L. Transk*, Anejos ASJU, XL, pp. 133-160.
- (2007). «El declive de los dialectos vascos». En COLÓN, G.; GIMENO, L. (eds.), *Ecologia lingüística i desaparició de llengües*. Castelló de la Plana: Universitat Jaume I, pp. 65-92.
- (2008). «Bariazio soziolinguistikoa Dimako euskeran» [Sociolinguistic variation in Dima Basque]. *Euskalingua*, 12, pp. 17-26.
- (2010). «Sociolinguistic and geolinguistic variation in the Basque language». *Slavia Centralis*, 1, pp. 88-100.
- AURREKOETXEA, Gotzon; FERNÁNDEZ-AGUIRRE, Karmele; MODROÑO, José Ignacio; RUBIO, Jesús (2016). «Principal components and clustering on lexical distances from standard Basque to local varieties». *Journal of Research Design and Statistics in Linguistics and Communication Science*, 3 (1), pp. 5-22.
- AURREKOETXEA, Gotzon; FERNÁNDEZ-AGUIRRE, Karmele; ORMAETXEA, José Luis; RUBIO, Jesús (2015). «Hizkuntza-bariazioa eta konbergentzia-prozesua: aldagai anitzeko analisisa euskeraren kasuan». En: AURREKOETXEA, Gotzon; ETXEBARRIA, Aintzane; ROMERO, Asier (eds.). *Linguistic variation in the Basque language and education-I – Euskeraren bariazioa eta bariazioaren irakaskuntza-I*. Bilbao: UPV/EHU, pp. 59-76.
- AURREKOETXEA, Gotzon; GAMINDE, Iñaki; ETXEBARRIA, Aintzane; IGLESIAS, Aitor (2012). «Ahozko hiztegia». *Euskalingua*, 21, pp. 20-27.
- AURREKOETXEA, Gotzon; GAMINDE, Iñaki; GANDARIAS, Leire; IGLESIAS, Aitor (2014). «Euskeraren azentuera: hizkera tradizioaletatik euskera estandarrera». En: EZEIZABARRENA, María José; GÓMEZ, Rikardo (eds.), *Eridenen du zerzaz kontenta. Sailkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*. Bilbao: UPV/EHU, pp. 71-96.
- AURREKOETXEA, Gotzon; ORMAETXEA, José Luis (2006). «Euskeraren atlas sozio-geolinguistikoa ikerketa-proiektua [Research project – Socio-geolinguistic atlas of the Basque language]». *Euskalingua*, 9, pp. 157-163.
- AURREKOETXEA, Gotzon; SÁNCHEZ, Jon; ODRIÓZOLA, Jon (2009). «EDAK: A corpus to analyze linguistic variation». En: CANTOS GÓMEZ, A.; SÁNCHEZ PÉREZ, A. (eds.), *A survey on corpus-based research. Panorama de investigaciones basadas en corpus*. Murcia: Asociación Española de Lingüística del Corpus, pp. 489-503.

- BELLMANN, Gunter (1998). «Between base dialect and standard language». *Folia Linguistica*, 32, pp. 23-34.
- CHESHIRE, Jenny; EDWARDS, V.; WHITTLE, Peter (1989). «Urban British dialect grammar: the question of dialect leveling». *English World Wide*, 10, pp. 185-225.
- DAVANT, Jean-Louis (1996). «Euskalkien eta euskera batuaren arteko harremana nolakoa den Iparraldean». *Euskera*, 41 (3), pp. 531-539.
- ENSUNZA, Ariane (2012). «Gernika-Lumoko euskeraren aldakortasuna: aldagai fonetiko zenbait». *ASJU*, XLVI (2), pp. 177-244.
- (2015). *Busturialdeko euskeraren hizkuntza-aldakortasuna denboran eta espazioan*. Vitoria-Gasteiz: UPV/EHU.
- (2016). «The sociolinguistic variation of palatalization: the case of Gernika-Lumo». *Dialectologia*, 16, pp. 71-91.
- (2017). «Busturialdeko euskeraren hizkuntza aldakortasunaz: (i_V) aldagaia denboran eta espazioan». En: IGLESIAS, A.; ENSUNZA, A. (eds.). *Gotzon Aurrekoetxea lagurnarterik hara*. Bilbao: UPV/EHU, pp. 35-56.
- (2019). «The influence of standard Basque in Busturialdea. Part 1: Demonstrative pronouns». *Dialectologia*, 22, pp. 17-29.
- EZENARRO, Amaia (2008). «Etxebarria eta Bolibarko bariazio linguistikoa [Linguistic variation in Etxebarria and Bolibar Basque]». *Uztaro*, 67, pp. 59-84.
- GAMINDE, Iñaki (2011). «Noraka Euskal Azentuak?». En: AURREKOETXEA, G.; GAMINDE, I. (eds.), *Prosodiaz eta Hezkuntzaz I. Jardunaldiak / I. Jornadas sobre Prosodia y Educación*. Bilbao: UPV/EHU, pp. 63-86.
- GHYSELEN, Anne Sophie (2016). «From diglossia to diaglossia: A West Flemish case-study». En: CÔTÉ, Marie-Hélène; KNOOIHUIZEN, Remco; NERBONNE, John (eds.). 2016. *The future of dialects: Selected papers from Methods in Dialectology XV* (Language Variation 1). Berlín: Language Science Press, pp. 35-62.
- GOEMAN, Tore (2000). «Perception of dialect distance: Standard and dialect in relation to new data on Dutch varieties». En: LONG, Daniel; PRESTON, Denis (eds.), *Handbook of perceptual dialectology*, vol. II. Amsterdam: John Benjamins, pp. 137-151.
- GOIKOETXEA, Juan Luis (2003). *Euskalkia eta hezkuntza. Dakigunetik ez dakigunera euskal diglosia irazian*. Bilbao: Euskaltzaindia.
- HINSKENS, Frans (1998). «Dialect levelling: A two-dimensional process». *Folia Linguistica*, 32 (1-2), pp. 35-52.
- HUALDE, José Ignacio (2011). «Hitz-mailako prosodiaren azterketa eta tipologia: zenbait ondorio euskararen hezkuntzarako». En: AURREKOETXEA, G.; GAMINDE, I. (eds.), *Prosodiaz eta Hezkuntzaz. I. Jardunaldiak / I. Jornadas sobre Prosodia y Educación*. Bilbao: UPV/EHU, pp. 11-27.
- KRISTENSEN, Kjeld; THELANDER, Mats (1984). «On dialect levelling in Denmark and Sweden». *Folia Linguistica*, 28 (1-2), pp. 223-246.
- OIHARTZABAL, Beñat (1993). «Euskera batuari Iparraldetik behatuz». *Jakin*, 76, pp. 79-89.

- ORMAETXEA, José Luis (2008). «Otxandioko hizkera: Adinaren araberako bariazioa [Age-based variation in Otxandio Basque]». *Fontes Linguae Vasconum*, 40, pp. 249-262.
- (2011). «Apparent time variation in Basque: Variation in Aramaio and Otxandio». *Dialectologia*, 6, pp. 25-44.
- SANTAZILIA, Ekaitz (2009). «Luzaideko hizkuntz bariazioa [Linguistic variation in Luzaide]». *Fontes Linguae Vasconum*, 111, pp. 219-248.
- UNAMUNO, Lorea (2010). «Adinaren araberako bariazioa Gizaburuagako hizkeran». *Euskalingua*, 16, pp. 41-48.
- UNAMUNO, Lorea; ABASOLO, Juan; EGUSKIZA, Naia; IGLESIAS, Aitor (2019). «Euskera estandarraren eragina euskalkietan». Ponencia en el congreso *FLV, 50 años: nuevos métodos y tendencias en lingüística (vasca)*, celebrado en Pamplona el 6 y 7 de marzo de 2019. Pamplona: Gobierno de Navarra.
- UNAMUNO, Lorea; AURREKOETXEA, Gotzon (2013). «Dialect levelling in the Basque country». En ROBERTS, N. S.; CHILDS, C. (eds.), *Newcastle Working Papers in Linguistics*, 19.1. *Selected papers from Sociolinguistics Summer School 4*, pp. 152-167.
- UNAMUNO, Lorea; ENSUNZA, Ariane; ORMAETXEA, José Luis (2012). «EAS project: first overview of the syntax variation in the Basque Language». En: ÁLVAREZ PÉREZ, X. A.; CARRILHO, E.; MAGRO, C. (eds.). *Proceedings of the International Symposium on Limits and Areas in Dialectology (LimiAr)*. Lisboa: Universidad de Lisboa, pp. 225-235.
- VAN DER HULST, Harry; GOEDEMAN, Rob; VAN ZANTEN, Ellen (2010) (eds.). *A survey of word accentual patterns in the languages of the world*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- VILLASANTE, Luis (1980). *La H en la ortografía vasca*. Oñate: Aranzazu.

Secció de Lingüística Catalana
Departament de Filologia Catalana

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

COL·LECCIÓ
LINGÜÍSTICA
CATALANA

19